

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KAROLY

A szerkesztőség és a szerkesztő bizottság tagjai:

GOLLNHOFER SÁNDOR, HARS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, MOLLAY KAROLY, NYESŐ IMRE
BOGNÁR DEZSŐ, CSAPODY ISTVAN, CSUKA ISTVÁN, DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, HORVÁTH ZOLTÁN, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, KÖRNYEI ATTILA, MAJOR JENŐ, METZL JÁNOS, MOLNÁR LÁSZLÓ, PAPP ISTVÁN, PRÖHLE JENŐ, SOMOGYI JÓZSEF, SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS jegyző, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VÁRHELYI ISTVÁN, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Olvasóinkhoz!

Olvasóinkhoz!

A Soproni Szemlét 1937-ben Heimler Károly, az 1869 óta fennálló Soproni Városszépítő Egyesület elnöke indította meg, a kiadás költségeit a Városszépítő Egyesület fedezte. Az 1944–45. évi háborús károk a várossal együtt a Városszépítő Egyesületet is sújtották, a Soproni Szemle is megszűnt. Amikor tíz nehéz év elteltével felmerült a Soproni Szemle felújításának a gondolata, Sopron város tanácsa példamutatóan vállalta a folyóirat kiadásának anyagi terheit, cserébe a helytörténetírás ügyének szolgálatát kérve a szerkesztőktől, szerkesztő bizottságtól és munkatársaktól egyaránt. A közös ügy érdekében nem szűnt meg a kapcsolat a Szemle és az újra feléledt Városszépítő Egyesület között, a felújított Soproni Szemle belső borítólapján továbbra is hordozta alapítójának a nevét, szerkesztő bizottságában jelen voltak és vannak a Városszépítő Egyesület képviselői is. Az együttműködésnek helytörténeti szempontból is tanulságos példája, hogy 1980-ban a Városszépítő Egyesület sietett a városi tanács segítségére, hogy folyóiratunk a takarékosági intézkedések ellenére is az eddigi terjedelemben és nyomdai előállításban jelenhessék meg. Így lett a Soproni Szemle Sopron város tanácsának és a Soproni Városszépítő Egyesületnek helytörténeti folyóirata. Feladatunk továbbra is a legszélesebb értelemben vett helytörténetírás szolgálata. E munkához kérjük olvasóink, munkatársaink, előfizetőink további

támogatását.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész

194 Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész / A fegyencek élelmezése

A fegyencek élelmezése

16. A fegyencek élelmezése a minisztérium által összeállított étlapok szerint történt. Az intézetre vonatkozó első, jelentősebb, hosszabb ideig érvényes összeállítást 1890. április 1-től véglegesítették. Naponta járt a fegyencnek 84 dkg 2–5 napos kenyér, 5,2 dl köménymagos vagy más rántottleves reggelire vagy vacsorára. Hetente négy napon át háromszori főétkezés illette meg őket, a háromszori „húsnapon” viszont csak kettő. Főtt marhahúsból 8,75 dkg volt a fejadag, főzelékből szintén 5,2 dl járt.

Az élelmezés zavartalan biztosításához minden évben nagy mennyiségeket kellett a szállítókkal lekötni. Például az 1904. évi szükségletek az alábbiak voltak: 14–15 ezer kg marhahús, 4–5 ezer kg füstölt szalonna, 35–40 ezer kg burgonya és 1800–2000 liter vörösbor.⁶¹⁽¹⁾ Ezt megelőzően 1900-ban pedig a kenyér- és tésztafélék elkészítéséhez 1050 q búzaliszt és 1100 q rozsliszt került felhasználásra. Bár lehetőség előbb is lett volna rá, mégiscsak 1904-től kezdődően biztosítottak tejet a fegyenceknek. Ebben Gedeonnak, az akkori igazgatónak vannak elsősorban érdemei, mert ő volt az, aki 1903 májusában ajánlatokat kért tejszállításra, s a megkötött szerződés értelmében napi 70 liter tej érkezett az intézethez.

A fegyencek élelmezése terén az I. majd a II. világháború időszaka jelentette a nagy megpróbáltatásokat. Az egykori 3000 kalória 1944 decemberére már 1500-ra zsugorodott, de az akkor szolgált fegyőrök egybehangzóan állították: olyan nap nem volt, amikor az előírt normákat nem kapták meg a fegyencek. Az adagok kisebbek lettek, az ízek kevésbé voltak érezhetőek, de a fegyencek ettek! Hogyan sikerült ezt megoldani? Ebben minden valószínűség szerint közrejátszott az, hogy a fegyházba telepítették a Margit körúti fogház foglyait, s az élelmezést velük közösen oldották meg, továbbá az is, hogy a nyilasok – élükön az igazságügyminiszterrel – itt alakították ki egyik bázisukat, amit élelmiszerrel is megfelelően elláttak. Az 1945. március 30-án szabadon engedett 161 fegyenc még az aznapra szóló hideg élelmet is megkapta.

A II. világháború utáni rabélelmezést az óriási nehézségek miatt csak fokozatosan lehetett biztosítani.

Az ételek elkészítése mindenkor a rabkonyhán történt. Ezt 1886-ban a legkorszerűbbnek tartott Becker-féle főzőkészülékkel látták el. A főzés főpróbájáról ezt írta a korabeli újság: „...a szakács behelyezi a főzniláló anyagot a nagy üstökbe, melyek összesen ezer liter tartalmat foglalhatnak magukban, azután lezárja tetejét, reá ereszti a forró gőzt az üstöt körül vevő vízre, s azután nyugodtan lehet, mert a készülék megfőzi azt anélkül, hogy kevergetni vagy megtekinteni kellene...”⁶²⁽²⁾ Volt külön takaréktűzhely is, ezen csak a betegeknak főztek. A rabkonyhán kezdettől fogva hideg-melegvíz szolgáltatás volt.

195A konyha mellett alakították ki a kenyér- és lisztraktárat, a dagasztóhelyiséget és a sütődét. Ez utóbbiban két sütőkemence volt, ezekben egyszerre 70 db 84 dkg-os kenyeret lehetett sütni. Az intézetben nemcsak a fegyencek részére készültek kenyerek, hanem a fegyőröknek is, akik járandóság címén ingyen kapták azt, továbbá a soproni törvényszéki fogháznak. Az 1930-as években a kemencéket modernizálták, üvegablakkal, belső villanyvilágítással látták el. Ma nincs kenyérsütés az intézetben.

15. A rabtemető

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész / A fegyencek ruha- és egyéb ellátása

A fegyencek ruha- és egyéb ellátása

17. A fegyencek nyári ruházata csinvatból, a téli halinából (darócból) készült. Csíkozva általában csak az

előbbi volt. Az alábbi táblázat alapján megállapítható, hogy a ruházati költségek az első években elmaradtak az országos átlagtól, s ennek minden valószínűség szerint az volt az oka, hogy a ruhák mindössze 4 éve voltak használva, és így viszonylag kevesebb utánpótlás kellett.⁶³⁽³⁾

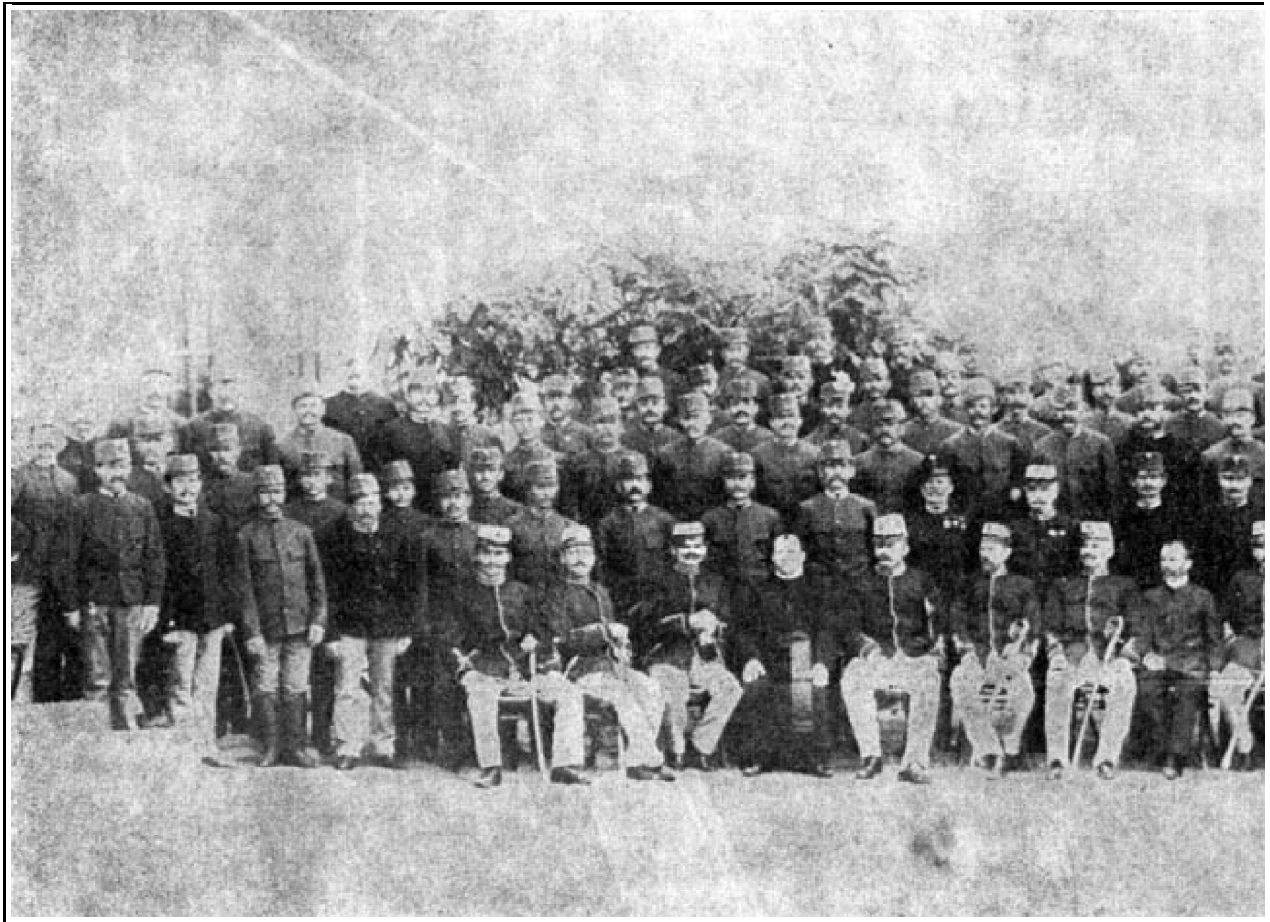
	1961891. évfolyamán kiadott pénz ruházatra	Ebből egy letartóztatottra esik naponként
Illaván	9 832 frt 34 kr	4,28 kr
Lipótvárótt	9 384 frt 17 kr	2,84 kr
Munkácson	9 462 frt 03 kr	5,13 kr
Nagyenyeden	4 634 frt 19 kr	3,70 kr
Sopronban	8 976 frt 96 kr	3,49 kr
Szamosújvárótt	11 610 frt 59 kr	4,87 kr
Vácótt	14 772 frt 62 kr	4,93 kr
Szegeden	5 398 frt 69 kr	2,94 kr
	<hr/> 74 070 frt 64 kr	<hr/> 4,02 kr

A teljes eltartási költségek (ruházat, ételmezés, orvosi ellátás, fűtés stb.) viszont magasabbak voltak. Az országos átlag éves viszonylatban 92 frt 35 kr, napra lebontva 25,30 kr volt, Sopronban 102 frt 71 kr, illetve 28,14 kr volt. Az új és viszonylag korszerűen felszerelt intézet fenntartása nagyon sokba került! (Sőt ha tovább részletezzük: a teljes ellátási költségeken belül az ún. házi ellátás költsége, azaz a fűtés, világítás és a tisztasági eszközöké 1891-ben a duplája volt az átlagnak.) A pengő idejében a tartási költségek átlagosan napi 80 fillért, évi 292 pengőt tettek ki.

A fegyencek ruházatának tisztítását, mosását minden időszakban helyben oldották meg. A mosoda 1886-tól kezdődően ugyanabban az épületben van elhelyezve. A mosodához több helyiség, így a mosó-, ruhaszárító- és mángorló szoba tartozott. Külön tárolták a szennyes ruhát is, nem hiányzott a féregölő kemence sem. (Érdekességként: a mosáshoz 1904-ben 1400 kg töpörtös szappanra volt szükség.)

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész / Az intézet egészségügyi viszonyai

Az intézet egészségügyi viszonyai

19716. A fegyintézet tiszti és altiszti kara (1890)

18. Az intézet betelepítése a különböző fogházakban fegyházbüntetésüket töltő fegyencekkel történt. A fogházi orvosi ellátás és egészségügyi helyzet rendkívül rossz volt, így nem csoda, hogy a betelepítettek között nagyon sok volt a beteg. Ennek lett a következménye az, hogy 1887-ben 4,33%-os volt az intézetben a halálozási arányszám. A később meghaltak 33%-át a fogházból vagy közvetlenül, vagy legalábbis 4 héten belül a fegyházi kórházba kellett szállítani!⁶⁴⁽⁴⁾ A jobb orvosi ellátás és több más tényező hatására a századfordulón más képet festett az egészségügyi helyzet. 1904-ben például a 646 főnyi fegyenclétszámból az év folyamán 363 főt részesítettek orvosi kezelésben: 339 fő meggyógyult, csupán 6 fő halt meg. Ez a hat halott egy évben talán soknak tűnik, de a következőkben meggyőződhetünk arról, hogy valójában nem is volt olyan magas szám. Az országos letartóztatási intézetekben ezidőben a legveszedelmesebb betegség a gümőkór volt. A halandóság magasabb volt az intézetekben, mint az össznépelességnél, mert a betegek 9–10%-a halt el a századforduló körül. Az intézetben viszont az 1904-es adatokhoz viszonyítva ez a szám csupán 1,65%. Ez is mutatja, hogy feltűnően kevés volt a tüdőgümőkóros megbetegedés, noha az elhunytak 2/3 része ennek a betegségnek lett az áldozata. Mint ahogy dr. Stráner Gyula fegyintézeti orvos 1904. évi jelentéséből kitűnik, e betegség terjedését ¹⁹⁸gátolta a szigorú elkülönítés és az, hogy harmadnaponként friss tejet tudtak biztosítani a fegyenceknek. Időszakos visszaesés történt 1918-ban, mert az akkor támadó ún. spanyol nátha az intézet falai közé is behatolt és sorra szedte az áldozatait. Az 50 személyes kórház

zsúfolva volt, több héten keresztül 70 fő körül mozgott a létszáma.

A halott fegyencet felboncolták, majd a halottaskamrában helyezték el. A temetés vallási szertartás mellett történt a különálló ún. rabtemetőben. Ezt a János telep és a sopronpusztai út közötti területen alakították ki, a temetések még az 1950-es évek végén is ide történtek. A halottak sírját nem fakereszttel, hanem egy kőkockával jelölték. Erre, ha fegyenc volt az elhunyt, akkor egy F betűt és a törzsszámot, dologház esetén D betűt és a törzsszámot vésték rá. Állítólag ez alól egyetlen kivétel van: Liliom Peti nevét bevették.

Kórház 1886-tól van az intézetben. Az első kórházépületet a jelenlegi konfekcióüzem helyén alakították ki. Benne négy nagyobb terem volt, melyből kettő kórterem, egy orvosi rendelő, egy gyógyszerár céljait szolgálta. Kezdetben 46 ágyat helyeztek el a betegek részére, de a későbbiekben kiegészítették 50-re. A kórtermeket szellőztető berendezéssel látták el, egy betegre 72 m³ levegő jutott. Az épületen belül volt még fürdőszoba, mosókonyha, szerkonyha, valamint több mellékhelyiség. Az emeleten a szobák előtt tágas üveg folyosót alakítottak ki, ahol a lábadozók sétálhattak, napozhattak. A villanyvilágítást a kórházba is bevezették, de a fűtést kezdetben nem forró vízzel, hanem gőzzel oldották meg. A kórház 1956-ban új épületbe költözött át.

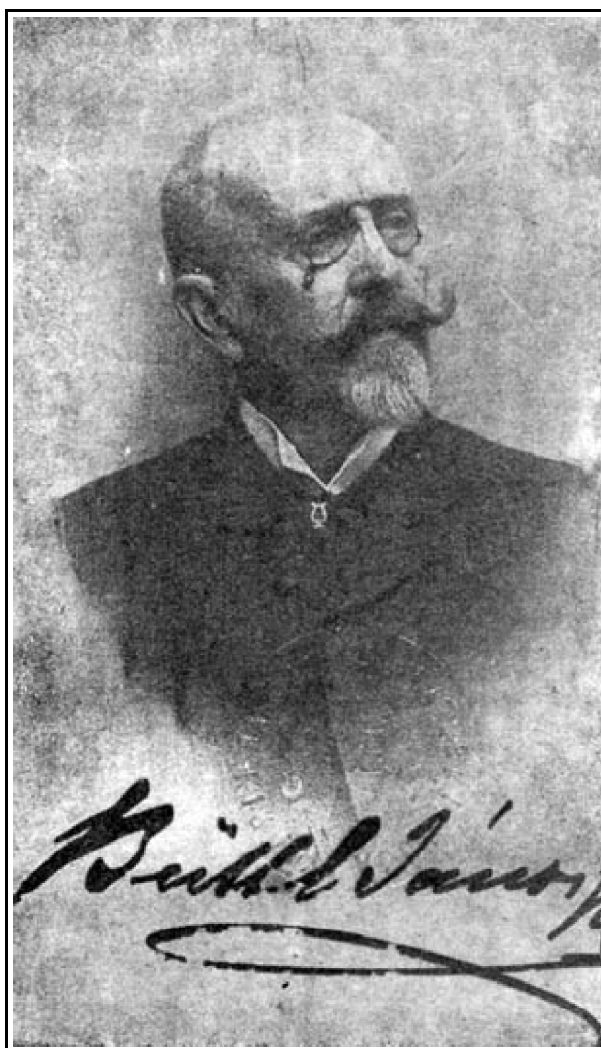
Lényeges szerepet játszott a fegyencek tisztálkodásában a fürdő, mely szintén 1886-ban készült el a mosoda mellett. Mivel ekkor a hangsúly még a kádfürdőn volt, ezért főként kádakkal rendezték be a fürdőhelyiséget. Először mindjárt tizenkettővel, de csak egy zuhannyal. Ezt a fürdőt Gedeon Emil átépíttette úgy, hogy a zuhany lett fontosabb. Ezenkívül megmaradt néhány kád, s kialakított pár négyzetméter területű medencét is. A vízvezetékeknek a zárkákba való bevezetésével egyidejűleg a fürdőt a zárkaépületen belül alakították ki.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész / Szigorított dologház

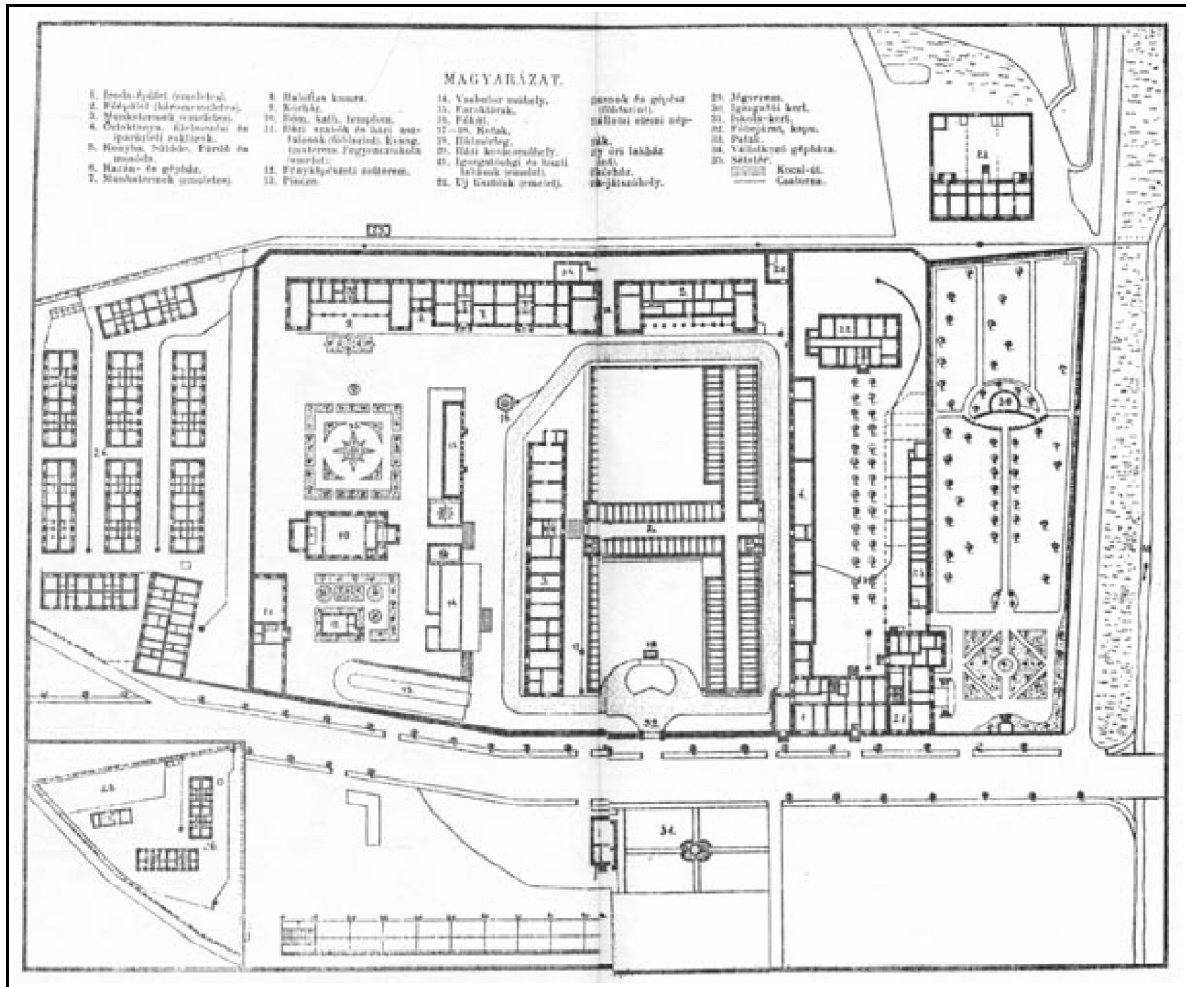
Szigorított dologház

19. Szigorított dologházba utalta a bíróság, határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetésének kiszabása nélkül, azokat a megrögzött bűnözőket, akik a törvényi előírás szerinti feltételeket megvalósították (üzletszerű bűncselekmény elkövetése, legalább háromszor követtek el az élet, szemérem vagy vagyon elleni bűncselekményt stb.). A bíróság csak a letöltendő minimumot határozta meg, de ez 3 évnél rövidebb nem lehetett.

A miniszteri utasítás szerint az intézetbe utalt szigorított dologházasokat egy megfelelően elkülönített épületszárnyban kellett elhelyezni. A legelső helykijelölés szerint 270 zárkát szántak a dologházasoknak, 414-et pedig a fegyenceknek. Mint ahogy azonban az alábbiakban közölt létszámadatokból is kitűnik, a 270 férőhely már a harmadik év végén, 1930-ban kevés volt, így a terven módosítani kellett. Az adatok az egyes évek utolsó hetének létszámait tükrözik, és a „Befogadás az intézetbe” cím alatt közölt adatokon belül értendők.

19917. Büttl János, az első kinevezett tanító

200-201 18. Az intézet tervrajza 1904-ben (vö. Megyery i. m.) 1:1000 26-28. = 1:1500

202 1928-ban	68 fő
1929-ben	195 fő
1930-ban	318 fő
1931-ben	423 fő
1932-ben	429 fő
1938-ban	591 fő
1939-ben	615 fő
1940-ben	659 fő
1941-ben	708 fő
1942-ben	440 fő
1943-ban	543 fő
1944. október	520 fő
november 25.:	4 fő
1949-ben	73 fő

A szigorított dolgházba beutaltak feltételes szabadságra bocsátásukat csak akkor kérhették, ha a bíróság által megállapított minimumot már letöltötték. A jogos kérelmek esetén a legközelebbi házitanácsülésen az igazgató meghallgatta a lelkész, a tanító, az orvos és az őrparancsnok véleményét, s majd alapos indoklással kerülhetett egy-egy ügy a következő fórum elé, a felügyelő hatósághoz.

A felügyelő hatóság három tagból állt. Ezt a hatóságot – miután a szigorított dolgház jogintézményét 1928-ban vezették be – 1930-ban hozták létre. A tagok sorába „A győri kir. ítélőtábla elnöke az 1928. X. t. c. 44. §-ának második bekezdése alapján a soproni kir. országos fegyintézet mellett felállított szigorított férfidolgház felügyelő hatóságának elnökéül dr. Stampf Gyula kir. kúriai bírói címmel felruházott soproni kir. törvényszéki elnököt, bírói tagjául dr. Machay Géza soproni kir. törvényszéki bírót, a győri kir. főügyész pedig ügyészi tagul Bertalan Endre soproni kir. ügyészt nevezte ki.”⁶⁵⁽⁵⁾ A későbbi évekből még két személycserére sikerült rábukkanni. 1936-ban dr. Domokos Sándor lett a felügyelő hatóság elnöke, 1948-ban pedig a Győri Főállamügyészség dr. Mérei Ferenc soproni államügyészt jelölte ki az ügyészség részéről.

A háromtagú bizottság évente egyszer ülésezett és foglalt állást a kérelmek ügyében. Innen az igazságügyminiszter elé kerültek az akták, a végső döntés itt született meg.

A feltételes szabadonbocsátás időtartama 3 év volt. Aki ezalatt erkölcstelen, iszákos, munkakerülő életmódot folytatott, annak a feltételesét vissza kellett vonni. Az így visszaszállított szigorított dolgházások csak 5 év elteltével folyamodhattak ismét a miniszterhez feltételes szabadságra bocsátásuk miatt.

A szigorított dolgházat az 1950. évi 39. sz. törvényerejű rendelet megszüntette.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből III. rész / Az intézet vezetése és őrzése. A fegyőrélet.

Az intézet vezetése és őrzése. A fegyőrélet.

20. Az intézet személyi állományát a tiszti és altiszti kar alkotta. A tisztek közé tartozott az igazgató, az ellenőr, a gondnok, az orvos, a tanító, a lelkész, az őrparancsnok, a tiszti írnokok, illetve irodavezetők, az altiszti kart a főfegyőrök és fegyőrök alkották.

Az igazgató állt az intézet élén, annak egész tevékenységéért felelős volt. Kinevezési, fegyelmezési jogköre is volt. Lakása az igazgatósági épületben volt 5 szobával.

Az ellenőr az igazgató helyettese és a pénztár kezelője volt. Négyszobás lakását szintén az igazgatósági épületben alakították ki. A legelső ellenőr Uhlyarik Albin volt, a továbbiakban pedig Uray László, Müller Mór, Popelka Pál, Zsobrovszky ²⁰³Endre, id. dr. Udvardy Jenő, Gedeon Richárd és dr. Stráner Ernő. A gondnoknak a gazdálkodással, az anyagi javak kezelésével kapcsolatos feladatai voltak. Háromszobás lakással rendelkezett. Az első kinevezésére 1891-ben került sor Müller Mór személyében. Ebben a beosztásban dolgozott még például Berte Károly, dr. Stráner Ernő és Trenka András. A tiszti írkok általában ügyintézési feladatokat láttak el, az első tiszti írkok az igazgatói iroda vezetője, az igazgató

segédje volt. Ők később igazgatósági irodavezetőként szerepeltek. A legelső kinevezésekre 1886-ban került sor: Grigár Róbert pozsonyi királyi ügyészi írnokot I. osztályú tiszti írnokká, Grumann Antal lipótvári fegyintézeti díjnokot és Raidl Antal építésrajzoló II. osztályú tiszti írnokká nevezték ki.⁶⁶⁽⁶⁾ A továbbiakban még Coriari Gusztáv, Komlós Bálint, Bayer Miklós, Boldizsár László, Török Pál, Hadady Gyula, Babella Vilmos nevével lehet találkozni. Az orvos a fegyencek, fegyőrök és hivatalnokok gyógyításának a szolgálatában állt. Az első kinevezésre 1886 októberében került sor dr. Stráner Gyula császári és királyi ezredorvos személyében.⁶⁷⁽⁷⁾ Ő pontosan 30 évig volt alkalmazásban. Itt szolgált még többek között dr. Szilvássy Kálmán, dr. Takács Ferenc, dr. Köbl Mihály, dr. Varvasovszky János.

A lelkészek feladataival már korábban foglalkoztam. 1886. november 1-gyel a római katolikus felekezetűekhez Szegner István nyéki segédlelkészt, az ágostai hitvallású evangélikus felekezetűekhez Heszler Sámuel franzfeldi segédlelkészt, a helvét hitvallású evangélikusokhoz pedig Thury Etele szentgáli segédlelkészt nevezték ki.⁶⁸⁽⁸⁾ Itt tevékenykedett még Piacsek Jeromos, Wallner Mór, Havas Zoltán Ferenc, dr. Németh Kálmán, Kiss Ferenc, Geiszbühl Máttyás, Bárdosy Jenő stb.

A tanítók feladata az oktatás megszervezése és lebonyolítása volt. Nem fő-, hanem tiszteletdíjas állásban alkalmazták őket. Tanítók kinevezésére csak 1887 júliusában került sor. A kinevezettek között Mérei György rétei és Büttl János soproni okleveles tanítók szerepeltek.⁶⁹⁽⁹⁾ A továbbiakban többek között még Schwarz Rezső, Winkler Ágoston, Lábay József, Lónyai János, Jerkó István és Simon József tanított itt.

Az őrsparancsnok az őrszemélyzet élén állt, ennek közvetlen előjárója volt. Elsőként Wéber Istvánt nevezték ki ebbe a beosztásba Nagyenyedről,⁷⁰⁽¹⁰⁾ a későbbiekben pedig még Eckschmiedt József, Csengery János, Orosz Mihály, Kovács István és Németh Gyula nevével lehet találkozni.

A sopronkőhidai fegyintézetben is a fegyencek „közvetlen és szakadatlan felügyeletét” az őrség állománya látta el. Az őrséget – a hierarchia szerint – az őrsparancsnok, a főfegyőrök és fegyőrök alkották. A kinevezések elsősorban a „kiszolgált, s igazolványos katonák” sorából történtek. Főfegyőri kinevezésekre 1886 szeptemberében került elsőként sor. Közöttük volt Zathureczky Géza szegedi királyi kerületi, börtönbeli börtönőrmesteri címmel ellátott, I. osztályú börtönőr; Gaál László nagyenyedi, főfegyőri címmel ellátott, II. osztályú fegyőr; Talán Lázár nagyenyedi, II. osztályú fegyőr; Horváth Antal ipolysági, királyi törvényszéki fogházőrmester; valamint Makavei János császári és királyi 100. számú gyalogezredbeli őrmester, Tóth Pál 9. huszárezredbeli őrmester és Kadnár 204Rezső okleveles gépész.⁷¹⁽¹¹⁾ Ezt követően már sűrűn lehetett találkozni újabb kinevezésekkel. Kinevezték még Babos Péter fegyőrt „valóságos” főfegyőrré, továbbá Such Gyula okleveles gépészt, Vazsányi Aladár okleveles gépészt, Kiss Tamás igazolvánnyal ellátott 32. számú gyalogezredbeli őrmestert, Gruber Lajos fegyőrt, Galavits Ferenc fegyőrt, Németh András fegyőrt, Mikó Géza fegyőrt stb. A fegyőrré kinevezettek között volt pénzügyi vigyázó, honvéd zászlóaljkürtös, csendőr, kiszolgált közhuszár, asztalos, póttartalékos gyalogos stb. Az első fegyőrök Csernics Pál és Klatzko Tódor voltak.

A tiszti és altiszti kar szolgálatát egyenruhában látta el, kinevezéskor mindenkinek esküt kellett lenni. Az őrzésre beosztott főfegyőrök és fegyőrök rendszerint osztálybeli (felvigyázó), inspekciós, kórházi, kapuőri és készenléti szolgálatot teljesítettek. A szolgálat során különböző jelentési, jelentkezési formulákat mindenkor be kellett tartani. Például, amikor a felvezető a váltást végre akarta hajtani, ezt jelentette: „Főfegyőr úr, alázatosan jelentem, elmegyek váltani!”. Ha a váltást befejezte: „Főfegyőr úr, alázatosan jelentem a váltás megtörtént, újság nincs!”

Az őrszemélyzetre vonatkozóan az alábbi adatokat sikerült összegyűjteni:

	főfegyőr	fegyőr
1904-ben	7	80
1928-ban	9	87
1929-ben	8	87
1930-ban	8	89
1931-ben	7	85
1932-ben	9	84
1938-ban	9	105
1939-ben	9	104
1940-ben	10	107
1941-ben	10	106
1942-ben	11	110
1943-ban	10	102
1944-ben	9	119
1945-ben	8	72

A fegyőri szolgálat, a fegyőrélet rendszerint mindig, nehéz, küzdelmes és veszélyes volt. Létszámhiánnyal mégis ritkán küzdött az igazgatóság, mert voltak jelentkezők, hiszen biztos megélhetést, egyéb juttatásokat és lakást jelentett a kinevezés. S aki egyszer ide került, az igyekezett a szolgálatot kifogástalanul ellátni. A legelső évek lakáshiánya az őrszolgálati feladatok ellátását rendkívül megnehezítette. Az igazgató ezt írta a nehézségekről: „Az őrség állapota igazán aggasztó. Az őrparancsnokon kívül csak öt főfegyőrnek van itt lakása; a többi hatvannégy ember pedig tizenöt órai szolgálat után, éjnek idején és kora hajnalban ismét, egy-egy órát kénytelen gyalogolni. Hát még azok a szegény asszonyok, akik férjeiknek délben, több mint egy órányi távolságról, az ételt hozzák mindenféle időben, esőben, hóban, viharban! – És milyen lehet az az étel!”⁷²⁽¹²⁾ Ilyen állapotok után nem csoda, ha az örök az egyszobás lakások átadását, illetve az azokba beköltözködést jobban várták, mint bármi mást.

205 1912-től kezdve szinte folyamatossá vált a fegyőröknek katonai szolgálatra történő behívása. Az első behívások Bosznia annektálásakor voltak, majd folytatódtak az I. világháború kirobantásakor. Pótlást viszont nem kaptak, helyettük ebben az időszakban, 1914 nyarán már 10 napidíjas fegyőrt, télen újabb 10 főt kerestek az intézethez. A katonának bevonult fegyőrök közül 1915–17 között Keszei Sándor, Major István, Mékli Lajos, Csorba Pál, Horváth József, Sandi István és Döbrentei István meghaltak.

Az őszirózsás forradalom kitörését követően, majd a Tanácsköztársaság idején a fegyőrök egy része szembehelyezkedett a tisztviselői karral, s jogos követelésekkel lépett fel. A március 21-e utáni napokban többször folytattak egymás között vitát az ún. alsó kocsmában, s ebben különösen élen járt Lónyay tanító és Gólya gépész. A viták eredménye a Kőhidai Direktórium megalakulása lett. A direktórium tagjait többször meglátogatta gépfegyverrel felszerelt autóján Entzbruder Dezső is. Közben megjelent a Forradalmi Kormányzótanács XXX. sz. rendelete, mely leszögezte: „A fogházőrök és más büntető intézetek őrszemélyzete a Vörös Őrségnek kiegészítő része.” Ennek alapján elrendelték a fegyőrök csatasorba állítását akkor, amikor az ellenforradalmi erők mozgolódni kezdtek. A Szárhalmi erdőn keresztül indították őket útba Balf felé, de az ütközetben való tényleges részvételükre nem került sor. Részt vettek az első szabad május elsején Sopronban megrendezett felvonuláson is, ahová Kőhidától trombitászó

mellett, katonás rendben meneteltek.

A Tanácsköztársaság bukása után a telepen lakók arra ébredtek, hogy bekerítették őket, s megkezdték azoknak a személyeknek az összegyűjtését, akik vezető szerepet játszottak a 133 nap alatt. Az összegyűjtés már kész lista alapján történt. A soproni ügyészségre beszállítottak között volt például Magyarász János, Bellák Ágoston, Kánai Sándor, Gólya gépész és az az egyetlen tisztviselő, aki szintén támogatója volt a proletárdiktatúrának: Sarang Ferenc. Rajtuk kívül még több személyt elbocsátottak, állásvesztéssel büntettek vagy lemondatták őket állásukról. Az elbocsátottak közé tartozott Balázs József nagycenki születésű fegyőr is: „A soproni országos fegyrintézet igazgatósága az 1919. évi tanácsköztársaság érdekében kifejtett tevékenysége miatt 1920. év november havában fegyelmi határozattal állásvesztésre ítélte. A fegyelmi határozatot a Minisztérium 1920. évi november hó 17-én kelt 27 489/1920. IM. VI. számú rendeletével felülvizsgálva, ahhoz hozzájárult és az 1920. évi november hó 28-án jogerőre emelkedett.”⁷³⁽¹³⁾ (Állását 1946-ban kapta vissza.) Érdemes megemlíteni azok nevét is, akik lemondásra kényszerültek: Szüki Ferenc, Németh Bálint, Kamper Vince, Nagy József, Guzs Sándor, Mesterházi László, Varga Lajos, Podusek Mátyás, Turgós József, Somogyi István, Németh Ferenc, Németh József és Geszler János.⁷⁴⁽¹⁴⁾

Nem volt azonban jobb soruk azoknak sem, akik végig kitartottak a régi rend eszméi mellett, mert a rendkívül nehéz őrszolgálat, a hideg, s az élelmezés megoldatlansága szinte teljesen kimerítette őket.

A II. világháború sok éves időszakában újabb hosszú és nehéz megpróbáltatások vártak az intézet alkalmazottaira. Egy részük ismét a frontra került, volt aki háromszor is, többen sebesülten tértek haza, vagy hadifogságba estek.

Különösen nehéz időszak volt az 1944. október 15-e utáni. A bajok fő okozói azok a nyilasok voltak, akik átmeneti szállást rendeztek be maguknak a fegyházban. ²⁰⁶Mindenek felett állónak képzelték magukat, a fegyőröknek legtöbbször csak azt kiabálták: „Kinyírom!”, „Kinyíratom!”. De nemcsak a fegyőrökkel, hanem a tisztviselőkkel szemben is hasonló volt a magatartásuk. Például, amikor a fegyház igazgatója az egyik nyilast figyelmeztette, az azt mondta: „Mit nekem az igazgató, 16 emelettel állok felette!”⁷⁵⁽¹⁵⁾ Ekkor éppen ott tartózkodott Rajk Endre készletgazdálkodási kormánybiztos, 1944. november 3-tól a kiürítés teljhatalmú végrehajtója, ő a Nyilaskeresztes Párt nevében bocsánatot kért az igazgatótól. Vagy egy másik eset: Stráner igazgató és Barcsay csendőr alezredes között már annyira elmérgesedett a helyzet, olyan nagyfokú volt a kölcsönös utálat, hogy még revolvért is fogtak egymásra.

1945 márciusában Beregffy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter még egyszer, és most már utoljára, elrendelte a büntetőintézeti örök katonai szolgálatra való behívását. Mint Henney munkarendvezetőnek „... az IM. egyik osztályvezetője március 14-én jelentette: Az eljárás már folyamatban van, annak elintézése azonban – a kérdés bonyolult voltára tekintettel – huzamosabb időt vesz igénybe.”⁷⁶⁽¹⁶⁾ Ezt a rendelkezést Sopronkőhidán már nem hajtották végre, a hadseregbe senkit sem vonultattak be.

A felszabadulást követően a tisztviselők szinte valamennyien szolgálati helyükön maradtak, változás csupán egy-két helyen történt. Ugyancsak szolgálattételre jelentkezett az őri állomány többsége is. Ahhoz azonban, hogy a megváltozott körülmények között is végleges alkalmazásra kerülhessenek, valamennyiüknek igazoló bizottságok elé kellett állniuk. A bizottságok előtt 1945. június 11–12–13-án kellett megjeleniük. A főispán az igazolás napjáig a szolgálati hely elhagyása, illetve fasiszta tevékenység miatt 9 fegyőrt állásából felfüggesztett.⁷⁷⁽¹⁷⁾ Az igazoló bizottság tények alapján hozott döntést. Volt olyan, akit igazoltnak nyilvánított, de akadt olyan fegyőr is, akit csak feddéssel igazoltak. Megfedték Tóth

Kálmán főfegyőrt, mert a bizottság „... azt állapította meg, hogy Tóth Kálmán az oroszokról azt híresztelte, hogy kitörnek az emberek aranyfogait, óráikat, gyűrűiket elveszik. A bizottság megítélése szerint ezek a híresztelések sértették a magyar nép érdekeit...”⁷⁸⁽¹⁸⁾ Feddésel igazolták még Pál Józsefet is, mert a nyilasoktól lakásuk takarítása fejében bundát fogadott el. Kötelezték a bunda beszolgáltatására is.

1945-től az intézet alkalmazottainak a segélyezési, jóléti, továbbá alkalmazási, előléptetési, áthelyezési, nyugdíjazási, szolgálatba állítási és egyéb személyi ügyekben a Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezetének soproni csoportját meg kellett hallgatni, véleményét ki kellett kérni. A soproni csoport 1945. július 1-én alakult meg, ennek választmányi tagja lett az intézettől Trenka András.

1946-ban megtörténtek a honvédségnél használatos rendfokozatokba való átminősítések, majd megváltozott az egyenruha is. Őrnagyi rendfokozatot kapott Babella Vilmos, századosit Geiszbühl Máttyás lelkész, főhadnagyit ifj. dr. Udvardy Jenő. Megszűntek a főfegyőr, fegyőr megnevezések. Ettől kezdve az intézetnél szolgálókat letartóztatóintézeti (li.) alkalmazottaknak hívták, így az örök li. örök 207 voltak. Az egymás megszólítása a rendfokozaton és az ehhez fűzött „bajtárs” szóval történt.

A felszabadulás utáni években 1951-ig nagyon nehéz volt a szolgálat. Olyannyira, hogy a fegyőrök helyzetével a helyi sajtó is többször foglalkozott: „... a fegyházőrök sokszor szívesen cserélnének a letartóztatottakkal, akiknek kenyere biztosítva van, de ők sohasem látják biztosítva másnapi kenyerüket. Fizetésüket mindig késve kapják, úgyhogy ebből megélni képtelenek.”⁷⁹⁽¹⁹⁾ Egy esetben élelmet utal ki részükre a minisztérium, s ebben többek között 80 dkg olajat is, de ebből csupán 36 dkg-ot kaptak meg. Nem kapták meg a cigarettát sem időben, s ezért egy hét késés miatt a 150 millió pengő helyett kétszer annyit kellett fizetniük. Egy későbbi cikkben viszont már nemcsak bírál a sajtó: „... szabadítsuk fel őket is, hogy végre emberi megélhetést biztosító fizetést és új szolgálati szabályzatot kapjanak.”⁸⁰⁽²⁰⁾ Az alkalmazottak helyzetének átfogó rendezésére 1948–49-ben került sor.

21. Az eddigiekben szándékosan kerültem a fegyőri fizetések összegszerű alakulását. Most következzen ez, s ezen keresztül az egyéb jogosultságokba, járandóságokba is betekintést nyerünk. (Ehhez tudni kell, hogy a pénznem az 1890-es évek elejéig forint és krajcár, az 1920-as évek közepéig korona és fillér, 1946-ig pengő és fillér volt.)

Az intézet fennállásának első éveiben a kezdő fegyőrök havi fizetése 20 forint volt, más fegyőröké általában 25–30 forint. A fizetéseket két részletben, minden hónap elején és 15-én kapták meg. A korona bevezetése után a fegyőrök 600–1000 korona, a főfegyőrök 900–1200 korona évi fizetést kaptak. Egyenruházati illetményként évente még 80 koronát kaptak, emellett naponta megkapták a 84 dkg-os kenyeret is. Az őrparancsnok ekkor 1400–1600, a lelkészek 2000–2600, az igazgató 3600–5400 korona közötti fizetést kapott. A pénz értéktelenedésével a fizetési összegek növekedtek. Nagy Mihály fegyőrnek „4–6 év szolgálati évnél megfelelően 1925. július hó 1. napjától havi 1 millió 30 ezer kor. fizetést, 140 000 kor. családi pótlékot, 45 000 kor. hadipótlékot és 34 000 kor. őri pótlékot utalványozott” a 11 984/1925. IME. számú rendelet.

A pengő idején 1–3 szolgálati év után Gajda József fegyőr 1941-ben 90 pengő fizetést és 2 pengő 72 fillér őripótlékot kapott havonta. 7–9 szolgálati év után Horváth Péter 91 pengőt, de Buga György 1941-ben már 103 pengőt vitt haza.⁸¹⁽²¹⁾ 1945–46-ban ismét nagy összegek kerültek a borítékokba. Csirke János fegyőr például egy gyermek után 500 ezer pengő családi pótlékot és két hónapra 225 ezer pengő élelmezési havi váltáspótlékot vett fel; Blonszki József 100 millió pengő özvegyi nyugdíjat és a lakások II. osztálya szerint 4 millió 225 ezer pengőt kapott.⁸²⁽²²⁾ A forint megjelenésével az örök 150–300 Ft körüli összegeket kaptak,

majd az 1948-as rendezést követően ez 351–456 Ft közé emelkedett. A tiszték illetménye ekkor 421–819 Ft között volt.

A lakótelepi élet – főleg a város távolsága és a közlekedés megoldatlansága miatt – nem volt mindig könnyű. Nagyon sok nehézséget jelentett ez főleg az asszonyoknak és azoknak az iskolásoknak, akik tanulmányaikat Sopronban folytatták. Nagyon sokáig semmilyen közlekedési eszköz nem állt rendelkezésre, ezért a középiskolások, valamint a vásárlásaik lebonyolítása miatt az asszonyok gyalog mentek oda és vissza. A gyümölcsöt és a tejet rendszerint helyben sikerült beszerezni a fertőrákosiak és Piusz-majoriak jóvoltából.

Az 1920-as években már valamivel könnyebb volt a helyzet, mert az intézet lovaskocsit biztosított a személyszállításához. Némi könnyítés volt még az is, hogy a nyári szezonban rendszeres autóbusszjáratok voltak Sopronból a Tómalomra. (Sopronkőhidán haladt át a Sopron–Ruszt között közlekedő lövontatású omnibusz is, de ezt a járatot az itt lakók nem vették igénybe.)

A fegyőrcsaládok általában 4–5 tagúak voltak. 1936-ban például 97 lakás 168 szobájában 425-en laktak. A szülések lebonyolítására a fertőrákosi bábaasszonyt vették igénybe. A fegyőrök gyermekeinek iskoláztatására már 1893-ban jelentős intézkedés történt: a fegyházzal szemben felépült az Állami Elemi Népiskola. Az épületben két tantermet, egy tanszerszobát, fedett folyosót és mellékhelyiségeket alakítottak ki. Az iskola által elfoglalt telket Sopron város ajándékozta az intézetnek. Az iskolának a Rákos patak felőli oldalán Erzsébet királyné emlékére ligetet létesítettek. A liget területén egyébként egy régi kőkereszt áll, rajta *F. E. 1797.* bevéséssel. Valószínűleg kapcsolatban volt azokkal a sírokkal, melyeket az iskola építése során találtak meg.

Az iskola fenntartója a kincstár és az Igazságügyi Minisztérium volt. 1934–35-ben a tanulók létszáma 130 főt tett ki. Emellett Állami Általános Továbbképző Iskola is működött, a fenti évben 11 fő járt ide. A tanítást három tanító látta el.⁸³⁽²³⁾

A felszabadulás után Állami Általános Iskola lett, s átkerült a Művelődési Minisztérium irányítása alá. 1975-ben Sopronkőhidán az általános iskolai oktatást megszüntették, a lakótelepi gyerekek Sopron iskoláiba járnak.

A fegyőrök gyermekeinek részvételével alakult meg a 362. sz. Losonczy cserkészcsapat, vezetője Simon József tanító volt. „E csapat 1925-ben azzal a céllal alakult, hogy a telepen élő elemi- és középiskolás diákok valamint egyéb ifjúság egy egyletbe tömöríttessék.”⁸⁴⁽²⁴⁾ 1934-ben a csapat feloszlott. (Simon tanító e tisztségen kívül a polgári lövészegylet vezetője is volt.)

A fegyőröknek és családtagjaiknak vallási oktatására viszonylag kevés figyelmet fordítottak, s ez alól talán csak a gyerekek voltak kivételek, akik a fegyházi lelkészekről hitoktatást kaptak. 1927 májusától a győri püspök engedélye alapján a népiskola egyik osztálytermében kezdték el az istentiszteletek tartását, 1928-ban pedig az iskolaépülethez csatlakoztatva felépítették a kápolnát. Ennek tervrajzát egy büntetését töltő műszaki rajzoló készítette el, az építkezést az igazgató ellenőrizte. A felszerelést közadományokból szerzett pénzből oldották meg. Az adakozók között voltak soproni kereskedők, főpapok, Esterházy hercegnő, a soproni katolikus konvent stb. A kápolnát Storno Pál soproni festő festette ki, az oltárt és az oltárképet fegyencek készítették.

A lakótelepen lévők helyi szórakozása kezdettől fogva megoldatlan kérdés volt. A legelső évtizedekben a szórakozást nem jelentette más, mint a nagyritkán megszervezett báli mulatság. A legelsőt még 1886-ban, a

másodikat pedig kerekén 10 évvel később, 1896-ban tartották meg. Ez utóbbi „... a soproni kir. orsz. fegyintézet őrszemélyzetének a temetkezési egylet javára rendezett zártkörű [209](#)mulatsága ... a Tómalom kerti helyiségében ment végbe.”[85\(25\)](#) A belépődíj 50 krajcár – a családi: 1 forint – volt. Az egylet javára többen adományokat is adtak, így például Odry munkavezető 50 krajcárt, Mecsér igazgató 4 forintot.

Rövid idővel később a segédegylet is megalakult. A további „szórakozást” a régmúlt időkben még két italbolt szolgálta, az egyik volt az ún. alsó kocsmá, a másik a Linka-féle vendéglő. Ez utóbbi a korabeli képes levelezőlapokon is megtalálható.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózsoson I. rész.

Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózsoson I. rész.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózsoson I. rész. / 1. Területi változások

1. Területi változások

Stessel József „Sopron és Mosony Vármegye történelmi földrajzához” c. tanulmányában olvassuk, hogy Sopron vármegye némely helységének határa a XIII. század óta lényegesen megváltozott. Lövőt, Ebergőcöt és Lózsot külön is megemlíti.[1\(26\)](#) Ezeknél a falvaknál nem maradt állandó a falu határa.

Lózs soproni várföld volt, amelyet IV. László 1276-ban a Lózsi család egyik tagjának Belednek adott. Ez a család 1437-ig, majd 1870-ig a gróf Viczay család, 1945. márc. 31-ig a báró Solymossy család volt a lózsi határ (nagy részének) birtokában.[2\(27\)](#) 1410-ben a Lózsi és Ebergőczi családok földjei között állapítottak meg – a csornai konvent képviselőjének jelenlétében – új folyamatos határvonalat. A vonal az Ikva folyótól indult ki, erdőn, szántóföldeken, nádason, réten, ismét nádas mocsáron, majd szántóföldeken, a soproni út mellett, amelyet „kis út”-nak neveztek, ezután egy szilas erdőn, a Lózsról Ebergőcre vezető út mellett, amelyet „nagy út”-nak hívtak, majd egy hegycsúcs közepén lévő régi árok mellett, a „Huzyuwgh”-ön (Hosszi völgy), végül egy nagy makkos erdőben, ahol egy kerek kicsi tavat is érintett, húzódtott egészen Felső Lövő földjéig. Ez a határtalálkozás keletről Ebergőcöt, nyugatról Lózsot, délről pedig Felső Lövőt választotta el. A határvonalban határjeleket állítottak fel, amelyek természetesek (tölgyfa, görbe szilfa, szederfa) és mesterségesek (régii földhányás felemelése) voltak, s bizonyos távolságközökben követték egymást.[3\(28\)](#)

A falu határára vonatkozó egyéb forrás nem áll rendelkezésre. Bizonyos azonban, hogy a mesterséges határjelek még a XVIII. század végén is választóvonalat jeleztek. Az 1790-es években a lózsi határt Ivántól az ún. „Határ halmok” [210](#)különítették el. Ugyanis ekkor még Iván határa „Északról Lozsi, Ebergőczi, és Rőjtöki Határjaival ütközött”.[4\(29\)](#) E történelmi adat szerint a lózsi határ a jelenleginél sokkal délebbre húzódtott.

Mohl Adolf „Lövő története” c. munkájából kitűnik, hogy a XVIII. században a Viczay uraság rokonság

címén a lövői Széchenyi birtokból a Várhegy és a Gubahegy között 11 holdnyi területet kapott, amit Lövő község 1799. évi térképe is jelez. [5\(30\)](#)

Egy XVIII. századi dokumentum szerint a Viczay birtok a vejkei határba is áthúzódott: „... a kövesdi és a peresztegi határ között lévő Vejke nevű Terrenum emlékeztetül fogva – vallotta 1753. április 1-én Szlávi György 84 éves kövesdi lakos – méltóságos Loosi és Hédervári Viczay Uraságh minden háborgatás nélkül való Szabad usussában volt.” [6\(31\)](#) Ebből 1752-ben – egy uradalmi számadás alapján 31 holdat 10 fő bírt árendában. [7\(32\)](#)

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson I. rész. / 2. Talajviszonyok, éghajlat

2. Talajviszonyok, éghajlat

A határ talajösszetételének ismertetése sem hagy kétséget kialakulását illetően. Az Ikva völgy kb. Kópházánál kezdődik és Nagylózs felé fokozatosan tárul ki. E völgyet északon a Fertő-parti magas dombok szegélyezik, amelyek Hegykőnél már egészen ellankásodnak és tovább Fertőszentmiklós felé beolvadnak a Kisalföldbe. A völgy déli pereme ugyancsak magas part, amely Nagycenkől húzódik és Nagylózsnál a Sopronkövesdre vezető út emelkedőjét jelenti. Nagylózstól tovább vonul ez a part a Nagyerdő felé. Földtani szempontból az Ikva völgy talaja egészen más mint a fennsíké. A völgyet az Ikva ártéri üledékei (homok, agyag, iszap) borítják, a fennsíkon az Ikva hajdani folyásának homok- és kavicsüledékei találhatóak, így Nagylózs község határa e kétféle eredetű talajon osztozik.

A talaj minőségének értékelésére is több írásos anyag szolgál. 1696-ban az összeírók a szántóföldeket a második, a szőlőket a harmadik osztályba sorolták. Az 1717-ből származó összeírás pedig a következőket írja meg a lózsi határról. „A talaj felszíne részben emelkedett, részben lapos, néhol köves, közepesen gyengébb termékenységű. Az Ikva és a patakok elég gyakran kiöntenek, ezért ilyenkor a lapos helyeken fekvő földeket nem lehet megművelni. Négy köből terméketlen földjük van. A réteken jó széna terem.” [8\(33\)](#) 1828-ban a regnicoláris összeírás alkalmával a határ az alábbi minősítést kapta:

I. osztályú	148 mérő
II. osztályú	223 mérő
III. osztályú	214 mérő
IV. osztályú	377 mérő 9(34)

Újabb adatunk (1938-as felvétel) ad alkalmat a kérdés közelítésére: „A határ egyik része agyagos vályog, a másik része vizes vályog, a harmadik része kavicsos [211](#)homok. Az Ikva menti vizes vályog javításra szorul. Az Ikva tavasszal és nagyobb esőzések idején veszélyezteti a birtokosokat. Illő lenne az Ikvát szabályozni. A kavicsos talaj megjavítása csak műtrágyával és esetleg erdősítéssel érhető el.” [10\(35\)](#) Az Ikva szabályozása 1940-ben meg is történt. Az erdősítés megkezdése azonban hosszú évekig váratott magára. 1960-ban kezdődött el, de ekkor is csak lassú ütemben.

Az *éghajlat* mérsékelt. Ritka az aszályos esztendő és a túlságosan hideg, zord tél. Az évi középhőmérséklet 10 °C. Legmelegebb a július, leghidegebb pedig a január. Az évi csapadékmennyiség 650–700 mm között váltakozik. Az eső elosztása nem egyenletes. A jégesők sem gyakoriak. A ma élők még mindig

borzalommal emlegetik az 1927. május 1-i és 1933. július 31-i napokat, amikor a jég nagy pusztítást végzett mind a határban mind a községben. A nyugati széljárás az uralkodó. Nem ritka eset, hogy sok napon át egyfolytában fúj a szél, de ritkán ölt viharos jelleget. A széljárásnak kellemetlen hatása mellett – ennek a helybeliek hangot is adnak – előnye is van, mert friss hegyi áramlatot hoz, így a levegő tiszta.¹¹⁽³⁶⁾

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózsón I. rész. / 3. Telek-, földhasználat, irtás

3. Telek-, földhasználat, irtás

Szabó István „A középkori magyar falu” c. munkájában a telek fogalmára vonatkozóan írja, hogy a különféle korokra és társadalmakra egyformán szóló európai érvénnyel meghatározó pontos választ nem lehet adni. Magát a fogalmat ő úgy formulázza, hogy általában a falubeli házhoz és udvarhoz szervesen hozzátartozott a meghatározott művelt, tehát szántó földterület, a rét, továbbá a falu határán belül általában is osztatlan vagy éppen akkor osztatlan állapotban lévő földek használatára való jogosítottság. Szerinte az egy telekhez tartozó szántóföld nagyságát is nehéz pontosan megmondani. Eredetileg egy telek földje körülbelül annyi volt, amennyit egy ember családja munkaerejével meg tudott művelni és rajta fenn tudta tartani családját. E tekintetben Európában általában mindenfelé azonos elvi feltételek határozták meg a területet. A telkek szántóföldje így is igen különböző volt: nálunk is, mint máshol a 10 és 70 hold között mozgott, leginkább mégis 30–40 hold között. E határszámok között is változatos volt a skála, mert nemcsak a talaj termőképessége, hanem a telken ülő szolga-jobbágy igavonó állománya, a föld művelési rendszere s a népesség sűrűsége egyformán szerepet játszott.¹²⁽³⁷⁾

A XVII. század előtti időkből az egész telek szántóföldje nagyságára vonatkozóan lózsi viszonylatban nincsen ismeretünk. Az 1650-es években viszont Lózsón egy-egy sessios telekhez 21 hold szántót számítottak.¹³⁽³⁸⁾ E jobbágy telki állomány azonban nem maradt örök, hanem idővel elosztódott (családtagok szétválása, elszegényedés stb.) és 1727-re egy-egy egész telekhez már csak 6–6 hold (12–12 köből) szántó és 4–4 kaszás rét tartozott.¹⁴⁽³⁹⁾ Az 1767. évi urbárium az ²¹²egész telek szántóterületét Lózsón 18 holdban állapította meg. Ehhez még járt rét 6 szekérre való. 1828-ban egy háztartásra jutó telkiállomány (szántó és rét) 15 hold volt.¹⁵⁽⁴⁰⁾

A jobbágyok a szántóföldek csökkenését úgy próbálták pótolni, hogy a XVII. század végén a földesúr engedelmével hozzáfoghattak a fák, bokrok kiirtásához. A XVIII. században már a zsellérek is vállalkozhattak erdőirtásra, így már nekik is voltak irtásföldjeik, mégpedig Vejkén, Bajcsán, Vértöldekben és Haraszt alatt.

A XVIII. században az irtáseredetű földek területe Lózsón az alábbiak szerint alakult:

év	hold
1717	456 3/4 (szántó 384 1/4, rét 72 1/2)
1752	465
1755	480
1787	700

1752-ben irtást (69 h. szántó, 44 h. rét) 28 zsellér bírt. Ezen belül szántót és rétet 16, csak szántót 8, csak

rétet 4 fő művelt. 1755-ben szántót és rétet 30, csak szántót 19, csak rétet 5 helyes gazda tartott birtokában. Ugyanekkor a zsellérek irtástérületében nincs lényeges változás. 1757-re viszont a zsellérek irtásföldje 83 hold szántóra és 51 7/8 kaszás rétre növekedett. Az 1700-as évek első felében a fentiek szerint Lózson az irtások emelkedésének lehetősége még keserves volt. A növekedés az évszázad második felében indult meg, de ekkor sem érte el azt a területet, mint Kövesden (1500 h), Nagycenken (1411 h), Lövön (1408 h), Peresztegen (800 h).¹⁶⁽⁴¹⁾

Az utolsó irtást a Viczayak az 1800-as évek elején végeztették. Ekkor irtottak a Dobollón, Osztyályban, Göböcsén, Meggyesben, Szent Péter tagon, Görbeföldön, Magyarban és a Tölösben. Ezek az irtott területeken a Viczay fivérek (Héder és Károly) 6 évi szabad használatot engedélyeztek a parasztnak.¹⁷⁽⁴²⁾

A Viczayak az irtásokat a jobbágyoktól és zsellérektől 1812-ben váltották vissza (10 fl/hold). Ezek a földek a következő dűlőkben terültek el: Kis- és Öregbajcsa, Piroskörtvélyes (e dűlő már a XVII. század közepén szántóként is szerepel), Haraszt alatt, Közép-dűlő, Meggyes, Kőrisút, Országúti dűlő (másnéven Kelemente), Rókalyuk, Göböcse, Hegyalatt, Két Ikva között (az Ikva egyik medre ekkor még a Kelemen-től keresztül húzódott), Iszolahban, az Akónál, Sorompónál, Ortoványban (nevében is őrzi az irtást), Lapban, Görbeföld, Töltésnél, Kurtahegy alatt, Bálintkútnál, Osztyályban, Petehidában, Kiskútnál, Szent Péteren, Vendégfogadónál, Fejkútban, Pinnyei útnál, Bikarétben, Rekettyésnél, Árvákban, Malomkertnél, Magyarosban, Dobollón, Széplaki útnál, Sósréten, Komlósban, Vetett erdőnél, Sűrű füzesben, Vértölösben, Szabadosnál és a Tölösben.¹⁸⁽⁴³⁾ Egyébként e gazdag dűlőnévanyag a község határ történetének egy-egy mozzanatára világít rá.

213A visszaváltás még éppen abban az időszakban történt, amikor a napóleoni háborúk miatt gabonakonjunktúra (kontinentális zárlat) volt és az árak már tízszeresére emelkedtek, amiért a földesúrnak érdemes volt piacra termelni. Ezután a terjeszkedésében akadályozott lózsai parasztság a jobbágytelek megosztásával segített magán, ami végeredményben a zsellérség számának emelkedéséhez vezetett (1787-ben 56, 1819-ben 79 zsellércsalád volt). A földdel egyáltalán nem rendelkező zsellérek többsége pedig a megnövekedett majorüzem kislózsai üzemének (1430-tól Lózs tartozéka) lettek bérmunkásai (1810-ben 22, 1814-ben 62 lakos).

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylozson I. rész. / 4. Paraszti birtok

4. Paraszti birtok

A jobbágyság úrbéri birtokállományának kialakulását a következő számadatok szemléltetik:

év	szántó (hold)	rét (kaszás)
1696	318	nincs adat
1727	407	209
1767	769	261
1787	760	266
1819	805	277
1828	800	265

A paraszti birtok alakulására vonatkozóan csak töredékes adatokkal rendelkezünk. Ezek azonban ennek ellenére jól mutatják a birtokfejlődés fő tendenciáját. A szántóföldek nagyobb, a rétek kisebb mértékben növekedtek.

A dézsma alá eső szőlőterület 1696–1828 között:

év	kapás (helybelieké)	kapás (idegeneké)
1696	421	926
1717	496 1/2	1313
1727	437 + 121 új telepítés	915+503 új telepítés
1767	482	1314
1828	418	334 4/8 ¹⁹⁽⁴⁴⁾

Hosszabb távon a lózsi határ (beleértve az úri, grófi, ill. bárói birtok területét) a következőket foglalja magában:

év	terület hold	szántó hold	szőlő hold	kert hold	rét hold	legelő hold	erdő hold	terméketlen hold
1851	3484	1864	400		400	140	500	180
1895	3441	2220	113	43	157	266	469	150
1910	3428	2313	29	30	146	165	606	139
1935	3398	2326	21	33	138	162	604	114
1967	3345	2199	9	55	116	27	720	218

²¹⁴Az 1850-es évek második felében a lózsi határban is tagosítás ment végbe. Ekkor csoportosították az uraság, az egyház (pap, templom, iskolamester) és a parasztok földjeit.

Négy időmetszetben ismertetjük az urasági, ill. úri birtok hányadát is:

év	1851	1910	1935	1944
hold	2557	1900	1733	1544

Az uradalom birtokterületének első csökkenését a szőlők megváltása (1870) tette szükségessé. Az első világháború utáni földreform során, amely az 1920. évi XXXVI. t. c. alapján történt, az uraság 86 kh szántót, 2 kh kertet, 13 kh rétet, 28 kh legelőt és 62 kh földadó alá nem eső területet, vagyis a földterület 5%-át, (ez a megyei átlag, 6,3%, alatt van) adott le a következő dülőkben: Csíktó, Csánig, Sósret, Tölös, Árvák, Törökszőlő, Nemeshegy egy része, Hosszak, Nagyerdei dülő (alsó és felső), Ortovány, Butiszeg (rét), Bálintkút, Országútra dülő, Szedres, Szabadföldek, Meggyes és Szent Péter-tag java része. A

Kocsma és Malom (középső és kislózsi) földeket szintén leadták. Ezekből a földekből kialakított kis parcellákat (a nagy parcellákat az ún. vitézek kapták) leadott vagy proletár földeknek nevezték. Az 1930-as években a Solymossy család férjhezmenendő leánytagja apanázsra földeladást foganatosított, így a birtokból néhány táblát (Nemeshegy, Szent Király, Ampalok) kifarcelláztak.²⁰⁽⁴⁵⁾ A nagybirtokrendszer szétzúzását megvalósító 600/1945. M. E. rendelet Nagylózson is felszámolta a régi nagybirtokot, s egyben 95 család rég várt földhöz jutását jelentette. A rendelet az egész erdőt állami kezelésbe vette.

A gazdaságok nagyságcsoportjaiban, amelyeket a mellékelt táblázat szemléltet, mindenekelőtt az tűnik ki, hogy a földosztás eredményeként nem kis mértékben növekedett meg Nagylózson is az összes birtokok száma.

A gazdaságok	1938/39-ben			1947/48-ban		
	száma	%-a	területe	száma	%-a	területe
1000 kh-on felül	1	0,4	1608 kh 8 □-öl	–	–	–
20–100 kh-as	16	6,3	490 kh 2 □-öl	15	5,1	450 kh
10–20 kh-as	23	9,1	318 kh 9 □-öl	33	11,1	469 kh
10 kh-on alul	212	84,2	1010 kh 10 □-öl	249	83,8	1861 kh
összesen	252	100	3427 kh 13 □-öl	297	100	2780 kh ²¹⁽⁴⁶⁾

A 10 holdon aluli és a 10–20 holdas kategóriákban nőtt a birtokok száma, ettől felfelé – országosan is – csökkenés volt. Az erdő 1947–48-ban – mivel állami tulajdon – nem szerepel az ösztérületben. Újabb minőségi változásra a birtokstruktúrában az ötvenes évek végén a mezőgazdaság szocialista átalakítása révén került sor. 1959-ben ugyanis a „Búzakalász” tsz megalakulásával a nagylózsi határ is közös tulajdonba került.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson I. rész. / 5. Művelési ágak

5. Művelési ágak

A különböző mezőgazdasági területekben – mint fentebb láttuk – az idők folyamán lényeges módosulások mentek végbe.

²¹⁵A szántóterületek évszázadokig tartó nagyobbodása úgy történt, hogy előbb a földesúr alakította át kultúrterületté a használaton kívüli földek nagyrészét, majd irtatott, a parasztok pedig a XVII. század végétől az uraság által meghagyott, hasznosítatlanul heverő határrészeket tették szántókká, erdős területeket irtottak ki, a szőlőket vágták ki és a rétek egy részét szántották fel.

A XVI. században a háborús kiadások egyre több pénzt követeltek, ezért a termelők igyekeztek kihasználni a piaci lehetőségeket. Minthogy ebben az időben a bor egyike volt a legjobban értékesíthető termékeknek, a lózsi határban is erőteljesebben fellendült a szőlőművelés, amely nemcsak a szőlőbirtokos jobbágyoknak, hanem a hegyvámossal a feudális földesúrnak is jól jövedelmezett. Ezért az uraság maga is sürgette, hogy a jobbágyok szaporítsák a szőlőterületet. Ösztönzőleg hatott a szőlőművelés térhódítására az a tény is, hogy már a XV. században kialakult – a földesúri tulajdonjog fennmaradása mellett – a szőlőbirtokok

adás-vétele, így a jobbágy, a nemes, sőt a városi polgár lakóhelyén kívül is vehetett szőlőföldeket.

1559-re az alábbi „hegy”-eken alakultak ki szőlőparcellák: Szent Király-, Ampam-, Szemes kuta-, Agg Szent Király-, Zsigmond-, Szeg-, Agg- és Új Sódor-, Nemes János-, Dobogó-, Alhegy-, Börgőci-hegy. Ezek a lózsi tulajdonosok mellett más helységekből való földesuraknak, nemeseknek, jobbágyoknak, sőt városi polgároknak is voltak szőlői. Egy-egy birtokos kezén az 1559-ben készült lajstrom szerint a szőlőhegyekben több parcella is volt. A lózsiak közül az egytagú szőlőbirtokosok száma volt a legtöbb (72), két parcellával 6, hárommal pedig 2 birtokos rendelkezett. Az uraságnak a hegyek többségében volt parcellája. Ezek az adatok mindenesetre arra engednek következtetni, hogy Lózson (1431 óta) a mezővárosi vagyonfelhalmozódás csirái már felbukannak.

Az idegenek parcellái (több mint a helybelieké) minden egyes szőlőhegyen megtalálhatók. A vidékiek között is akadtak többtagú birtokosok, pl. Lövről Varga Mihály 3, Dukopendi Miklós 2, Holic Mihály 2, Zalai Benedek 1, Nagy Miklós 1, Kaszás István 1 szőlőt művelt. A felsoroltak nevei – mint bortermelők – megtalálhatók az 1557. évi lövői bordézsma-jegyzékben is. A lövőieken kívül még kövesdiek, völcsiek, nemeskériek, pinnyeiek, peresztegiek, szentmiklósiak, ebergőciek, röjtökiek és még több megyei s megyén kívüli helységben (Szombathely, Pápóc, Bozzai stb.) szerepelnek a szőlőbirtokosok között, ami elsősorban a vidékieknek is a szőlőművelésre való egyre fokozottabb törekvésével magyarázható.²²⁽⁴⁷⁾

A vidéki földesurak közül a csornai premontrei prépostság a XV. században volt szőlőbirtokos Lózson.²³⁽⁴⁸⁾ Ugyanekkor már szőlőtulajdonosként szerepelnek a Kanizsaiak, akiktől a részét a XVI. században a Nádasdy család örökölte (Szemes kuta, Alhegy). Nádasdy Ferenc 1647-ben az Alhegy egyrészét a lövői egyházra ruházta. A többi pedig a család birtokvesztése után (1671) a Széchényiekre szállott át. A Czirákyak nevével (Szeg hegy) először a XVIII. században találkozunk.²⁴⁽⁴⁹⁾

Az eladásra felkínált szőlők megvásárlásában a helybeli földesurat elővételi jog illette meg. Ennek kapcsán vette meg 1653-ban Viczay Ádám fia, János egy ²¹⁶nemes ember szőlőjét a Felső Sodorban 90 forintért. A szőlő „böchullesse”-ben részt vett a mezőváros bírāja, a hegyester és több hites személy: „azon szőlő tőveit megh nem látván a nagi ho miatth”, ezért a „böchu”-t hóolvadás utánra halasztották.²⁵⁽⁵⁰⁾

A XVIII. századra szőlőültetvények csak a Felső- és Alsó-Sodorban, a Szeges Alhegyen maradtak. Ezeket viszont a század 20-as éveiben mind a lózsiak mind a vidékiek új telepítéseket végeztek, amit az 1727-es összeírás is jelez. Ebben az összeíró a szőlőbirtokokat már a mérték megjelölésével számolja össze. E szerint – a lózsiakét elemezve – 67 jobbágy parcellája 2–11 kapás, 27 zsellér parcellája 2–6 kapás, 7 inscriptionalista (a földesúr részéről jutalomban részesülő) és uradalmi alkalmazott parcellája pedig 7–37 kapás között váltakozott. A 121 kapás új telepítés 7 fő között oszlott meg (5–19 kapás). Az 1767-es összeírás már a szőlőterület csökkenését mutatja (1796 kapás). Az egyéni tulajdonok is kisebb térfogatúak (1–6 kapás) lettek. A század 70-es éveitől „a termeketlen esztendőkre nézvest” egyre több tőkét irtottak ki, különösen a vidékiek. 1774-ben a tisztartó szerint „az hoó megártott... a Szőlő veszőnek is.” 1780-ban „szőlőbül valóban igen-igen csekély termis volt”, 1788-ban szintén „Szük esztendő volt szőlőbül”, olvassuk az uradalmi számadásban.²⁶⁽⁵¹⁾

Az alacsony hozam a XIX. században is folytatódott. Az 1828. évi összeírás alapján 1 kapás után a veszteség 6 krajcárt tett ki (háromszori kapálás 24, metszés 4, karók ára 16, kapálás 6, kötözés 4, trágyázás 12 kr.). Ezért az irtás továbbra sem szűnt meg. 1857-ben már csak az Alsó-, Felső- és Kishegyen írtak össze szőlőterületet.²⁷⁽⁵²⁾ A század végén a filoxéra pusztított el sok szőlőtőkét különösen a Felső- és Kishegyen. Ez utóbbi meg is szűnt szőlőterület lenni.

A XX. század egyes időszakokban bortermelési válság lépett fel, ami szintén szőlőterület csökkenést vont maga után. Az utolsó nagyobb szőlőültetés az 1960-as évek közepére esik, amikor 5 hold fajtisza telepítés kivételével az összes direkttermő (amerikai) fajtákat kipusztították. Helyettük minőségi fajtákat ültettek az Alhegyen (egy-egy háztáji gazdasághoz 100–200 m²-öt tartozik) és ma már csak az Alhegy (annak is a falu felé eső része) őrzi a régi híres lózsi borvidék múltjának emlékét. A felsorolt XVI. századi szőlőhegy-nevek kivétel nélkül megvannak és ismertek ma is. De már (az alhegyi 9 hold kivételével) szántók.

A feudalizmus idején a lózsi szőlőhegyekben is külön jogrend alakult ki, a szőlősgazdák bizonyos jogközösséget alkottak, s felettük a választott hegymester a hegy dolgaiban – „az mij törvénywnk” szerint, írta Viczay Balázs 1563-ban²⁸⁽⁵³⁾ – bírói hatalmat gyakorolt. A feudalizmus megszűnése után is fennmaradt a hegymesteri tisztség, amelyet a megválasztottak nem egy-egy évig, mint a feudalizmusban, hanem határozatlan ideig viseltek.

A kertekben, amelyek a falusi házak szoros tartozékai, régebben csak gyümölcsöket termesztettek. Ma már konyhakerti vetemények számára is alakítanak ki itt területet (ún. palántás kert).

1786-ban a parasztok kertjeinek leltárát a következő gyümölcsfák alkották: csörgő, pogács, kásás, édes, zöld, tót almafa, vörös, soproni, fehér, arany, búzás, marha körtefa, diófa és szilvafa.²⁹⁽⁵⁴⁾

²¹⁷Különálló gyümölcsös (Lapi kert) először a major ura rendelkezett. 1934-ben Molnár István nyug. pénzügyőr új gyümölcsöst telepített az Alhegy alatt, Németh P. Kálmán földműves földjén. E két gyümölcsös területe 1938-ban 7 és fél kh volt, állományuk pedig: 146 almafa, 64 körtefa, 4 birsalmafa, 7 cseresznyefa, 5 őszibarackfa, 12 kajszibarackfa, 114 szilvafa, 4 ringlófa, 20 diófa.³⁰⁽⁵⁵⁾

1959-ben a magánkertek gyümölcsfái 1026 alma, 978 körte, 108 birs, 250 cseresznye, 44 meggy, 10 228 szilva, 373 kajsziszi, 155 őszibarack, 10 mandula, 1304 dió, 6 gesztenye. Összesen 14 482 darab.³¹⁽⁵⁶⁾

A rétek területe – mint fentebb láttuk – 1696-tól 1851-ig növekedett. 1851-ben még rét volt a Sós réten, Hosszakban, Lőrinc réten, Piroskörtvélyesben, Ikvaközben, Rétkertben, Fejkútban és Rekettyésben. A rétek minőségéről az 1715-ben írt vélemény („jó szénájú réteik vannak”)³²⁽⁵⁷⁾ ekkor is még fennállt, mivel első osztályú minősítést kaptak. Századunk 30-as éveiben pedig ennek éppen ellenkezőjét olvassuk: „... a lózsi parasztok a rétek gondozására nem fordítanak gondot, így a hozam kevés”.³³⁽⁵⁸⁾ A termés leromlását elősegítette még az Ikva és kisebb csatornák szabályozása is, így a tavaszi áradások minimálisra csappantak, ezzel a rétek talajának víztartalma csökkent. Ezért a 40-es évek elején több tulajdonos réjtjét feltörte és szántónak használta.

A legelőterület nagyrészt (a Téglavetőház körül, Haraszt közepén, Ereszvényben, Országúti dűlő nyugati részében, Öreg Bajcsán) a feudalizmus idején az uraság birtokolta. A jobbágyok legelője ekkor is kevés, csupán az ígásoknak volt elegendő.³⁴⁽⁵⁹⁾ Az uradalom legelője a XIX. század második felében a rétek rovására számottevően növekedett, mivel a juhtenyésztés fejlesztése egyre több legelőt igényelt. 1848 után a falu közös legelője – a legelőelkülönözést előíró törvény végrehajtása Lózson is, miként a megye legtöbb helységében is 1848 utánra maradt – az ún. páskom volt, ahová a XX. század elejétől a sertéseket hajtották ki. Ennek területe 1925. évi adat szerint 21 kh. Az uradalom volt legelőjét 1945-ben a község tulajdonába kebelezték be. Az ezutáni csökkenés oka részint felszántás, részint erdőtelepítés.

Az erdő 1939-ig kizárólag urasági tulajdon volt. Ekkor a bárócsalád 57 kh-t 36 lózsi kisbirtokosnak eladott.

1935-ben az erdő a következőképpen oszlott meg:

szálerdő	366 kh
sarjerdő	238 kh ³⁵⁽⁶⁰⁾

Az erdőben legtöbb a tölgy-, cser- és akácfa. Az aljnövényzet többnyire bodzásból, kőkenyéből, berkenyéből áll.

1940-ben Solymossy Zsigmond a középső malom mellett csemetekertet létesített, ahol főképpen robusta- és kanadai nyárfacsemetétet szaporított egyrészt saját használatra, másrészt eladásra.

218Említenünk kell a község egykori faiskoláját is. 1848 után az abszolutizmus kormányhatóságai a gyümölcskertmozgalmat ugyanis azzal támogatták, hogy az elemi iskolák mellé gyakorlás céljából faiskolát állítottak fel. Ezt Lózson a pinnyei út mellett, az ún. „nagy fánál” jelölték ki, területe 749 □-öl volt. A későbbiek folyamán ez a terület eredeti célját egyáltalán nem töltötte be. A faiskola helyére szederfák kerültek a selyemhernyótenyésztés nagobbmértvű fellendítése érdekében. Ez a községben a felszabadulásig virágzott, a második világháború után teljesen elsorvadt, az előregedett szederfákat kivágták, ezzel a „faiskola” (így nevezik még ma is az öregek, meg azok, akik régen elszármaztak a faluból) megszűnt, részben szántó, részben rét lett.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson I. rész. / 6. Termelés

6. Termelés

A szabályozott talaj váltó rendszert az ország nyugati részében, így Sopron megyében is, a XIII. század végére a kétnyomásos művelési rendszer váltotta fel, meghonosításában az 1190 után a megyében is letelepített csornai premontrei és borsmonostori ciszterci szerzetesrendek jártak elől.³⁶⁽⁶¹⁾ E rendszerben a határnak évente csak a felét vetették be.

A lózsi határban 1715-ben még kétnyomásos gazdálkodás folyt, miként ezt a „Conscriptio” jelzi,³⁷⁽⁶²⁾ noha a megyében a XVI. századtól már háromnyomásos művelés volt többségben.³⁸⁽⁶³⁾ A lózsiak erre a rendszerre csak 1715. után térhettek át. Ebben a három csoportba tagolt szántóterület első kategóriájába őszi, a másodikba tavaszi vetés került, a harmadikban a földek vetetlenül, ugarként pihentek. A nyomások évről évre az őszi vetés, a tavaszi vetés és az ugar (nyáron legelő volt, amelyen az állatok részben pótolták a trágyázást) között rendszeresen cserélődtek, a földek az egyes kategóriákban szabályszerűen ugyanabban a sorrendben járták meg a változatokat. A háromfordulós rendszer sorsa azonban később összekapcsolódott Lózson is a gabonatermesztés útjának alakulásával. Az 1870-es évek elejétől – földesúr változással – az őszi gabona, ugar és kapásnövények egymást váltó rendszere lépett előtérbe. Később az ugart kiszorította a kukorica nagyobb elterjedése elsősorban a paraszti gazdaságokban, ugyanis a Solymossy uraság kukoricatermesztéssel nem foglalkozott.

A szántóföldeket, a szőlőket trágyázták, amire „három évenként lenne szükség – találjuk egy XVIII. század végi írásban – de erre ritkán van lehetőség.”³⁹⁽⁶⁴⁾ Hogy, miért? Erre csak később az 1828-as regnicoláris összeírás adja meg a választ: „az állat hiánya miatt és a trágya hiány miatt, a sok szőlő miatt, amelyek sok

trágyát igényelnek, néha 10 évenkénti trágyázás van.” Egy évszázaddal készült jelentés szintén trágyahiányra hivatkozik, aminek okát határozottan a „nem kielégítő állatlétszámmal” magyarázza.⁴⁰⁽⁶⁵⁾ Az istállótrágya elégtelenségét a XIX. század végétől műtrágyával kezdték pótolni, elsősorban az uradalomban, ahol az 1890–1891-es években már biztosan került műtrágya a földekbe. 1934-ben a földek trágyázását a következőképpen oldották meg: műtrágya 215 kh, mű- és istállótrágya 120 kh, istállótrágya 458 kh.⁴¹⁽⁶⁶⁾

219A talajerő utánpótlásában, különösen a műtrágya használatában alapvető változásra csak a mezőgazdaság szocialista átalakulása után került sor. Ezt bizonyítják az alábbiak is.

A termelőszövetkezet műtrágya felhasználása az 1960-as években a következőképpen alakult:

év	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	19
mázsa	1886	1888	2025	2120	3102	3771	4820	4614	4620	69

A termő területek műtrágyázása – mint a fenti adatok mutatják – fokozatosan emelkedett. A régi hiedelem, hogy a műtrágya elrontja a talajt, lassan a múlté lett. Az 1967-ben készült tsz-jelentésben olvassuk, hogy a tagság mintegy 94%-a a műtrágya alkalmazását hasznosnak ítéli, „mert több a termés és olcsóbb a termelés.”

A talajművelés rendszerességére utal már egy 1635-ben készült jegyzőkönyv, mely szerint a szántóföldeket „régí szokás szerént mind őszre, mind tavaszra megszántják.” Ez azt mutatja, hogy „ősziek és tavasziak alá” háromszor szántottak.⁴²⁽⁶⁷⁾ Ebben a században már találkozunk a „keverő” szántás elnevezéssel: „szántó feődet kewerni hirdettettek”.⁴³⁽⁶⁸⁾ A múlt századtól az őszi vetés alá négyszeri, a tavaszi alá pedig kétszeri szántással készítették elő a talajt.

A szántásnál ekét használtak, amely évszázadokon keresztül fából készült. A tézsla és taliga között a láncot az ún. csikottéval (olyan formája volt, mint egy kis igának) lehetett helyettesíteni. A faekét, melynél váltáskor csak a kormány- és laposvas volt vasból, az első világháború után a vaseke teljesen kiszorította. A vasekének több fajtája volt: az 5-ös számút a tarló-, a 10-es számút a mélyszántásnál vették igénybe, de voltak 3 és 2 fejes vasekék is. Gőzekével és traktorral 1945 előtt csak az uradalom szántatott. Előbbit 1912-ben, utóbbit 1926-ban vásárolta. Ugyanekkor a gazdák az újfajta mezőgazdasági gépek közül csak a kapáló- és töltőekét használták. A borona előbb fakeretes, trapéz alakú, fa- vagy vasfogakkal ellátott volt. Eszközváltás véglegesen itt is a XX. század első évtizedeiben következett be. A két és három levelű boronák a legismertebbek.

Henger (gurgató) kevés volt eleinte. Leggyakoribb formája: egytagú és háromtagú (gurgula).

A vetéshez az ún. vetőlepedőt, vetővásznat használták, amelyből a magot kézzel szórták a földre. Ezt a vetési módot a vetőgép megjelenése (Lózson először 1858-ban az uradalomban) kezdte megbontani a XIX. század második felében.

A szántás, boronálás, hengerezés és gépi vetés régebben csak páros fogattal történt. Előbb az ökör volt az igavonó állat, majd lovakat is igénybe vettek erre a célra.

Az igásokat szekerekbe is befogták. Ezeknek fajtája különböző: lovas és ökrös (tehén) szekér (rövid), melyeket gabona-, széna- és sarjűhordásra hosszúoldalakkal hosszúvá (ún. hosszú szekér) alakítottak át. A

majorban volt ún. batár szekér (magas oldalú) törek- és polyvaszállításra, továbbá ekeszekér (egészen alacsony, oldal nélküli), ezen vitték az ekéket, a tartalék vasakat, kenőcsöt [220](#)stb., a taligákat a szekér után akasztották és ezek sajátos kigyózó mozgással követték a szekeret, ugyanis a két kerék nem volt azonos méretű (a barázda kerék nagyobb átmérőjű). Ezeken kívül voltak még falajtók (gőzekénél vas) és meszestruglik. Ez utóbbiak kétkerekű, ökörvontatású mészhordó szekerek voltak, egy köbméteres felső részük hátrafelé lebillenthető volt (mint a kubikus taligák).

Az ígás állatokra vonatkozó számadatok a XVIII. század második felétől összeírásokból, jelentésekből, ill. statisztikákból ismertek.

Az ígásállatok számának alakulása 1752–1967 között:

év	ökör (pár)	ökör (négyes)	ló (pár)	ló (egyes)	tehén	bivaly
1752	64	–	3	–	–	–
1775	60	–	10	–	–	–
1828	50	–	13	–	–	–
1911	63	–	46	31	32	1
1934	10	25	47	33	63	–
1942	15	28	50	45	50	–
1957	40	–	60	46	130	–
1959	6	–	102	–	–	–
1967	–	–	19	1	–	–44(69)

Az első három évre (1752, 1775, 1828) vonatkozó adatok csak a parasztok igavonó állatainak számát tartalmazzák. Az 1911., 1934. és 1942. években készült kimutatás az uradalom igavonóit is számba vette. A Solymossy-birtokon a megmaradt feljegyzések szerint az első világháború előtt általában 47–50 pár ökör, 1–3 pár bivaly, 6–8 pár ló volt, a háború után az ígások létszám nagyjából változatlan maradt, csak a lófogatok szaporodtak meg. [45\(70\)](#) 1957-ben csak az egyéni gazdák (a tehénfogatok főleg az újjgazdáknál) 1959. és 1967. évben csak a tsz ígásállatai szerepelnek, kivéve természetesen az egyes lófogatot, amely magános célokat szolgált. Az ígásfogatok száma a mezőgazdaság gépesítése miatt erősen csökkent, ezt feltűnően mutatja az 1967. évi adat is.

Ezt ellensúlyozta a fokozatos gépesítés.

A tsz traktor- és teherautó-állománya 1959–1969 között:

Megnevezés	1959	1960	1962	1964	1965	1966	1967	1969
traktor	1	5	9	10	12	14	15	17
teherautó	–	1	1	1	1	1	2	2

1967-ben a tagok mintegy 80%-a – egy tsz-felmérés alkalmával – meggyőződéssel vallotta, hogy a gépesítés hosszabb távon javítja a jövedelmet. Néhányan, főképpen az idősebbek, úgy vélekedtek, hogy a gép elveszi a munkát az emberek és állatok elől. Ugyanis ekkor még nem jöttek rá arra, hogy a gépesítés az ipar munkaerőt elszívó hatásának ellensúlyozását, a nehéz fizikai munka megkönnyítését szolgálja. Viszont

a fiatalabb nemzedék könnyebben és természetesebben fogadta a gépek megjelenését üzemükben. Ennek az a magyarázata, hogy többen (310 tag közül 27) rendelkeztek már ekkor szakképzettséggel s számukra [221](#)a gép megjelenése nem csupán jövedelemnövelő tényező, hanem megszerzett szakképzettségük hasznosításának, személyiségük kibontakoztatásának egyik, igen jelentős alapfeltétele is.

A régi növényápolási technikára utal egy XVIII. század végi panaszos levél: az őszi vetések között szokott lenni vadóc és konkoly, „az elsőt kinem gyomlálhatni, a második pedig kiszokott gyomláltatni” – olvassuk, a tavasziak között pedig szárazság idején megnő az aszat és a vadlucerna, „mely kétféle ártalmas gaz szükségképpen kigyomláltatik”[46\(71\)](#). Később ezek eltávolítását „bökködövel” végezték. Az 1960-as évek elejétől a gyomok irtása már Lózson is túlnyomórészt korszerű kémiai szerekkel történik. A szelektív hatású gyomirtó szerek ugyanis meghatározott koncentráció esetén pl. a búzát nem károsítják, de megbontják valamennyi kétszikű gyomnövény normális légzésziklusát, és ezek a növények rövidesen elpusztulnak.

A gabonafélék learatásához előbb sarlót, később kaszát használtak. A sarlóval elsősorban a nők arattak, a férfiak pedig kévét kötötték. A termelékenyebb kasza a férfiak munkaeszköze volt, amely után a nők a markot szedték. A jobbágyvilágban, mikor az uraság földjén a lózszi parasztok „seregessen” arattak, az előkaszás volt a főszemély, akinek a földesúri előírás szerint szorgalmasnak, becsületesnek, jól megtermettnek, szűkszavúnak kellett lennie, ugyanis az uraság úgy vélte, hogy az ilyen ember jobban dolgozik és a többi kaszást is munkára tudja „ösztokélni”.[47\(72\)](#) Az előkaszás személyére vonatkozólag hasonlót ír Barbarits Lajos „Munkaszervezési kérdések a gabonaaratás gépi formáinak magyarországi kialakulása során” c. cikkében.[48\(73\)](#) A Solymossy család részes aratóinak (10 vagy 11 kereszt után 1 keresztet kaptak) élén az aratógazda állott, akit az intéző jelölt ki „megbízhatóság” alapján. Ebben az időszakban egy-egy „arató banda” 5 főből (2 kaszás, 2 marokszedő, 1 kéveköztető) állott. Az első világháború alatt munkaerőhiány miatt az uradalomban 3 vagy 4 pár ökörvontatású aratógép dolgozott, de ezek igénybevétele később tilos volt, hogy az aratók kenyerét el ne vegye. Ugyanis az aratási munkák valamivel jobb keresetet biztosítottak. Ma viszont a tsz földjein szinte kizárólag gépek végzik az aratást.

A kézzel learatott gabonát a feudális kortól kezdve kepekbe hordták össze, egy-egy kepebe 20 kévét számítottak. Erre azért volt szükség a feudalizmusban, hogy a dézsma kirovása könnyebben haladhasson. A 20 kévét egyenszárú kereszt alakjában rakták le a tarlóra, innen a nagy kereszt elnevezés. A kis kereszt 14 kévéből állott. Ez később jött szokásba.

Aratás után a parasztok a régi századokban csekély gabonájukat saját portájukon nyomtatták, rendszerint az őszi munkák elvégzése után, azaz állataikkal, itt-ott lovakkal, de inkább ökrökkel tipratták ki. A rozs nagyrészt azonban csépeltek (kézicséppel), mert a zsuppot sok mindenre (ház- és pajtafedésre, árpa-, zab- és szőlőkötözésre stb.) felhasználták. A kicsépelte vagy nyomtatott gabonát először megrostálták, azaz lapátokon a levegőbe szórták, utána garmadában hosszú nyelű cirokseprővel végig söprögették, s így a polyvát nagy kitartással eltávolították. Később már kézi erővel hajtott szelelő rosta gépek is voltak.

[222](#)A XVIII. század utolsó negyede táján feltalált cséplőgépet Lózson is először az uradalmi majorban használták. Idővel megszűnt a parasztnál is a nyomtatás, a „téli cséplés”. A múlt században jöttek a lóerőre berendezett járgányok, majd gőzcséplők (az elsőt, egy Hoffer-gépet, az uradalom vásárolta 1872-ben és ez az 1940-es évek elején még működött),[49\(74\)](#) később villannyal hajtott cséplőgépek. 1945 előtt Nagylózson az uraságon kívül 6 cséplőgép-tulajdonos volt (2 iparos, 3 nagygazda, 1 közös, azaz 12 kisbirtokosé). A cséplőgépeket az 1960-as években a kombájnok váltották fel (1969-ben 3 db.).

A tiszta gabonát, különösen a búzát és a rozst általában az első kamrában, hombárokban tárolták, míg az ocsút, igen sok helyen az árpát és zabot is a padlástér erre a célra elkülönített helyén tartották. Ezt a helyet minden évben aratás előtt fel szokták sározni, hogy az ide elhelyezett gabonába idegen anyag ne kerüljön. Volt idő, amikor a gabonát vermekbe rakták, egyrészt azért, hogy tűz esetén a lazán épült házakkal együtt a gabona is el ne égjen, másrészt azért, hogy a gyakorta alkalmatlankodó ellenség és katonaság egykönnyen rá ne találjon.

A gabonatermesztésről (ebben búza és rozs, mint kenyérgabona, árpa és zab, mint takarmánygabona egyformán benne foglaltatik) Lózson az 1400-as évek első felétől kezdve vannak ismereteink.⁵⁰⁽⁷⁵⁾ A XVI. század közepéig csak szerény keretek között mozgó háztáji gabonatermesztés dívott. A terület-átalakítás erősödése a gabonatermesztés fokozására is adott lehetőséget, sőt a gabonafélék mellett már más termények termesztésével is kezdtek foglalkozni. A XVIII. század eleji (1715., 1717., 1720., 1727.) összeírások Lózs főterményeként a búzát, rozst, árpát és zabot említik, de mellettük kukorica, burgonya, az ipari növények közül dohány, kender és len is termett a lózsi határban.⁵¹⁽⁷⁶⁾ A század második felében már lencsét és búkkönyt (keverve) is vetettek Lózson. Ebben a században mind a jobbágy, mind pedig az urasági földeken a rozs ölelte fel a gabonatermesztés 60%-át.

1728–83-ban a major vetésterülete az alábbi táblákban volt:

<i>tavasziakból:</i>	árpa (pozsonyi mérő)	zab (p. mérő)
Szent Király tábla egy részében	39	24
Pusztaszőlőkben	–	63
Ampalokban	–	31
összesen	39 (pozsonyi mérő)	118 (p. mérő)
<i>ősziakból:</i>	búza (p. mérő)	rozs (p. mérő)
Öreg Dobollói táblában	103 3/4	–
Szent Király táblában	–	106
Öreg és Kis Ampalokban	–	152
Dobollói közép dűlői irtásokban	–	45
Külső dűlői irtások egy darab	–	13
a Csánig nevezetű földekben	14	2 1/2
összesen	117 3/4 (p. mérő)	318 1/2 (p. mérő) ⁵²⁽⁷⁷⁾

²²³A zabtermesztés kétségtelenül a Viczayak fejlett lótenyésztésével kapcsolatos.

A XIX. század első felében még mindig a rozssal bevetett terület vezetett. Ennek igazolására a jobbágyok 1827–28. évi bevetett területét idézzük:

gabona	búza	rozs	árpa	zab
mérő (p.)	268	538	134	134

Ugyanekkor a szántók egyharmada ugarként pihent.⁵³⁽⁷⁸⁾

A XIX. század második felétől már a búzavetések kerültek az élre (1866-ban vetésterület búzából 400, rozsból 300 hold). A kipusztított szőlők helyére is többségében búzát vetettek. 1870–1880 között az acélos, keveset termő régi búzafajtákat a puhább, de bővebb termésű nyugati búzafélék (Fogassiri) kiszorították.[54\(79\)](#)

A kukorica és burgonya ugyan már a XVIII. század elején szerepel a határ terményei között, nagyobb térfoglalásuk azonban a múlt század utolsó évtizedeire tehető. Vetésterületükre azonban nincs megbízható adatunk.

(Folytatjuk)

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István: Válasz hozzászólásokra és észrevételekre

Hiller István: Válasz hozzászólásokra és észrevételekre

Folyóiratunkban Hiller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron, 1941–1945.) c. sorozathoz több hozzászólás és észrevétel jelent meg. (Pröhle Jenő–Kubinszky Mihály: Hozzászólás... SSz. 1980. 90–92. Fodor László: SSz. 1980. 95. Eugen Schusteritsch: SSz. 1980. 95. Szita Szabolcs: Észrevételek... SSz. 1980. 129–142. Hajnal János: Sopronban deportálás előtt, felszabadulás után. SSz. 1980. 142.)

Mivel az észrevételek többsége a Németh Alajos-féle „memoár” kommentátorára, e sorok írójára vonatkozik, ezért ő válaszol ezekre.

1. A hozzászólások és észrevételek tárgyi vonatkozásait és adatközléseit köszönöm. Az elvi vonatkozású észrevételekkel kapcsolatban Kubinszky Mihály cikkéből a következőket emelem ki: „Az idő múlása valamennyiünk emlékeit többé-kevésbé torzítja, ferdíti. Az utókor azonban több információból végül mégiscsak objektívebb képet fog magának alkotni.” (SSz. 1980. 90.)

2. Szita Szabolcs szerint a sorozat, címében „A háború és a felszabadulás krónikája (1941–1945) ígéretét hordta magában”. (SSz. 1980. 129.) Másutt: „Alapvető hiányosságnak tartjuk, hogy szinte teljes egészében hiányzik a sorozatban tárgyalt periódus gazdag levéltári anyagának, tulajdonképpen forrásbázisának a felhasználása. (SSz. 1980. 130.) Ugyancsak Szita Szabolcs szerint... „A Németh-féle memoár feltárása a soproni helytörténetkutatás javára szolgál, mivel szerzője a felszabadulást megelőző [224](#)évek történetéhez olyan átélt eseményekről is tájékoztat, amelyekről nem készült, vagy alig maradt fenn írásos dokumentum.” (SSz. 1980, 129.)

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a krónika az „eseményeket időrendben tényközlő formában rögzítő történeti mű”, vagy az Idegen Szavak és Kifejezések Szótára (Bakos Ferenc) szerint... „az események egyszerű feljegyzése időrendi sorrendben”. Ehhez tehát szükségtelen lett volna „a sorozatban tárgyalt periódus gazdag levéltári anyagának, tulajdonképpeni forrásbázisának” felhasználása. De van-e ilyen forrásbázis, ha egyszer „nem készült, vagy alig maradt fenn írásos dokumentum”?! *A mégis meglévő levéltári anyag felhasználása a korszak még megírandó „történelmének” feladata lesz.* A krónikával szemben a történelem: „Ezeknek az eseményeknek a tényeket illetően hű, időrendbe szedett, írásba foglalt elbeszélése”. (A magyar nyelv értelmező szótára. VI. 787.) E még megírandó történelemmel kapcsolatban Szita Szabolcs saját maga számára megvalósítandó követelményeket állít fel. E követelmények megvalósítását kíváncsian várom.

Szita Szabolcsnak ezt követő hosszú fejtegetéseire azért nem kell válaszolnom, mert mindezekre feleletet ad az a többszáz oldalas munkám, amelyet jóval az észrevételek megjelenése előtt megjelentetésre szerződés alapján leadtam.

3. Csak mellékesen kívánom megjegyezni, hogy Szita Szabolcs a vita hevében néha túllő a célon, így pl. azt írja, hogy „Bizonyítatlan és alaptalan az az állítás, hogy Sopronba menekült Szálasi Ferenc... Előfordult, hogy Szálasi meghatározhatatlan időszakonként – a közigazgatásilag Sopronhoz tartozó – Brennebergbányán tartózkodott. Ott fogadta Bascht, Beregffy-t és másokat, erre másutt is vannak utalások” (SSz. 1980. 134.) Mi tehát a különbség a tagadás és az állítás között? Egyébként biztosan állítható, hogy Szálasi többször is mutatkozott a városban, korábban is és ebben az időszakban is. Megerősítheti ezt több soproni lakos, sokan élnek még, akik látták. Sőt vannak, akik részleteket is mondhatnak itteni tartózkodásáról, illetve mutatkozásáról. Legtöbbet nyilván Várpalotai (Wollein) Vilmos mondhatna, vagy mondhatott volna erről, például 1980 június-júliusában, amikor hivatalos magyar vízummal több héten keresztül Magyarországon, illetve Sopronban tartózkodott. Ezt azért is említjük, mert az észrevételező, személyére is kiter a későbbiek során. (Ide vonatkozóan Szita munkájában lásd SSz. 1980. 136.)

Így lehetne persze végig menni szubjektív ágyazású állításokon, cáfolatokon, és ismét egy „terjedelmes sorozat” is születhetne. Ez azonban most nem célom. Csak még néhány „apróságot” említenék, hogy hogyan folyhatna a vita, ha most mégis ez tenne a cél. Szita Szabolcs írja: „Véleményünk szerint egy ilyen vállalkozáshoz (mármint az enyémhez, H. I. betoldása) a már rendelkezésre álló szakirodalom alaposabb áttanulmányozása szükséges” (SSz. 1980. 134.) Bizony így igaz! Mert megint csak az észrevételezőt idézem: „Véleményem szerint alaptalan az az állítás (különösen a forrás megjelölése nélkül), hogy Sopron, illetve Kapuvár volt a Békepárt röpcédulái terjesztésének gócpontja. Kitalálásnak tűnik, hogy Kapuvárott a röpcédulákat maguk a parasztok sokszorosították is. Erre ezideig semmiféle bizonyítékot, hiteles forrást nem ismerünk!” Ezzel szemben álljon itt a következő: Kállai Gyulának 1978-ig 6 kiadásban jelent meg „A magyar függetlenségi mozgalom 1936–1945” című bizonyító erejű könyve. Most az 5. átdolgozott kiadásból (Kossuth K. 1965. 181.) idézek néhány idevonatkozó mondatot:... „a Parasztszövetség összejövetelein felolvasták és megvitatták e röpiratokat. (A Békepárt röpiratairól van szó! H. I.) Fertőszentmiklóson és az egész csornai és kapuvári járásban kézről kézre adták. Az ország legkülönbözőbb helyein – így például Tótkomlós, Kapuvár és Zseliz községekben – a röpcédulákat a parasztok maguk sokszorosították és terjesztették”. Szó szerint így szerepel a 6. kiadásban is! Lásd: Kállai i. m. (Bp., Magvető K. 1978. 269. oldal.) Minden további hasonló részletről, melyről Szita Szabolcs nem tud, de ettől függetlenül még igaz, említett munkám nyújt majd cáfolhatatlan bizonyítékokat. Meggyőződésem, hogy ez a munkám a szóbanforgóhoz hasonlóan szintén meg fog felelni Szita Szabolcs megfogalmazásában... „a helytörténet – osztályszempontból is nagyfontosságú – nevelési feladatainak, a szeretett szülőföld és népe

története valóságghú megismertetésének”. (SSz. 1980. 142.)

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Nagy Miklós: Adatok Acsalag történetéhez I.

225 Nagy Miklós: Adatok Acsalag történetéhez

I.

1. Környékünk első magyar birtokosa az Osl nemzetség volt. A Hanság déli oldalának legnagyobb része, Bősárkánytól Sarródig a nemzetségé volt Csorna székhellyel.

A XIV. és a XV. században környékünket az Osl-nemzetségből kivált Kanizsaiak birtokolják. 1532-ben a Kanizsai család fiúágon kihalt, Kanizsai Orsolyának Nádasdy Tamással való házassága után 1536-ban a környék nagy része a Nádasdy családdé lett. 1558-ban megkapták Kapu és Léka várát, s hozzájuk tartozó 3 mezővárost, köztük Csornát is, 32 falut és 25 pusztát.

A Nádasdyak 1671-ig voltak birtokosai környékünknek. 1671-ben, amikor Nádasdy Ferenc országbíró, a Wesselényi összesküvés egyik fő résztvevőjét kivégezték, a Nádasdy birtokot a bécsi kamara vette át. 1683-ban a Nádasdy birtokot Lipót császár Esterházy Pál nádornak ajándékozta. Ettől kezdve Acsalag is az Esterházyak birtoka lett.

2. Acsalag községről az első írásbeli feljegyzés az 1696. évi adójegyzékben található.¹⁽⁸⁰⁾ Itt a falu neve *Acsalagh*. Az 1575. és 1696. évek közötti adójegyzékekben a falu neve nem szerepel. Acsalag lakossága tehát 1696 előtt még nem esett adózás alá. Ez arra vall, hogy itt abban az időben a mocsaras területek miatt komoly földművelést még nem folytattak. Valószínű, hogy az itt élő emberek halászatból és vadászatból éltek. A falu vadásztelep jellegére utal másik, *Hölgyész* neve is. Régebben itt hermelinre (fehér menyétre) vadásztak. A fehér menyét régi magyar neve *hölgy*, *hőgy* volt. A *hőgyész* név a királyi hermelinvadászok és a velük betelepült falvak nevét jelentette.

Az 1659. évi rábaközi főesperességi egyházlátogatási jegyzőkönyvben a faluról még szintén nincsen semmi említés.²⁽⁸¹⁾ Ezért feltehető, hogy komolyabb település csak 1690 óta van. Ebben az évben Esterházy Pál több falut telepített, pl. Oslit, három éves adómentességgel. Mivel ezek a helyek abban az időben megközelíthetetlen szigeteket alkottak a mocsárvilágban, a lakosság csak igen nagy kedvezményekkel maradt itt meg.

Idős Bendes József acsalagi lakos (szül. 1900-ban) szerint az öregek még azt beszélték, hogy a falu már a Nádasdyak idejében is létezett, akkor csak halat kellett vinni nagybőjtben a kapuvári várnagynak, továbbá katonát adni, dézsma és robot nem volt. Ez azt jelentené, hogy 1671 előtt itt már létezett település. Régebbi településre vall a Nepomuki Szent János szobor mellett állott vadgesztenyefa is. Idős Bendes József szerint a vadgesztenyéjét 1934-ben vágta ki és 280 évgyűrűt számláltak meg rajta, a fát ezek szerint 1654-ben ültethették.

A legtöbb adatot a faluról a rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei tartalmazzák. Az 1696–97. évi jegyzőkönyvben – magyar fordításban ez áll:³⁽⁸²⁾

„Acsalag vagy másképpen Hölgyész. A falu az ország nádorának, Esterházy Pálnak a birtoka. Ez a

falucska minden szomszédos helységtől távol, mocsarak közepén terül el, áradások idején nehéz megközelíteni. Tulajdonképpen egyetlen szomszédos plébánoshoz sem tartozik, mivel azonban a csornai plébános van aránylag a legközelebb, szükség esetén hozzá fordulnak. Ő bármennyire is készséggel áll szolgálatukra, a rendes stólán kívül mást nem fizetnek neki. Csak harangláb van itt, oratorium (imahely) nincs. Pázmány litániás könyve megvolt, de Madarász András kántor azt elvitte. Helyébe hasonlót vett már a község egy köből búzáért, ez a mai napig megvan. Az iskolaépület elég alkalmas. Két szántóföldje van. Ezeket évenként felváltva kötelesek [226a](#) hívek háromszor megszántani, learatni és a termést behordani. Kántortanító Légrády János, akinek azonban egyetlen tanítványa sincsen. Vasár- és ünnepnapokon felolvassa a postillákat (evangéliumi magyarázat), előimádkozik és vezeti az éneket, a halottakat eltemeti. Temetési gyászbeszédért 25 dénárt, a temetésért pedig 12 dénárt fizetnek neki. Ötvenhét katolikus és négy nem katolikus él itt.”

Az 1714. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben új adatok csak az iskolával kapcsolatban vannak.[4\(83\)](#) „Az iskola épülete megfelelőnek mondható. Fenntartására két darab föld szolgál. Ezeket évente felváltva művelik, illetve hagyják ugaron a község lakói. A kántor egy 45 éves magyar ember, akit Sokomay Györgynek hívnak. Egyetlen gyerek sem jár iskolába, maga a tanító is eléggé műveletlen ember. Vasár- és ünnepnapokon az iskolában gyűlnek össze a hívek és ő olvassa fel nekik a könyvből az evangéliumot, valamint a hozzáfűzött magyarázatot. Énekel, imádkozik a hívekkel. Ő végzi a temetést is. Ilyenkor beszédet is olvas fel, ezért 25 dénár jár neki. A halott kikísérése a temetőbe is az ő kötelessége, ezért 12 dénár jár neki. Minden kaputól (háztól) jár neki 1/2 köből termény és 12 dénár. Mivel fajárandósága sincsen, ezért házanként 12 kéve nád is megilleti”.

A lakók száma ekkor 160 katolikus, 4 nem katolikus, összesen 164 fő. Tizennyolc év alatt a falu lakossága tehát 103 fővel növekedett.

Az 1715. évi országos összeírás szerint a következő családok éltek a faluban.[5\(84\)](#) Baka, Barányi, Nagy, Sipos, Meszlényi, Szabó, Makkos, Baranyai, Bartos és Csordás. Ezek a családok voltak tehát Acsalag ősi lakói. Ma már csak a Nagy, Szabó, Makkos és a Barányi családokat lehet a faluban megtalálni. A Meszlényi család később elkerült Csatári-majorba, a többről nem tudni, hova lettek.

Az 1738. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben Károlyi Lőrinc kanonok számol be a faluról. Acsalag már mint Csorna község filiája szerepel, ahol egy kis templom áll Szt. Lőrinc tiszteletére. Ez az egyházmegye egyetlen nádfedeles temploma. A templomocska csak a legszükségesebb felszereléssel van ellátva. A csornai plébánosnak az acsalagiak semmi állandó jövedelmet nem adnak.

Az 1759. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk a következőket.[4\(85\)](#) „Az acsalagi templom fából van készítve és náddal fedve. Szt. Lőrinc vértanú tiszteletére van felszentelve. A hívek saját erejükből építették a templomot, már javították is, de jelenleg is restaurációra szorul. A felszerelés nagyon szegényes: egy miseruhán és egy kelyhen kívül nincs itt semmi. A csornai plébánosnak évenként négy forintot fizetnek. A faluban 1758-ban tíz gyereket keresztelt és két esketést végzett. Temetésre nem hívták, mert ezt elvégezte a kántortanító. Az acsalagi hívek lelkipásztori ellátásáért a csornai plébános a herceg Esterházy családtól kapott 1758-ban 3 köből búzát, 3 köből rozsot, 1 köből árpát, 1 köből zabot, valamint 11 dénár értékű mézet”.

Az 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv[4\(86\)](#) szerint: „Az acsalagi templomot 1795-ben építették téglából. A herceg Esterházy család csak adományt adott, az összes többi költséget a hívek viselték. Az Esterházyak a jövőre vonatkozólag is ígérték, hogy segíteni fognak, de a templom kegyuraságát nem

vállalták. A templom Szt. Lőrinc tiszteletére van felszentelve. Felszereléssel közepesen van ellátva, két harangja [227](#)van, tizenkét krajcár fizetendő minden harangozásért. Hat változatú orgonája is jó állapotban van. A templomnak két darabban van földje: 1. Bíróság-dűlőben 4 pozsonyi mérős föld (4×600 □-öl); 2. Mester-dűlőben 3 1/2 pozsonyi mérős föld (2100 □-öl). Mindkét föld művelését a hívek közösen végzik, a templomatyá intézi az anyagi ügyeket tiszteletdíj ellenében, a sekrestyési teendőket is ő végzi szívességből. A templomnak 532 forint készpénze van kiadva törvényes kamatra.

A kántortanítónak két javadalmi földje van: A Bíróság-dűlőn 3 1/2 pozsonyi mérős, egy másikon pedig 4 pozsonyi mérős föld, ezeket a község műveli. Ezenkívül van 4 kaszás rétje a „Fekete vizen” Pölöskey István és a herceg rétje között. Minden telkes gazdától jár neki 1 pozsonyi mérős gabona, 1/2 telkes gazdától 1/2 mérő, 1/4 telkes gazdától 1/4 mérő gabona.

Házasszellek 1/2 mérő gabonát és 12 krajcárt, háztalan szellek 15 krajcárt fizetnek csak, gabonát nem.

Mivel a kántortanító végzi a harangozást is, ezért évente minden háztól 1 kenyér jár neki. Minden iskolába járó gyermek után évente 30 krajcár és 2 db jó kenyér a tandíj. A szülőknek kell gondoskodniuk az iskola fűtéséről. Általában 12 köteg rozsét szoktak adni házanként. Az iskola állapota elég jó, felszerelése is megfelelő. Acsalaghoz tartozik két major: Födssziget és Mátyássziget. Minden egyházi ténykedésért ezek dupla stólát fizetnek, mivel más teherviselési kötelezettségük nincsen.

A templom előtt két szobor áll, Szt. Lőrinc és Szűz Mária szobra. Mindkettő a nemes Barányi család adománya. Nepomuki Szt. János szobra a falun kívül, a mezőn, a Nagy család adománya. A Csorna felé vezető úton egy kőszobor a nemes Igaz család adománya.

A temető a templom mellett van. A Csornáról kijövő plébános, vagy káplán, a szentmisét reggel 8 órakor tartja. Ez a híveknek nem tetszik, de a kijáró papnak a délelőtt folyamán még Csornán is kell miséznie. Csornáról jár ki hitoktató, hogy osztályonként heti két órában a tanulókat katekizmusra oktassa. Kocsiról a község köteles gondoskodni”.[5\(87\)](#)

A falunak 1715-ben már volt külön pecsénnyomója. (Vö. Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében, Bp., 1976. 211. l. és 29. melléklet.)

3. A falu gazdasági viszonyai

Acsalag az 1600-as évek végétől egészen az 1855-ös egyezményig az Esterházyak kapuvári uradalmához tartozott. Termőföldjét az 1700-as évek elején harmadosztályúnak, tehát közepesen rosszabbnak tartották. A XVIII. század első felében a határ két mezőre oszlott, évente csak az egyik mező, vagyis az egész határ fele termett, a másik mezőt ugarnak hagyták, amin juhokat legeltettek.[6\(88\)](#)

Az ősi kétnyomásos gazdálkodás az 1767. évi úrbérrendezés hatásaként eltűnt. A helyette behozott három fordulós rendszer jelentékeny mértékben csökkentette a legelőnek használt ugar területet, aminek következtében a juhtenyésztés a XVIII. század vége felé megszűnt.

A lakosság megélhetését biztosító tényezők közül az úrbéri telki állomány volt a legfontosabb. Ennek területe 1728-ban 190, 1752-ben 288 kishold (1 kishold = 1200 □-öl). Az acsalagiak kezdetől fogva úrbéri viszonyban álltak az Esterházy családdal. A föld, a telek és a ház a herceg tulajdona volt. A jobbágy csak mint bérlő használhatta a földeket, aminek fejében a földesúr úrbéres szolgáltatásokat (robotot, földbért, kilencedet, terményajándékot) követelt. A földesúr aztán úgy állapította meg a jobbágyok kötelezettségeit, ahogyan az neki tetszett. Az acsalagiaknak volt ugyan a herceggel 1755-ben írásba foglalt

megállapodása, de ezt a földesúr egyoldalúan semmisnek nyilváníthatta.

Brányi István acsalagi bíró az 1767-es úrbérrendezés alkalmával a következőképpen mondta el az acsalagiak addigi kötelezettségeit:

228 Minden egészhelyes gazda az uraság csornai majorjához tartozó földekből egy holdat őszi alá megszántani, az uraság által adott maggal bevetni, elboronálni, learatni és a termést a csornai majorba behordani köteles. A maga fogatával évente egy nap szénát és egy nap trágyát kellett kihordania a csornai majorból. Évenként 3 forint árendát fizetett. Esztendőnként két hosszú fuvart volt köteles vállalni oda, ahová az uraság akarta. Mindezekon felül még évenként 12 napi gyalogos munkát is végeznie kellett. A bíró szerint az árvizek miatt nagy káraik voltak. A határban levő hidakat és töltéseket nekik kellett karbantartaniuk, különben se marhás fogattal, se gyalog a faluból kimenni nem tudtak. Ennek ellenére még a kapuvári vízszabályzó munkánál is meg kellett jelenniök. Tüzelő- és épületfát az uraságtól nem kaptak (pedig ez máshol mindenütt járt), ezt pénzért kellett venniök. A szántást, szállítást csak négy, vagy hat ökörrrel tudták végezni. Ez is mutatja, milyen állapotban lehettek az utak. A bíró szerint ők szabad jobbágyok. Ez csak annyit jelentett, hogy akinek nem tetszett a herceg szolgálata, mehetett a nagyvilágba, akadt helyébe más, aki a házat és a földek művelését átvette.⁷⁽⁸⁹⁾

1767-ben Mária Terézia kiadta úrbéri rendeletét, amelyben az egész országban egységesen és kötelező erővel szabályozta a jobbágyok és a földesurak közötti viszonyt.

A telkek oszthatatlansága a paraszti családközösség sajátos formáját hozta létre. A föl nem osztható telken az apa halála után az összes férfigyerek továbbra is megmarad. Megnősülnek, családot alapítanak, így az úrbérrendezésben kimért jobbágytelekre 3–4 népes család eltartása is nehezedik. Mindig a legidősebb testvér a gazda, a többi valósággal cselédsorba szorul mellette, így egy házban közös udvarral több család is élt egymás mellett. Acsalagon is ugyanez volt a helyzet. Az 1856. évi kataszteri iratokból tudjuk, hogy az akkori 60 ház közül 19-ben lakott kettő, három, sőt négy család is.

Acsalagon az 1767. évi úrbérrendezés alkalmával – ugyanúgy mint másutt is – a jobbágyok jelenlétében tartott ülésen a vármegyei kiküldöttek által felvett jegyzőkönyvben a megyei küldöttek igazolták, hogy a falut mocsár veszi körül, a földek néha kiégnek, néha árvizek öntik el őket.⁷⁽⁹⁰⁾ Megállapítják a község lakóinak számát, vagyoni állapotát és az egyévenkénti új kötelezettségeket.

Például Havas János egésztelkes gazdának volt 1 pozsonyi mérős, vagyis 600 négyszögöles házhelye, háza, 17,875 hold szántója (1 hold = 1200 □-öl), 11 szekér szénát termő rétje (ez kb. megfelel 11 holdnak). Ezért évente ezután az új urbárium szerint a következő szolgáltatásokkal tartozik a földesúrnak: 52 1/2 napi robot két marhás fogattal, vagy ehelyett 103 napos gyalogos robottal. Ha nem munkával, hanem pénzzel akar fizetni, akkor 4 forint 5 krajcár az egész telekért járó évi haszonbér.

Ezenkívül mindenki 1 forintot fizet évente házbéreként, mert minden ház a földesúr tulajdona, a jobbágy csak használja. Ezt az évi 1 forintot csak azok a „más háznál lakó zsellérek” nem fizetik, akiknek se földjük, se saját használatú házuk nincsen. Minden egésztelkes jobbágy fizet vagy ad 1 öl tüzifát, 6 font (3 kg) fonást, 1 icce (0,8 liter) kifőzött vajat, 2 kappant, 3 csirkét és évente 21 tojást.

Egésztelkes jobbágyok voltak: Havas János, Szabó István, Makkos György, Barányi Mihály, Bartos Márton, Horváth János, Németh Mihály, Nagy István, Barányi István, Igaz Márton.

1/8-ad telkes jobbágyok voltak: Süpöcz György, Makkos Tamás, Szabó György, Szabó János, Árvái

István, Jáger János, Bendes István, Pupp András, Németh Márton, Mészáros János. ²²⁹Ezeknek 300 □-öl házhelyük, 5 szekér szénát termő rétjük volt. Szántóföldjük azonban nem volt. Kötelességeik a következők voltak: 9 1/2 napi 2 marhás robot, vagy helyette 19 napi gyalogos munka, vagy ezek helyett évi 71 1/2 krajcár pénzbeli váltság. Természetbeni szolgáltatás volt: 1 kappan, 1 csirke, 1 tojás.

Csak házuk volt a következő családoknak (magányos házu zsellérek): Árvay Ferenc, Horváth István, Makkos Mihály. A más házában lakó zsellérek (a korabeli iratok szerint „mások háta megett lakó zsellérek”) voltak az akkori idők igazi jogtalan páriái. A jobbágyviskó 1 szobából, 1 konyhából állott, hol lakhatott tehát az, akit az ilyen házában megtértek, kegyelemből befogadtak. Ilyenek voltak: Kópházi János, Papp István, Nagy János.

1. Acsalag viaszpecsétje 1715-ből

Az 1767. évi úrbérrendezés során tehát 178,5 hold szántóföld és 160 hold rét jutott a falu lakosságának. Az összes szántóföldön a 10 egésztelkes jobbágy gazdálkodott, a zselléreknek (1/8-ad teljes jobbágyok) szántóföldjük nem volt, csak rétjük. 110 hold rétet az egésztelkes jobbágyok, 50 holdat pedig a zsellérek használtak. Mária Terézia úrbéri rendelete a korábbiaknál sokkal több terhet rakott tehát az acsalagiak vállára. Az 1755-ös megállapodás szerint kevesebb volt a falu lakosságának a kötelessége, mint az urbáriumi rendelet után. Mivel az Esterházyaknak Acsalag közelében ebben az időben még nem volt majorjuk, nem is tudták kihasználni az urbáriumban előírt robotot. Ezért a herceg 1768-ban újból szerződést kötött acsalagi jobbágyaival.

Az új szerződés szerint minden egészhelyes gazda köteles házárenda fejében esztendőnként 7 forintot fizetni, felét Szt. György napjáig (ápr. 24), másik felét Szt. Mihály napjáig (szept. 29). A csornai határban levő urasági földekből minden egészhelyes gazda köteles minden esztendőben egy holdat őszi, vagy tavaszi vetés alá „emberül megszántani”, bevetni, a termett gabonát learatni, behordani és betakarítani. Minden egészhelyes gazda köteles évenként 12 napi gyalogrobotot végezni, vagy ehelyett 5 hold földet szekereivel és embereivel megrágyázni. Ezekben a munkákban az oktálosoknak (zselléreknek) is ki kell venniük részüket. Kaszálás idején az egész helység, odaértvén a zselléreket is, köteles a fölgyújtott szénának a behordására 10 szekeret állítani, továbbá egy egész nap szénát hordani és összerakni. Bor- és gabonahordásra az egész helységnek évenként „négy-négy vonyós marhával” 18 fuvarra kell ²³⁰megtennie

Győrbe, Pápára, Sopronba, Kismartonba, vagy oda, ahová az uraság tisztjei parancsolják. Az uraságnak járó dézsmát is az acsalagiaknak kell beszállítaniok: az elcsépelet tiszta gabonát Csornára, a szalmát az uraság farádi birtokára (birkásházhoz). Az oktálosok, ha robotjukat megváltani kívánják, 4 arany forint 50 garast fizetnek és hat napi kézi munkát esztendőnként.

Az urbáriumban kitett 17 1/4 öl fának a vágásáért az egész helység fizetni fog 2 arany forint 81 1/4 garast, ezen a pénzen az uraság favágókat fogad. Az összevágott és ölbe rakott fát a falu lakossága tartozik elszállítani, oda ahová az uraság tisztjei parancsolják. Tartozni fognak az acsalagiak azon irtásföldekről, amelyek az urbáriumi szerződésből kimaradtak, minden pozsonyi mérő (600 négyszögöl) után esztendőnként 10 garast fizetni, akár be legyen az vetve, akár nem. Ezt a szerződést 1768. május 19-én három évre kötötték meg.

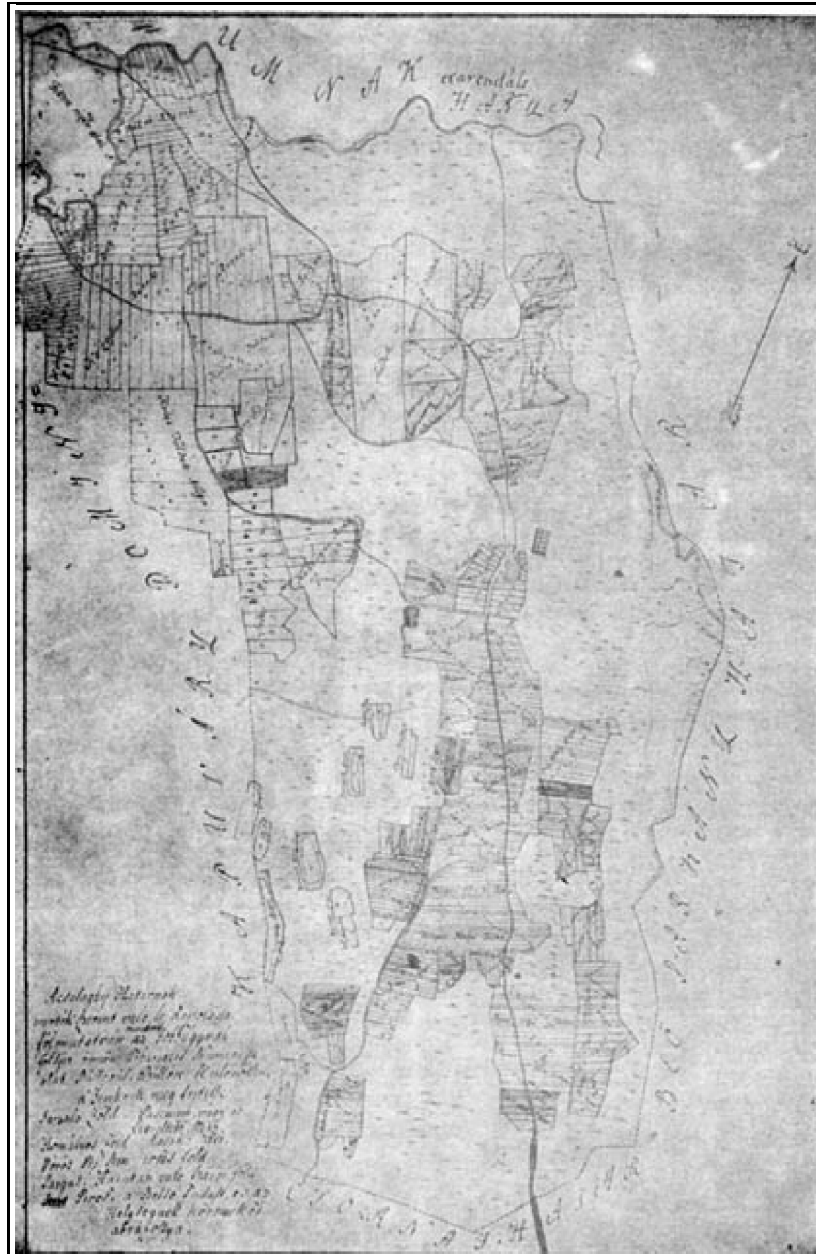
4. A hansági irtások

Mária Terézia úrbéri rendelete előírta, hogy az úrbéri használatban levő telkek száma nem változhat. Ezért hogyan segítettek magukon a földre, munkára, boldogulásra éhes jobbágyok? Elkezdték irtani a használhatatlan lápi erdőségeket és a Hanságot. A határ dombosabb részei tele voltak ekkor még cserjével, csipkebogyóval és kökénnyel. A herceg némi bérlet fizetése ellenében szívesen bocsátotta acsalagi jobbágyainak rendelkezésére a neki semmi hasznot nem hajtó mocsárvilágot. Hosszú, évtizedekre nyúló munkával először a vizet vezették el s utána a bokrok, fatörzsek és gyökerek eltávolítása következett, a szoros értelemben vett erdőirtás. Ezután jött a munka nehezebb része, a lecsapolás. A körülárlott hely csak lassan tisztult meg a víztől, hogy végül termő szigetként emelkedjék ki a környező mélyebb és vizenyős, terméketlen láptalajból. Ezért nevezték őket szigeteknek.

Az irtások Acsalag határában az 1700-as években a következő dűlőkben feküdtek: Habosmelléke, Bikadomb, Bónyasziget, Andorka-sziget, Makkos- és Baranyai István-sziget, Kis Brányi sziget, Sipőcz- és Répási-sziget, öreg Horváth Vendel-sziget, Bartos-, Örzse, Jankó-, Mester-sziget, Jáger-, Kormos-, Mátyás-sziget (ez eredetileg Acsalaghoz tartozott, csak 1850 körül csatolták Csornához). A szigetek nagy részét azon család után nevezték el, amelyik ezt a nagy munkát elvégezte. Az 1753-ban kiállított öröklevelekből tudjuk, hogy például Mészáros János a Hanságban levő Turtsi szigeten és a Köles földeken az uraság engedelmével 1–1 holdat fölszántott és művelhetővé tett. Ezután tartozott a kapuvári tisztházba évenként 20 pénzt, mint irtáspénzt holdanként befizetni. Ugyanez a Mészáros János egy 1759-ben kiállított öröklevél szerint a Katitz szigeten is művelhetővé tett 3/4 hold földet, ami után holdanként 10 pénzt kellett évente fizetni és a szokott tizedet, akár be volt vetve a föld, akár nem.

A Mester- és a Jankó-szigetet 1753-ban, a Bónya-szigetet 1759-ben, a Jáger-szigetet 1773-ban kezdték lecsapolni, illetve kiirtani. 1850-ig az acsalagiak így kb. 350 hold földet tettek termékenyvé a Csornához csatolt Mátyás-szigeten kívül.

A jobbágyok földjei a felsorolt irtásföldeken kívül még a következő dűlőkben feküdtek a XVIII. század második felében: Fekete vizen aluli, Felső rétek, Öreg Hanylik, Kis Hanylik, Szorc rétek, Kereszt rétek, Kis sülledek, Lakórét, Középső rétek, Első rétek, Köles földek, Köles földek alja, Kökényesdomb, Széles rétek, Havasmelléki földek, Öreg földek, Nyársi földek, Kereszt-földek, Makkosmelléki, Széles földek, Öreg laposszigeti földek, Felső lapossziget, Kis lapossziget, Hosszú földek, Öreg félhold, Kis félhold, Kertek alja, Elsősztályú, Másodosztályú, Harmadik osztályú, Égési földek, Kis Bartos sziget, Félholdak, Felső rövid földek, Alsó rövid földek, Uraság rétje, Inspektor földje, Horgosi széles földek, Nagyfai földek, Öreg Akoly sziget, Kis Akoly sziget, Répási hosszú földek, Répási széles földek, Répási rövid földek.

2312. Acsalag és határának térképe 1820-ból

232 Saját irtásföldjével a jobbágy bizonyos mértékig rendelkezhetett. A földesúr tulajdonjogának sérelme nélkül eladhatta vagy elzálogosíthatta. Az irtásföldek után a földesúr csak jelképes bért szedhetett. Az irtások tulajdonjoga viszont a földesurat illette Verbőczy alaptörvényeinek értelmében.

Mária Terézia 1767. évi urbáriuma hangsúlyozta, hogy a jobbágy az irtásföldekkel a becsérték erejéig rendelkezhetik. Ha a jobbágy telkéről elköltözik, irtásföldjét megtarthatja, az nem száll a földesúrra, ha nem tudja vagy nem akarja eladni. Az irtásföldeket a gyermekek öröklik. Az irtásföldekkel kapcsolatban

azonban semmiféle jogügylet nem jöhetett létre a földesúr tudomása és beleegyezése nélkül.

Az irtásföldek háromféle adózásnak voltak alávetve: földesúri, papi és állami terheknek. A földesúr részére köteles szolgáltatás nem más, mint tulajdonjog elismerési díj. Az irtásdíjon kívül más földesúri tartozás az irtásföldeket nem terhelte. Az irtásföldek tehát robotmentesek voltak. Állami adózás tekintetében az irtásföldekkel szemben kétféle álláspont érvényesült. Törvény szerint csakis azokat az irtásföldeket lehetett megadóztatni, amelyek a jobbágyok életszükségleteinek biztosítására elengedhetetlenül szükségesek voltak.

Ez elv alapján 1787–93 között Acsalagon 100 kishold irtásterület állt évről-évre állami adóteher alatt. Acsalagon 227 kishold nagyságú irtáseredetű föld mutatható ki ebben az időben. Átlagban egy jobbágyháztartásra 15 kishold úrbéri föld és 7 hold irtásföld esett. A telki állomány földjeiben csak a teljes jobbágyok részesedhettek, az irtásföldeken a zsellérek is, ha irtással földet szereztek.

A XVIII. század végén megkezdett hansági lecsapolási munkák eredményeként nagy területek váltak alkalmassá mezőgazdasági művelésre. Ekkor keletkeztek környékünkön az uradalmi majorok, mint Földsziget, Csatárimajor és Pálmajor. A majorokon a földesúr saját kezelésben gazdálkodik s a szükséges mezőgazdasági munkálatok elvégzésére az úrbéri ingatlanai után jobbágyai részéről őt megillető robotteljesítményt használja fel. A majorok keletkezése tehát hátrányosan hatott ki a falu lakosaira, mert erős robotterhet rakott a vállukra. A nehéz munkákat (szántást, vetést, aratást, behordást) a falu lakosainak kellett elvégezniük a major számára. Sürgős munka idején (pl. aratáskor) előbb az uradalom termését kellett learatniuk, csak azután kerülhetett sor a sajátjukra.

A majorgazdálkodás föllendülésével a földesurak aztán egymás után vették vissza az irtásföldeket a jobbágyoktól. Az egyik ok az irtásvisszaváltások lebonyolítására a földesúri tulajdonjog biztosítása volt, a másik pedig visszahatás II. József jobbágyvédő rendelkezéseire. Ezért II. József halála után, 1791 és 1794 között, fokozott mértékben szedik vissza a földesurak az irtásföldeket. Az irtásföldek háromnegyed részét ekkor veszik vissza Sopron megyében. Ezzel az igazságtalan cselekedettel a parasztek és zsellérek ezreit fosztották meg betevő falatjuktól.

Az irtásföldeket a földesúr csak a jobbágy munkabérének és beruházásainak megtérítése után válthatta vissza. Sopron megyében 1 kishold irtásföld után a földesúr átlagban csak 4 forintot fizetett. Ez a visszaváltási ár nevésképpen kevés volt, ha meggondoljuk, hogy 1786-ban fél mázsa búza ára 1 forint 30 krajcár volt. A parasztek tehát elvesztették legértékesebb földjeiket, a zsellérek föld nélkül maradtak, az urasági major pedig értékes és nagykiterjedésű szántókkal bővült.

Az irtásvisszaváltó birtokrendezések Sopron megyében három korszakban folytak le: 1771 előtt, másodszor 1771 és 1849 között, harmadszor pedig 1849–1867 között. Acsalagon az irtásvisszaváltást 1855-ben hajtották végre.

Közben az 1848-as szabadságharc megszüntette a jobbágyságot. A földek és a házak a volt jobbágyok tulajdonába kerültek. A földesurak telkenként 650 forint, zsellérenként pedig 50 forint kárpótlást kaptak. A jobbágyok úrbéri kötelezettségei, a robot, a dézsma és a cenzus (1 forint gazdaságonként) megszűntek. Azonkívül a földesúr és jobbágyai megosztottak a határon (legelő, erdőilletőség, irtásföldek megváltása stb.).

233 Az acsalagi irtásföldek tulajdonjogi kérdését az 1855. április 25-én létrejött irtásvisszaváltó egyezség szabályozta. Eszerint a 227 kisholdnyi irtásföld kétharmad részét, 152 holdat, Esterházy herceg visszatartotta magának és csak 75 holdat engedett át acsalagi jobbágyainak. A visszavett irtásföldeket

Mátyássziget, illetve Földsziget majorhoz csatolták. Az acsalagiak százéves erőfeszítéseinek gyümölcsét, a határ legjobban termő irtásszigeteinek kétharmad részét, 152 holdat tehát a herceg kapta meg. Az 1855. évi irtásvisszaváltás következtében az oly fontos szerepet betöltő irtásföldek bérlete ugyan megszűnt, de a búfelejtőnek adott hanyi legelőterületek közel háromszáz holdját máról holnapra nem lehetett feltörni. Mindezek folytán nem nehéz megállapítani, hogy az úrbéri elkülönítéssel kapcsolatos földbirtokrendezés csak a földesúrnak vált hasznára, mert a jobbágyoktól visszavett irtásföldeken megindíhatta majorüzemét, ami a parasztság helyzetét károsan érintette. Az amúgy sem nagy kisbirtokok területén megtépázva indultak el az önálló gazdálkodás útján, kiteve új és új osztozkodás és az ezzel járó területcsökkenés lehetőségének.

1855-ben megtörtént a legelőelkülönítés is. Az 1855-ös megegyezés (combinatorium) szerint a 734 hold közös legelőből a falu népe csak 270 holdat kapott, a cigányhanyi és a pordányi legelőt. Az utóbbit elnevezték zsellérlegelőnek, mivel a volt zsellérek csak ide hajthatták ki marháikat. A cigányhanyi legelőt a telkes jobbágyokból lett telkes gazdák kapták meg. A fű minősége itt jobb volt mint a pordányi legelőn. A herceg 464 kishold legelőt tartott meg magának.

A földosztó mérnök, Kakas János a következőket állapította meg a faluról: „Acsalag Rábaköznek leglapályosabb és tartós vizekkel borított területén fekvén, már szénája sem azon kitünő jóságú, mellyel Rábaköznek több határai örvendenek, úgy hogy Therésiai úrbéri szabályozás a helységet harmadik osztályba helyezte. Az itteni csekély telykek használatába nagy kiterjedésű legelő rétek jutottak, mellyek azonban a későbbi korban hercegi uradalmi költséggel létesített csatornázások daczára is egy negyed részben majdnem folytonosan víz által borítottak.”

A herceggel való megegyezés szerint a község birtokában levő 14,77 hold szántóföld, 16,72 hold rét és 9,6 hold füzes továbbra is a falu birtokában marad minden adózás nélkül. „A helység kovácsháza, mely eddig úri adózás alatt volt, miután annak területe a helység birtokába esett, az urasági adózástól felmentetik”.

Kakas János megállapítja, hogy a falu határában „ember emlékezet óta nem volt erdő és ezért az őskorban úgy látszik, hogy a falu tűzifában részesült”.

Az 1855-ös elkülönítő egyezés kötelezte az Esterházyakat bizonyos mennyiségű szántóföld, rét és legelő átengedésére. A kapott földekért megváltási összeget kellett fizetniök a volt jobbágyoknak.

Acsalag lakossága összesen 981,5 hold földterületet kapott a hercegtől legelőn kívül. Ennek megoszlása a következő volt: utak, árkok, temető: 27,56 hold, szántóföld, rét: 953,94 hold, összesen 981,50 hold. Ebből kaptak a telkesgazdák 829,6, az oktálosok pedig 151,9 holdat. Egy hold megváltási összege 20 pengő forint és 69 dénár volt.

Ezek szerint a telkes gazdákra esett:

1 telekre (51,112 hold)	1057 fl	50 dénár,
3/4 telekre (38,334 hold)	793 fl	13 dénár,
2/4 telekre (25,556 hold)	528 fl	75 dénár,
1/4 telekre (12,778 hold)	264 fl	38 dénár.

Az oktálosoknál 1/8 telekre (9,636 hold) esik 199 fl 36 dénár. Az oktálosok a „tizennyolcnapos tagot” kapták meg.

A megváltandó földbirtok összesen 607,4 kishold. Az utána fizetendő összeg:

Házszám	Birtokos(ok)	telek	megváltási össze	
			fl	dénár
1	Miholics János és József	2/4	528	75
2	Horváth György	2/4	528	75
3	Szabó István	2/4	528	75
4	Bendes Vendel	1/4	264	38
5	Makkos János és György	1/4	264	38
6	ifj. Brányi Gáspár	1	1057	50
7	Brányi Imre és György	2/4	528	75
8	Bucsis Vendel	2/4	528	75
9	Horváth Antal	2/4	528	75
31 a	Nagy István	3/4	793	13
31 b	Nagy Péter	1/4	264	38
32	Németh Illés	2/4	528	75
33	Horváth István	2/4	528	75
34/35	Nagy Mihály, János, István	3/4	793	13
36	Igaz Mihály, István, György	2/4	528	75
44	öreg Németh Mihály és György	2/4	528	75
45	Brányi Flórián és László	2/4	528	75
46/47	Nagy József és István	2/4	528	75
48	Szabó László és György	1/4	264	38
42	Szilágyi János	2/4	528	75
7	Brányi Gáspár	1/8	199	36
9	Horváth Antal és Havas Antal	1/8	199	36
10	Kovács Péter, Ferenc, Németh barát János, Pap Vendel	1/8	199	36
11	Horváth István	1/8	199	36
12	Horváth Mihály	1/8	199	36
23	Árvay István	1/8	199	36
24	Kópházi István és Pál	1/8	199	36
25	Bendes Márton és Ferenc	1/8	199	36
26	Németh József és György	1/8	199	36
27/28	Németh Mihály, Kis Lőrinc	1/8	199	36

Acsalag a herceggel való elkülönítés után tehát 1251,5 kisholdnyi földterülethez jutott, amelyből 270 hold legelő volt.

(Folytatjuk)

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Taschner Frigyes: A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon története (1947–1977)

Taschner Frigyes: A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon története (1947–1977)

1. A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelő Otthon 1947-ben létesült. Három évig kihelyezett osztályok formájában különböző általános iskolák rendelkezésünkre bocsátott helyiségeiben, 1950. szeptember 1-től jelenlegi helyén, a Széchenyi-tér 4. sz. alatt, a II. világháború befejezéséig itt élő domonkos rend egykori székházában.

1. Az értelmi fogyatékos gyermekek iskoláztatásának előzményei Sopronban 1931–1942-ig

„Kisegítő osztály” elnevezéssel a Soproni Evangélikus Elemi Iskola 1931. évi értesítőjében találkozunk először: „Az analfabéta tanfolyammal kapcsolatban, illetve annak kiegészítése képpen kisegítő osztályt állítottunk fel, ahova a gyenge tehetségűeket utaljuk be, vagyis azokat, akik nem analfabéták ugyan, de az alaptárgyakban (olvasás, írás, számolás) oly gyengék, hogy a többiekkel haladni nem képesek s így osztályról osztályra mindjobban elmaradnak.”

1931–32-ben megépül a Deák téri iskola, ezzel kapcsolatban ezt olvashatjuk az előbb említett évkönyvben: „Ide nem csak a Deák-tér és környékén keletkezett új utcák palotáiban és villáiban lakó úri gyermekek fognak járni – ezek különben nagyon gyéren vannak, – hanem ide járnak ezen paloták és villák pincelakásainak és a Kuruc-domb barakkjainak gyermektömegei is”.

A kisegítő osztály szervezésének ügyében 1934. május 18-án tartanak értekezletet a városházán. Megállapodnak abban, hogy a gyengébb felfogású gyermekeket kisegítő osztályban kell oktatni. Megállapodnak abban is, hogy a személyi kiadásokat a város, a dologi kiadásokat a felekezetek vállalják.

E fentiekkel megegyezően a következőket mondja el a római katolikus iskolában ez időben szervezett osztály ma nyugdíjas vezetője:

Völker József, a Siketnéma Intézet igazgatója, várospolitikus tett javaslatot Thurner Mihály polgármesternek, hogy kísérleti jelleggel indítsanak 1–1 osztályt az értelmi fogyatékosok számára. Völker és Thurner javaslatára határozza el a város ezen osztályok indítását, költségeit a város, illetve a Katolikus és Evangélikus Konvent vállalják.

Az iskolák akkor az egyház irányítása alatt lévén, az osztályok katolikus részről a Szt. Imre (ma Petőfi-tér), evangélikus részről a Színház utcai (ma a Városi-Járási Bíróság épülete) iskolákban indultak.

A katolikus iskolában 1935. január 2-án kezdte meg működését a kiegészítő osztály 14 gyermekkel, az 1–2. osztály összevonásával. Az evangélikus iskolában január 7-én nyílik meg ugyanilyen osztály 22 fővel, az 1–2–3. osztály összevonásával, Friedrich Árpád (a háborúban elesett) tanító vezetésével.

A katolikus iskolában 1936-ban már az 1–2–3., 1937-ben az 1–2–3–4. osztályos összevonásban folyt a tanítás. Az akkori időkben magas osztálylétszámok voltak (30–40 fő között). A gyerekek, akik a kislétszámú osztályba kerültek (átlagosan mindig 14 fővel) az elemi iskola osztályaiból kerültek ki, akikkel az osztálytanító a kívánt eredményt nem tudta elérni, vagy iskolakerülők voltak s különböző okokból a tananyagban elmaradtak. Az osztályban csak fiúk voltak, tekintve, hogy az elemi iskola is fiúiskola volt. Az osztálytanító a gyermekek kivizsgálására – más tesztek mellett – Binet-tesztet is használt.

236Véleménye szerint osztályában szellemi fogyatékos kevés volt, akik voltak, azok súlyosak voltak. Az illető gyerekek kiemelésével s kislétszámúba való áttevésével az is cél volt, hogy az iskola többi osztálytanítóinak munkáját, valamint az ott tanuló gyermekek haladását is segítsék. Véleménye szerint az osztályába járó növendékek károsodását, értelmi szintjük elmaradását, a szociális elmaradottság, környezeti ártalom okozta. A város említett vezetői is ezt a problémát látták meg, s ez indította őket arra, hogy a nevezett osztályokat létrehozzák. Tanítványai kivétel nélkül kurucdombiak voltak. Ebben az időben – mivel ez a terület a város peremén fekszik – itt laktak a város nincstelenjei, legszegényebbjei, a munkanélküliek. A gyermekek szülei fillérekből tengették életüket. Ha hozzá is jutottak ezekhez a fillérekhez, sajnos legtöbbször e garasok sem a családokhoz, hanem kocsmákba, borkimérésekbe kerültek. A Konvent ugyan igyekezett segíteni némileg e nyomoron, de ez számottevő megoldást nem jelenthetett. E gyerekek tehát a nyomorból jöttek az iskolába.

Ha más körülmények között élnek, nem a kislétszámú osztályba kellett volna járniuk. Az osztálytanító a bécsi Hilfschule tantervét hasonlította össze a Budapesten akkor használatos tantervvel, ebből állította össze a tanmenetet. Kollégájával, Friedrich Árpáddal együtt mindketten tanfolyamon vettek részt 1936-ban.

Tapasztalatuk szerint ott volt tennivaló, hogy munkára tanítsák meg ezeket a gyerekeket, de rajtuk keresztül még a szülőket is igyekeztek bevonni, ami anyagi helyzetüket segíthette, kenyeret adott a kezükbe. Voltaképpen elsősorban a szociális helyzet megváltoztatásán volt a hangsúly, illetve erre volt szükség. A munkába-állításhoz két terület kínálkozott: a gyógynövények gyűjtése és a kisállattenyésztésben belül a nyúltenyésztés. A nyúltenyésztésben a gyerekek, sőt a szülők is tudtak segíteni.

A gyerekek látták a munka eredményét, értelmét, célját, hasznát. Egyszóval egész napos foglalkoztatás kialakítására törekedett. Annál is inkább, hogy az ártó környezetből minél inkább kiszakítsa őket, ezzel is csökkentve a visszahúzó hatást.

Iskolai vonatkozásban miután a gyerekek már annyi ismerettel rendelkeztek, visszakerültek a párhuzamos osztályok közül abba az osztályba, ahol a leginkább remélhető volt az előrehaladásuk.

A gyerekeket az első osztály után úgy osztották be újabb osztályokba, hogy a párhuzamos osztályok között az egyik gyengébb, a másik jobb képességű gyermekekből tevődött össze, így lehetőség nyílhatott a kislétszámú osztály gyermekeinek is a visszahelyezésre. Ilyen módon voltak olyan tanulók is, akik a 4. osztályt is elvégezték, igaz, gyengébb eredménnyel.

Az osztálytanító volt tanítványai sorsát figyelemmel kísérve azt tapasztalta, hogy ezekből a gyerekekből elég sokan lettek – a németek bevonulásával – Volksbund-tagok, SS-katonák. A miért keresésére ezt a választ kapta: „... így kenyérhez, ruhához jutottunk, ami nekünk eddig nem volt...” Újabb igazolása annak,

hogy a szociális körülmények okozták sérüléseiket, s a megváltoztatásra való törekvés magyarázta későbbi választásukat életvitelük tekintetében.

A háború a kislétszámú osztályok létezésére is kihatott, mivel a tanerőket behívták katonai szolgálatra. 1942-ben ezek az osztályok megszűntek. A háborút követő években Doborjáni (Gottschling) Ferenc kap megbízatást arra, hogy 1947. szeptember 1-ig szervezze meg a gyógypedagógiai osztályokat.

Ilyen körülmények között alakul ki az új iskolatípus – akkor még csak gyógypedagógiai osztályként – az 1947/48-as tanévben. Első és második osztállyal indulnak, 2 tanerővel (Gabnay Zoltánné és Doborjáni Ferenc). Ebben az időben a Halász utcai Általános Iskola mellett működő gyógypedagógiai osztályok helye a Rozália úti Általános Iskola volt. Az 1948/49-es tanévben már 3 osztállyal és 3 tanerővel rendelkeztek. Két második és egy harmadik osztály volt. Létszámuk 39 fő.

A Petőfi téri általános iskolában kap helyet a mi iskolánk. Itt három tantermet vesznek igénybe ingyenes használatra, ahol a tanítás csak a délutáni órákban folyhatott. A nevelők munkája nagyon fáradtságos volt, mert nem rendelkeztek sem könyvvel, sem tanügyi segédlettel. A szülők anyagi teherbírása sem volt kielégítő. Ezt egy [237](#)későbbi adat is bizonyítja, mely szerint az amúgy sem magas gyermeklétszámból 10 szegény sorsú gyermekről esik említés, akiknek anyagi támogatásra lenne szükségük.

A gyerekeket a város iskoláiból telepítik át. Az emelkedő gyermeklétszám szükségessé teszi a gyógypedagógiai iskola szervezését.

Ezzel a feladattal az 1948/49. tanévben Doborjáni Ferenc tanítót bízták meg.

Ez év nyarán szaktanfolyamon vesznek részt a nevelők. Az 1949/50-es tanévben már 6 tanerőt, 1 technikai dolgozót találunk. Hat osztály működik 72-es létszámmal. A személyi állomány az előbbieken kívül: Czap Mária, Énekes Gyöngyi, Stockinger Alojzia, Várnai Stefánia tanítók, valamint Molnár János altiszt. A VKM 1260–12–1/1950. sz. rendelete értelmében Sopronban működő gyógypedagógiai osztályok átszervezése önálló állami gyógypedagógiai iskolává 1950. március 1-i hatállyal megtörtént, igazgatója Doborjáni Ferenc szaktanító lett. Helye: Sopron, Lenin krt. 118 (ma a Széchenyi-tér 21.) sz. épületének baloldali szárnya.

2. Az intézménnyé válás története

Az 1950-es esztendő fontos jelentőséggel bír az intézet életében. A nyár végén került sor a szerzetesrendek államosítására. Így nyílik lehetősége a gyógypedagógiának arra, hogy egy bentlakásos intézet megvalósításával enyhítse az értelmi fogyatékos gyerekek elhelyezésére váró szülők gondjait. Annál is inkább, mivel majdnem minden községben is akadt „beteg gyermek”. Nemcsak a városi, hanem a megyei szükségletnek is kívánt szolgálni az igazgató, amikor bentlakásos intézmény létrehozásán munkálkodott.

Az irattári anyag szerint a Bécsi úti intézet lett volna az, ami korszerűen kielégítette volna az igényeket. Ezt azonban más intézmény kapta meg.

Így kapott helyet a mi intézményünk a Sopron városi Tanács VB. 1950. szeptember 1-én megtartott gyűlésén felvett jegyzőkönyvi határozattal; mert az 1260–28–1/1950. VKM. sz. rendelet 9. §-a alapján Sopronban a volt gyógypedagógiai iskolából, nevelőotthonnal kapcsolatos önálló gyógypedagógiai nevelőintézetet szerveztek.

E rendelettel került be intézetünk a város oktatásügyi intézményei közé, most már Állami Gyógypedagógiai

Nevelő intézet címen, mintegy lezárva a már évtizedek óta megoldásra váró feladatot. A kezdet kezdetén a nevelők helyzete nagyon nehéz volt, mert nem rendelkeztek sem tankönyvvel, sem tanügyi segédlettel. A szó szoros értelmében a semmiből kellett megteremteniük a feltételeket, melyekkel a tanítást megkezdhették. Minden felszerelés és leltári tárgy – úgy az osztályban mint az irodában – különböző iskolákból, megszünt intézetekből származott. Az intézetben átalakítási munkák folytak, a befogadóképesség növelése érdekében. 1951-ben 19 473.– Ft-ot fordítottak a fejlesztésre.

A tanulmányi felügyelet 1952/53-as jegyzőkönyvében a felügyelő kéri az intézet fejlesztését, felújítását. Javaslatot is tesz a fejlesztésre. Ágyak, matracok kicserélésére lenne szükség, továbbá szekrényekre, a ruházat elhelyezésére. Új épületre is tesz javaslatot, mégpedig a volt Rákóczi-intézet területén levő romos épületek felépítésében látná a lehetőséget, ahol az ország egyik legnagyobb befogadóképességű nevelő és foglalkoztató intézete valósulhatna meg.

Az évi költségvetés sajnos nem volt folyamatosan megállapítható az irattár anyagából, így 1965-ig csak hézagosan sikerült kideríteni az évi költségvetés összegét, illetve a felszerelésre, vagy felújításra szánt összegeket. Az 1953. év költségvetése 477 812 Ft, az 1954. évé 761 392 Ft. Fejlesztésre még 15 000 Ft-ot kap az intézet.

Az 1955/56. tanév értékelésénél a következőt tartalmazza a felügyeleti jegyzőkönyv a felszereltséggel kapcsolatban: Az ebédlő egyben pihenő és játszóhely is. A konyhának nincs előkészítő helyisége. Nincs felügyelő szoba. Tornateremmel sem rendelkezik az intézet. A felügyelet szerint egy patronáló üzem anyagi támogatására lenne szükség a fejlesztéshez. A szertári anyag bővülése is az asztalosipari foglalkoztató lelkes munkájának köszönhető. A tanulók növekvő létszámával egyidejűleg további [238](#)bővítésre, felújításra lenne szükség, ez azonban elmarad. Az 1960. év már jobb anyagi helyzetet mutat. Az összköltségvetés 755 100.– Ft. A következő évben asztalosműhely építésére ad engedélyt a Megyei Tanács. Nagyobb teljesítményű mosógép beállítására is sor kerül, lehetővé válik a mosoda munkájának könnyítése. Ekkor vásárolják az első televíziót is. Az 1961/62. tanévben már gépeket is találunk az asztalosműhelyben, melyek az oktatást, illetve a végzett munkát segítik.

1963-ban szociális és egészségügyi célokra 150 000 forintot kap beruházás gyanánt az intézet. Kiepül a konyha, van fürdőhelyiség, orvosi rendelő. 1964-ben már külön internátussal rendelkezik az intézet, illetve a város más részén levő épületrésszel (Fövényverem), ami internátusi célt szolgált és szolgált jelenleg is.

Az intézmény anyagi helyzetét 1966 óta tudjuk folyamatosan nyomon követni. 1966–68-ig 1 087 600 forintot költenek felújításokra. A Fövényvermi internátus műemlék jellegű épület. Jelenlegi rendeltetésének alkalmassá tételére többszöri és főleg sokezer forintos anyagi ráfordítást igényel.

Intézetünk három felé osztott (az intézet soproni részlege, Fövényverem, Erdei Iskola ugyancsak internátusi részleggel), így a tárgyi feltételek biztosítását szolgáló anyagi fedezet is három felé oszlik. 1970-ben 312 000 Ft az az összeg, melyet felújításra fordítanak. Ez évben történik meg a mosókonyha korszerűsítése, felszerelése megfelelő gépekkel, a vasalóhelyiség kialakítása a leányhálóban, valamint a leányhálók korszerűsítése. 1973/74-ben a Széchenyi téri épület és az Erdei Iskola felújítására kerül sor. Parkettázzák az osztályokat, műkölépcsőre cserélik ki a feljárásokat, csempézik a szükséges helyiségeket. Új asztalok, székek kerülnek az ebédlőbe (740 000.– Ft). 1975/76-ban kezdődik meg a konyha teljes korszerűsítése: villanytűzhelyek beállítása, tárolóhelyiségek, öltöző létesítése, mosdóhelyiségekkel való bővítése. Ugyancsak kialakítottak egy tankonyhát, a tanulók oktatása céljából, ahol az oktatás azóta már folyik. Felhasznált összeg: 698 000 Ft.

Azonban nemcsak az épületek kerültek felújításra, hanem tantermeinkbe is új padok kerültek. Szertárunkban megtalálható a filmvetítő, lemezjátszó, magnó, írásvetítő, televízió minden épületben.

Ma már megvannak az oktatáshoz szükséges szemléltető eszközök. Ezek bővítéséről az iskola vezetői folyamatosan gondoskodtak. A felszereltséget segíti az az összeg is, amelyet évente kap minden osztályvezető. Ez az összeg játékra fordítható, így évről-évre bővül a játékkal való ellátottság, ami a szabad idő megfelelő kihasználását teszi lehetővé.

Az állami gondozottak minden ruhát, cipőt boltból vásárolva, – saját maguk által kiválasztva – kapnak. A fejlődés itt is érezhető, ha a mai viszonyokat a kezdeti adottságokkal hasonlítjuk össze.

Tanulólétszámok, osztálycsoportok alakulása

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1977
Bentlakó	60	104	95	134	172	174	177
Növendék létsz.	72	128	136	197	222	231	243
Tanulócsoport	7	8	9	15	17	19	20
Áll. gondozott	–	25	30	45	68	105	127

Tanulóink szétválasztása az értelmi fogyatékoság súlyossága szerint, 1968-ban történt meg. Eszerint:

	1968	1970	1975	1977
Debilisek	63	102	150	164
Imbecillisek	115	120	81	79

A debilitas az oligophrenia legenyhébb foka.

Az imbecillitas a gyengeelméjűség idiótánál enyhébb, debilitásnál súlyosabb fajtája.

Hogyan illeszkednek be tanulóink a társadalomba?

Növendéklétszám 30 év alatt	1150 fő
Címhiány miatt nem követhető	160 fő
Jelenleg növendék	240 fő
Értesítést kapott	750 fő
Ismeretlenként visszajött	85 fő
Nem válaszolt	290 fő
Válaszolt	375 fő
Nem dolgozik	150 fő
Meghalt	25 fő
Dolgozik	200 fő
Ált. iskolába visszatelepített	100 fő

(A közölt adatok 1977-ig érvényesek s kerekítettek).

3. Az intézmény pedagógusainak munkája

A megindulásnál a nevelőtestület célul tűzi ki a gyógypedagógiai nevelésre, oktatásra szoruló felkutatását, mert arról szeretnek tudomást, hogy fogyatékos gyermeket a szülők eltiltanak, illetve eltiltolnak, hogy ezzel szégyenérzetüket leplezzék. Nem küldik iskolába, mert a gyermekből – szerintük – úgy sem lesz semmi. Nevelőink tehát nem csak az oktatás nehézségeivel, hanem a szülők előítéleteivel is kellett, hogy megküzdjenek, a kezdet kezdetén.

Mind e nehézség ellenére a tanulmányi felügyelet jegyzőkönyvében így ír a látottakról *Radó Tibor* tanulmányi felügyelő: „A kartársak mindegyike legjobb tudása szerint adja át ismereteit. Köszönöm azt a munkát, melyet az eredményes tanítás érdekében végeztek és végeznek. Az innen kikerülő gyerekek tudatára ébrednek, hogy csak munkával érik el életük célját. Itt fegyelem uralkodik minden osztályban.” Ekkor vetődik fel az előkészítő osztály gondolata. Az eszközellátottság még nagyon hiányos, de annál nagyobb a nevelők összeforrottsága, ami leküzdí a fennálló nehézségeket. A kezdet kezdetén, ameddig a tárgyképek, szóképek nyomtatásban meg nem jelentek, a pedagógus maga készítette, rajzolta azokat, amellyel a fogalmak kialakítását végezte.

Az 1950/51. tanévben, amely már bentlakásos intézettel indul, a 72 fős összlétszámból 60 a bentlakó. Osztályok száma 7. A tantestület keresi a gyerekek nevelésének útját. A nevelők – állapítja meg *Radó Tibor* – mindenben követik a szovjet defektológia eredményeit.

A nevelőtestület a pavlovi reflex-teóriát vezeti be s ennek eredményeként a kondicionálás szép eredményre vezetnek. S hogy mit tett nevelőtestületünk, ami az elismerő szavakat kiváltotta, azt bizonyítsák az alábbiak.

Kezdeményezések a tanulók szelekciójára

Az intézet vezetője megalakítja a *Down-csoportot*. A megfigyelés lényege, hogy tapasztalatot nyerjenek arról, hogyan viselkedik a Down-beteg gyermek ebben a klímában, hogyan alkalmazkodik környezetéhez. Mivel a gyermekek teljesítőképessége gyenge volt, nemcsak óráközi, hanem órák alatti szüneteket is tartottak. Nagyon lassú ütemben és fokozatosan törekedtek a gyerekek teljesítőképességének fokozására.

240A mozgászavarban szenvedő gyerekek számára alakítják ki a *Kerti Iskolát*, melynek célja, hogy a mozgásban gátolt gyermekek gyakorolják a mozgást. Esetleges félelmüket legyőzve, biztonságot szerezzenek.

Külön *szaceros csoportot* (epilepsziások csoportja) is létesítettek. 8–10 epilepsziás élt az intézetben, akik az időjárás hatásaira nagyon érzékenyek voltak. A csoport létrehozásával az volt a cél, hogy kiemeljék az epilepsziában szenvedő gyermekeket, s ezáltal megfigyelésre nyíljon alkalom viselkedésükkal, alkalmazkodásukkal kapcsolatban. E csoport létesítésével egyben segítették a többi nevelő munkáját is, mert e gyerekek kiemelésével az oktatás folyamatosságát biztosították más osztályokban. Bevezettek számukra a ketogén diétát, melynek eredményeként sikerült a görcsök számát csökkenteni. Ennek eredményei az oktatásban is megmutatkoztak, mert a görcsök sűrű jelentkezése esetén stagnálás, visszaesés következett be.

A tanulólétszám növekedésével az a feladat hárul a nevelőtestületre, hogy a délutáni tanulást, illetve foglalkozást megszervezze és a tanulók képességeinek megfelelő csoportba osztva (kezdő, félig hasznos és

hasznos csoport) – főleg a hasznos csoport tagjait – a munkába bevezesse és foglalkoztassa. Hogy a hasznos munkába bevonható gyerekek utánpótlása biztosítva legyen, foglalkoztató a. és b. osztályt állítottak össze. A b. csoportban levők magasabb értelmi szinten állók voltak, akik a későbbiek folyamán az asztalosipari foglalkozások anyagát képesek voltak elsajátítani.

Asztalosipari és kertészeti foglalkoztatás

Az asztalosipari műhely létesítése 1953-ban kezdetleges körülmények között kezdődött, az épület alsó szintjén levő termekből alakították ki. Pallóból munkapadokat készítettek, munkadeszkát csináltak és szerszámokat vásároltak 15–16 gyermek számára. A későbbiek folyamán, amikor már többen is bekapcsolódtak a fűrés-faragásba, a munkadeszkákat a padra is felszerelték. Így az osztályban is végezhető volt a munka. Az anyagot is maguk készítették elő.

„Munkámban – mondja a vezető – a pavlovi elgondolásból indultam ki. Dinamikus sztereotípiákat létrehozni, automatizálni, egyszóval reflexeket kialakítani.

A folyamatosság megtartásával tértem át az összetettebb, nehezebb munkára. Miért tettem mindezt?” A választ a kérdésre cikkében adja meg: „Játékos, változatos elfoglaltság mellett készítsen [a gyermek] olyan tárgyakat, amelyekben örömet leli. A sok öröm mellett, amit állandó foglalkoztatásával, alkotásvágyának kielégítésével adunk gyermekünknek, szükséges még, hogy az ő primitív szemével bíráljuk készítményeit, s azokat akárcsak ő, művészeknek, tökéletesnek lássuk.”

A tanulók a faragás egyszerű műveletétől indulva eljutottak a szerszámokkal való megbarátkozáson keresztül használatukig, kezelésükig. Az elért eredmény buzdítja a nevelőt az asztalosipari munka megindítására, a tanulókat pedig az ebben való részvételre. A növendék látja, hogy olyan tevékenység elsajátítására alkalmas, amellyel később képes lehet a társadalomba való beilleszkedésre.

1953. június 14-én nyílik a műhely első kiállítása. A műhelynapló tanúsága szerint, a dicséretes és elismerések sokaságát tartalmazza. E bejegyzések közül sorolok fel néhányat, hiszen az ország minden tájáról érkeznek látogatók, akik megtekintik az e munkákból készített kiállításokat. Idézetek a munkanapló bejegyzéseiből:

„A legkellemesebb meglepetés, ami intézet látogatásánál ért, Sopronban történt. Bírálatot mondani nincs jogom, de gratulálni annál inkább.” „Rendes foglalkoztatói foglalkozássá való minősítést megérdemlő munka. 1955. január 1-től foglalkoztatói intézeti átszervezését jogilag is javasolni fogom. Gyakorlatban ugyanis már megvalósult. Ezt vártam a Soproni Intézettől.” (Radó Tibor tanulmányi felügyelő).

Így az 1954/55. tanévben gazdagabb lett az intézet, mert foglalkoztató részleget nyitott s ezzel történetének egyik fordulópontjához jutott. 1954. szeptember 1-ével a foglalkoztató részleg elindítható. Ezt dokumentálja az OM 804–5–/15–1954. VIII. sz. irat, mely engedélyt ad az átszervezésre. Fiú csoportok alakulnak az a. asztalosipari, b. konyhakerti gazdálkodás, c. szövőrészleg, vagy könyvkötészet szakmában.

241Az intézet az adottságainak megfelelően az a. és b. pontban jelölteket valósítja meg, melynek alapján személyi fejlesztésre is szükség van. 2×12 fős csoportban indul az asztalosipari foglalkozás. Egyre hasznosabb, munkaigényesebb tárgyak elkészítésére kerül sor, amelyek a műhelybeli, illetve a kerti munkát segítik. Egyben pénzbeli megtakarítást is jelentenek az intézetnek.

A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Pavlov-Köre tesz látogatást iskolánknál, így vélekednek a látottakról: „Itt cél az emberibb ember nevelése és úgy látjuk, itt mindenben az ő érdekeiket tartják szem

előtt. Nem szólamokkal, hanem praktikus, józan és főleg szeretetteljes munkával.”

1. Asztalosipari munkák

S a munka folyik tovább. 1956/57-ben az ipari foglalkoztató újabb műhellyel bővül, ahol már gépeket is találunk. Az 1959-ből származó meghívó arról tájékoztat bennünket, hogy az Állami Gyógypedagógiai Nevelő és Foglalkoztató Intézet a Soproni Ünnepi Hetek tartamára a tanulók által készített munkákból kiállítást rendez. A kiállítást *Vincze Antalné*, a Művelődésügyi Minisztérium Gyógypedagógiai Osztályának vezetője nyitotta meg: „Ezek a gyermekek, akik ma munkájukat itt bemutatják, 6–8 évvel ezelőtt súlyosan károsult, egészen elesett kis gyermekek voltak, akiknek fejleszthetőségében még sokszor szüleik sem mertek reménykedni. Ha gyermekeik jövő sorsára gondoltak, csak a bánat, a gond és az aggodás felhőzte arcukat. Csak a szakember, a gyógypedagógus látta, érezte, hogy ha kell, minden akaraterő, pedagógiai tudás és önfeláldozás bevetésével, de meg kell próbálni a lehetetlennek látszót is, mert felelősek vagyunk minden gyermekért! A gyógypedagógiai intézetben nyújtott szaktudás nélkül mi lett volna ezekből a gyerekekből? Elesett, élete végéig eltartott, társadalmi teher. Itt pedig megkapták számukra a legnagyobb ajándékot: jogot a munkához. Készséget arra, hogy ezt a jogot gyakorolhassák, így ők is beilleszthetők lesznek a társadalomba, nem lesznek a közösség kárára, hanem annak javát szolgálják.”

242A siker azt eredményezte, hogy az asztalosipari részleg már iskolán kívülre is készít polcot, asztalt, amellyel kb. 60 000.- Ft-os bevételhez juttatja az intézetet. A kertészeti munkát *Angler József* kertész vezeti.

Az ő munkájuk is hamar érezhetővé válik, mert nagymérvű megtakarítás jelentkezik a kerti termelvények előállításával, ami egyben a változatosabb étkezést is elősegíti. A kertészeti csoportban a tanulók a konyhakertészet és virágkertészet, valamint mezőgazdasági vonalon előforduló mindennemű szakmai képesítést nyernek. Bármelyik növendék munkába állítható, mint segítő családtag. Melegágy takarására, illetve takaró fonásra a gyerekek tanítanak meg felnőtt dolgozókat.

1963-ban az OTP öröklakások céljára igénybe vette a kertet, ahol addig a kertészeti foglalkoztatás történt. Így az intézettől távol kapott földterületen kellett a munkát folytatni. Ez az oktatást nehezítette, mert megosztottságot idézett elő. Az évi jövedelem azonban így is szépnek mondható, kb. 25 000.- Ft.

Az 1965-ös esztendő fordulópontot jelentő eseménye, hogy megszűnnek a foglalkoztató csoportok, mégpedig felsőbb utasításra. Ez utasítással a nevelőtestület sem értett egyet teljesen, mivel a tanköteles kort elért tanulók szakirányú fejlesztése lényegében megszűnt.

Ezt követően a felsőbb osztályok munkaóráit *Polgár András* szakoktató látta el. Különbőféle szakkörök alakultak, melyek tulajdonképpen átvették azt a szerepet, amit addig a foglalkoztató töltött be. Így például szakköri munkán belül elvégzik tanulóink az intézet folyosóinak falburkolását.

Nevelő és oktató-munka, módszertani törekvések

A foglalkoztató munkája mellett nem marad el a nevelés, az oktatás sem. A nevelőtestület összeforrott közösség. Tanulnak, tanítanak, dolgoznak. A tanulmányi felügyelet így vélekedik munkájukról: „Az intézet légköre szinte mellbevágja az embert. Tele van energiával, elektromossággal. Itt nem tespedő emberek tömege van, itt dolgoznak az emberek.”

Az 1959–62. években nagy gondot okoz a helyhiány. Kicsinek bizonyul az intézet. A tanítás különböző iskolákban folyik. Mivel az elhelyezésben segít a városi művelődésügyi osztály, kéri az általuk összegyűjtött agyi sérült gyermekek átvételét. Ezáltal a gyermeklétszám, s ennek következtében a tanulócsoporthoz száma is megnő, a kísérletitől a 8. osztályig. Sőt párhuzamos osztályokat is találunk. Ugyanakkor felvetődik az imbecillisek számára létrehozandó intézet gondolata is.

Ezzel újabb fordulópontjához érkezik az intézet. Az 1967/68. tanévben megtörténik a debilisek és imbecillisek szétválasztása, megvalósul az egyes osztályokban, illetve csoportokban a gyermekek értelmi szintjének egymáshoz közelítése, ami részben megszünteti az osztályok heterogén jellegét.

A két tagozat szétválasztásával kerül bevezetésre a Kísérleti Foglalkoztató Tanterv. 1–1 hónapra dolgoznak ki tanmenetet a nevelők, így igyekeznek tapasztalatot szerezni, illetve a csoport gyermekanyagához mérten megfelelő tanmenetet létrehozni. Ugyancsak a szétválasztás helyességét igazolja, hogy 1973-ban megjelenik az új nevelési és oktatási program a foglalkoztató iskolák számára, ami megszünteti a kísérleti jellegét.

A szelekció fontosságát látva az iskola vezetősége foglalkoztató B-tagozatot indít, 6–7–8 csoportos összevonással az 1974/75. tanévben. Ezzel még inkább lehetővé tette a képezhetőbb tanulók fejlődését az A-tagozaton.

A szakosított oktatás is tovább bővül a Kisegítő Iskolában. A gyakorlati foglalkozás mellett szakosított oktatás folyik a rajz, ének, testnevelés tantárgyakban. Mivel az új iskolatípus létrehozásával még nem vagy alig álltak a tantestület rendelkezésére kidolgozott módszertani eljárások, szakcikkek, ezért az A-tagozatban tanító pedagógusok próbálkoztak ilyen irányú tevékenységgel. Miniszteri engedéllyel megkezdődik a szótagolva olvasó módszer kísérletezése, ebben 47 növendék vett részt négy csoportban. ²⁴³Vezetője *Magassy Vilma*, de *Magassy Katalin* is fáradtságot nem ismervé vesz részt a szükséges szemléltető eszközök készítésében. *Rátz Teofil* kartársunk ugyanakkor a számfogalmak kialakításával kapcsolatosan kísérletezik.

Kartársaink munkáit az Országos Pedagógiai Intézet elfogadta és újítási díjjal jutalmazta az 1973/74. tanévben. A kísérletezési kedv ma is tapasztalható. *Szigeti Béla* programozott teszt-táblát készített a földrajz tanításának szemléletesebbé tételére. A megyei pályázaton díjat nyert e szemléltető eszközzel.

4. A pedagógusok létszámának alakulása

A pedagógusok létszámának alakulása emelkedő tendenciát mutat: az intézet megalakulásakor 2, ma 26 fő. Az emelkedést az intézet osztályainak növekedése, a későbbiekben az imbecillisek, debilisek szétválasztása, valamint a szakosodás megvalósulása hozta magával.

Így jutunk el az 1976/77. tanévhez, intézetünk fennállásának 30. évfordulójához. E 30 év alatt a valamikori kisegítő osztályokból megyénk egyetlen bentlakásos intézményévé fejlődött az intézet, foglalkoztató A. és B. tagozattal, kisegítő iskolával az előkészítőtől a 8. osztályig. E tanév végével olyan 30 esztendőzártnak az intézet dolgozói, melyben idegrendszerileg sérült gyermekek sokaságának adták és adják vissza a reményt a társadalomba való beilleszkedéshez, a munkához, az emberibb élethez.

A bentlakásos intézmény létrejöttével kialakult egy új munkaterület is, amely a bentlakó gyermekek ellátását, gondozását, felügyeletét, sőt a pedagógiai munka segítségét volt hivatva ellátni. Ezt a feladatot látták és látják el a *gyermekfelügyelők*. Feladatuk, hogy pótolják az intézményben lakó gyermekeink számára a távollévő, vagy hiányzó szülőt, családi otthonot. A gyermek iránti szeretetükkel teremtsék meg az otthon melegét. A gyermekek ellátása mellett – akkor még nem volt varrónő – minden, a gyermekek ruházatával kapcsolatos teendőt elláttak, hiszen az intézet anyagi keretei is szűkek voltak. A takarékoságra pedig nagy szükség volt. Tulajdonképpen ők voltak az ünnepek, műsorok kezdeményezői, s ebbe kapcsolódtak be később a nevelők is.

A fiúkéval egy időben a lányoknál is volt hasznos munkacsoport, amely kb. 20 fővel működött s munkáját tervszerűen végezte. Megtanulták a varrás, kötés, hímzés alapelemeit s fokozatosan egyre nagyobb figyelmet és türelmet igénylő munkát is elvégeztek. Használható tárgyakat (szoknyát, sálát) készítettek, esetleg a készített holmi éppen játékokra volt alkalmas (babák, babakelengye). Olyan hasznos munkát is megtanultak mint a foltozás, stoppolás. Ez egyben az intézetnek is hasznot jelentett, másrészt az volt a cél, hogy az intézetből kikerülő gyermek saját ruhájának a gondozását képes legyen ellátni. Minden évben megrendezik az állami gondozott gyerekek részére a közös névnapot az internátusban, hogy ezzel is pótolják a szülői ház melegét

A gyermekfelügyelők létszáma a megalakulástól kezdve emelkedik. Ezt a gyermekek létszámának növekedése indokolja, de említésre méltó, hogy sok olyan tanár, nevelőtanár található az intézetben, akik mint gyermekfelügyelők kezdték munkájukat, így a gyermekfelügyelői testület bizonyos idő elteltével kicserélődött, új kartársak léptek a régiek helyébe.

A létszám bővülésének másik magyarázója a létszámfejlesztés lehetősége. Ez történt 1969/70-ben, illetve 1972/73-ban. A cél, hogy az egy főre eső gyermeklétszám ne legyen magas, s ezen keresztül a gyerekek foglalkoztatása is megfelelőbb a kisebb létszámú csoportban. Ma eljutottunk odáig, hogy minden csoportnak, osztálynak délután is külön nevelője van, nincs zsúfoltság. A tanulók délutáni programja a délelőtti osztályvezető nevelőmunkájával összehangolva valósítható meg.

A Győr-Sopron megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya engedélye alapján az 1972/73. tanévben személyi fejlesztésként egy, majd ez év augusztusában újabb két *nevelőtanár* beállítása vált lehetővé. A cél a nevelő-oktató munka segítése, a délutáni felkészülés színvonalának emelése a gyerekeknél, valamint a szabad idő hasznos kitöltése. ²⁴⁴Egyszóval a kisebb gyermeklétszámú csoporttal való intenzívebb foglalkozás biztosítása, megvalósítása.

Munkájukat munkaterv alapján végzik, különösen a szabad idő kitöltését illetően, így nyílik alkalom arra, hogy a tanulók életkorának megfelelő és a tanulókkal közösen összeállított programot valósítsanak meg, alakítsanak ki, melyben séta, játék, mozi és múzeumlátogatás egyaránt szerepelhet. Jelenleg hét nevelőtanár dolgozik intézetünkben, tehát a Kisegítő Iskola 7 osztályában van e munkakörben dolgozó.

A dolgozók létszámának alakulását jelölő táblázaton tíz munkaterületet jelöltem meg. Ezek közül a gyermekfelügyelők, tanárok és nevelőtanárok munkakörén kívül további hét területet soroltam a technikai dolgozók körébe:

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1977
Gyermekfelügyelő	4	9	9	16	23	28	27
Tanárok	8	12	13	16	19	24	26
Szakoktató	–	1	2	3	2	2	1
Adminisztrátor	–	2	3	5	6	7	6
Egyéb munkakör	1	4	3	7	9	7	5
Mosónő	1	4	3	4	5	5	4
Konyhai dolgozó	2	4	6	10	11	11	11
Dada	–	–	–	–	–	2	2
Takarítók	1	7	6	9	9	10	10
Összesen	17	43	45	70	84	96	92
			1973	1975	1977		
Nevelőtanárok			1	7	7		

5. Internátus

Az intézet megalakulásával egyidejűleg, 1950-ben kezdte meg működését az internátus is. Az értelmi fogyatékos gyermekek nevelésének tapasztalatai bizonyították, hogy még eredményesebb munka végezhető, s nagyobb a nevelés hatékonysága, ha a foglalkozás egésznapos foglalkozássá bővül, ha a nevelési ráhatás folyamatosan érvényesül, így kerül sor az internátus megvalósítására az intézet épületén belül, annak déli szárnyában. Hogy mennyire indokolt volt létrejötte, azt mutatta a növendékek egyre emelkedő száma, amivel arányosan növekedett a bentlakó tanulók létszáma is. A kezdeti 60 fő az évek folyamán állandóan

emelkedik. Jelentős változást hoz az internátus életében az 1961/62. esztendő. Az intézet emeleti boltíve meglazult, az internátust ki kellett telepíteni. A városi művelődésügyi osztály rendelkezésére a Fövényverem 21. szám alatt helyezték el a 64 növendéket.

Ezt erősítette meg a Megyei Tanács VB. 35.250–5–1963. sz. leirata, melyben a fővényvermi épület emeleti részét és a Siketek Iskolája által eddig használt részt is átengedte a mi intézetünknek. Ezzel megtörténik a kettéosztottság is.

Az átépítés lassan halad a Széchenyi téri épületben. Internátus ezután már itt nem működtethető, csak tanítás céljára használható a felszabaduló rész.

Ugyanakkor a Fövényveremben is folynak az átalakítások, s emiatt csak csökkentett lehet az ott lakók száma. A kettéosztottság és a nehéz körülmények ellenére az internátus vezetője szorosán együttműködik a vezetőséggel és gyermekfelügyelőkkel. Tervszerűen vezeti az internátusban folyó életet.

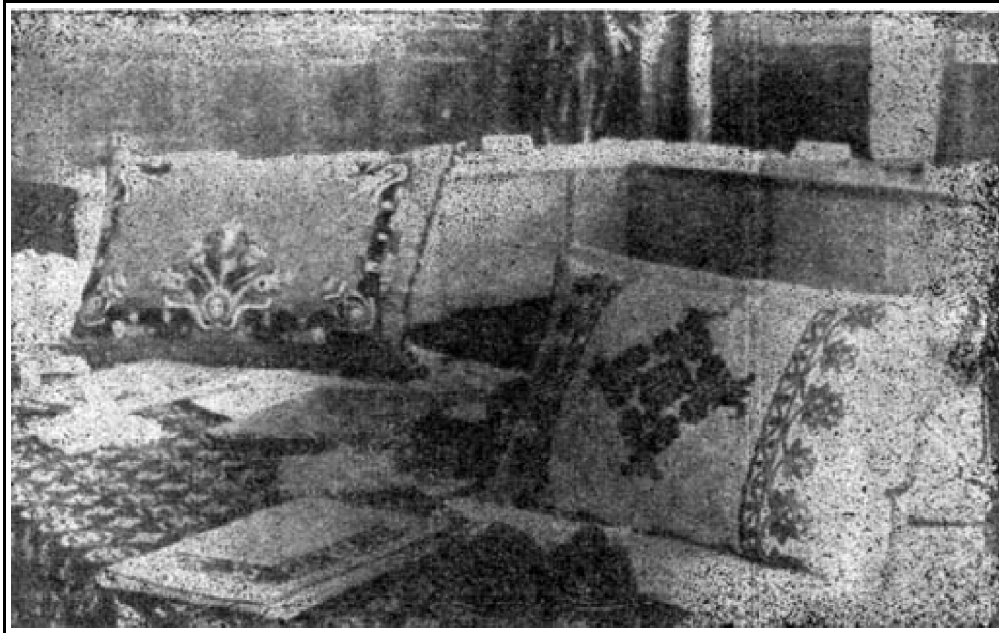
Az 1967/68. tanévben a Városi Tanácstól teljes egészében megkaptuk a fővényvermi épületet, mellyel számos helyiséget nyertünk, s így fejlesztésre is lehetőség nyílt. E lehetőséggel élve a mai napig 6 hálót, 2 női, egy férfi felügyelői szobát, fiú és leányfürdőket, ebédlőt, villanybojlerrel ellátott mosogatót, mosdót, varrodát találunk.

245Az épület mögött van az udvari rész, illetve az a földterület, amely a mezőgazdasági gyakorlatok oktatására szolgál.

Nem hagyható figyelmen kívül az a törekvés sem, amelyet a XI. Pártkongresszus és a felszabadulás 30. évfordulója tiszteletére történt felajánlásokban fogalmaztak meg. Nevezetesen az e területen kialakítandó játszótér létrehozásáról van szó, amelyhez a város vezetői is támogatást adtak. Az épület 1977-ben 141 fő otthonát jelenti. Ennek ellenére az internátusról mint épületről, az iskolavezetésnek s a tantestületnek is az a véleménye, hogy zsúfolt, rendeltetésszerű használatra a következőkben sem fog megfelelni.

6. Az iskolai nevelést elősegítő tényezők

Az úttörőélet

2. Kézimunkák

Az iskoláinkból kikerülő gyermekek bekapcsolódnak a termelő munkába és célunk az, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak. „Ha mindent meg kívánunk tenni azért, hogy a gyermekeink minél könnyebben tudjanak a társadalomba beilleszkedni, minél hasznosabb tagjai legyenek annak, ezt sem tehetjük meg, nem tudjuk megtenni az ifjúsági mozgalom nélkül.”

Minden alkalmas eszközt fel kell használnunk, hogy a kiegészítő iskolából kikerülő gyerekek be tudjanak illeszkedni a társadalom életébe. Az iskolában a világnézeti nevelésnek fontos eszköze az úttörőmozgalom. Még hatványozottabban jelentkezik ez az igény a mi debilis tanulóink esetében, akiknek még inkább szükségük van a gondos felkészítésre.

Az iskola úttörőcsapata az 1963/64. tanévben alakult. Kezdetben 2 rajból, azaz 4 órsből állt.

A Soproni Ruhagyár „Horváth Zoltán” brigádja úgy anyagi, mint erkölcsi téren támogatta a csapatot.

Társadalmi munkaakciókban vesznek részt a csapat tagjai: csemeteültetés, erdei sétányok seprése. A társadalmi munkaakciók úgy az intézet falain belül, mint kívül, mind azt szolgálják, illetve bizonyítják, hogy gyermekeink is alkalmasak az úttörő feladatok megoldására s szívesen is végzik azt.

Az 1971/72. évben nagy buzgalommal készül gyermek és felnőtt egyaránt az intézet éves jubileumára. E rendezvény nemcsak intézetünk falai között zajlott, hanem más intézetek is képviseltették magukat, szinte országos visszhangot kiváltó esemény volt. Az ünnep elmúltával – mely néhány napra ünneplőbe öltöztette az intézetet, 246gyermeket, felnőttet egyaránt, s amely ugyan rövid időre, de felvillantotta a negyed százados múlt eredményeit, – tovább folyt a szorgos munka. A hagyományos csapatszintű rendezvények közül kiemelkedik a Petőfi-jubileum megrendezése. Gyermekeink kilépnek az intézet falai közül és résztvesznek a Városi Kulturális Seregszemlén.

1973/74-ben már 2 rajban 10 órset találunk. 6 szakkör működik a csapaton belül (barkács, báb,

kézimunka, ének-zene, kertész, ifjú-egészségőr).

A jelmondatok arra buzdítják úttörőinket, hogy az úttörőéletet a tettek, cselekedetek hassák át. A gyerekek gyűjtő munkát végeznek, valamint kutató munkát is a „Nekem szülőhazám” akció keretében az iskola, a város megismerésével kapcsolatban. Mindemellett a hagyományos feladatokat, rendezvényeket sem hanyagolják el.

A 10 éves évfordulón úttörőszobát kap csapatunk, ahol csapattörténeti kiállítást rendezünk, s ezen keresztül mutatjuk be iskolánk úttörőéletét. Munkaterven felül sikerül még fogászati vetélkedőt, bábelőadást, vetítéssel egybekötött Honvédelmi Napot rendeznünk. Mindezt egy-egy a városban működő intézmény támogatásával. Társadalmi munkában a „Dózsa” termelészövetkezetben nyújtanak segítséget a pajtások.

1974/75-ben tovább növekszik a csapat létszáma. Készülünk felszabadulásunk 30. évfordulójára. Lebonyolítjuk a „Vörös Csillag” akciót. Részt veszünk a városi rendezvényeken is.

Pártunk XI. Kongresszusa tiszteletére úgy a pajtások, mint a vezetők felajánlásokat tesznek (sportpálya építése, játszótér kialakítása). Szakköreink munkája is eredményes. Pajtásaink a megyei négytusa versenyen elsők lettek, úgy a fiúk, mint a lányok. 1975/76-ban 3 rajból, azaz 12 órsből áll csapatunk. 3 szakkör működik (báb, sport, ének-zene). A megnövekedett csapatlétszámmal együtt nő a felnőtt vezetők száma is.

A csapat fennállása óta öröndetesen fejlődnek külső kapcsolataink, melyek lehetővé teszik az épek közötti magatartásformák elsajátítását, vagyis lassan megközelítjük azt a célt, amire e fejezet bevezetőjében utaltam. Jelentős segítséget kapunk a felsőoktatási intézményektől, KISZ-szervezetektől, termelő üzemektől, amelyek csapatunkat patronálják.

A „Dózsa” tsz. munkalehetőséget s ezzel pénzforrást biztosít a táborozáshoz. Az AFIT „Dobó” brigádja a játszótér felszerelésének elkészítésében, az iskolai felszerelések megjavításában nyújt segítséget.

Ezenkívül játékkal, könyvekkel ajándékozták meg a gyerekeket. A városi egészségügyi osztály közreműködésével egészségügyi vetélkedők lebonyolítása válik lehetővé. A Soproni Szikvíz Üzem szocialista brigádja is kapcsolódott csapatunk patronálásához.

Így jutottunk el ahhoz a jelentős naphoz, amikor a Magyar Úttörők Szövetsége Országos Elnöksége a 4700. sz. Dózsa György úttörőcsapatot 1970 májusában a „Kiváló Úttörőmunkáért” kitüntetésben részesíti.

Nem lenne azonban teljes az úttörőink életét bemutató rész, ha nem szólnék röviden a táborozásokról is.

Az első táborozás helye a Sopronhoz közel eső Brennbergvölgyi tábor. Velence, majd Nógrádverőce következett sorrendben. Aztán már országjáráson: Sopron–Tata–Budapest (Csillebérc)–Ózd–Aggtelek–Budapest–Sopron útvonalat megjárva ismerkednek gyermekeink az ország különböző tájaival. 1975-ben 7 napos táborozáson vettek részt Veresegyházán. A következő évek (1976, 1977) táborozásai is itt zajlottak le.

A klub

A klub legfontosabb feladata, hogy a serdülőket magasabb szintű önállóságra nevelje. A klub vezetői mindezt társadalmi munkában végezték a múltban és a jelenben egyaránt. A klub megalakulásával elértük azt, hogy a mindennapi élet szürke hétköznapjait kellemesebbé és színesebbé tegyék a gyerekeknek. Különböző rendezvényeket, versenyeket szerveznek először házon belül, majd az intézet falain kívülre is

kiterjed a program.

247A következő szakköröket találjuk a klubban: egészségügyi, gipsz, báb, kézimunka stb. Ezek célja a manuális készség fejlesztése, esztétikai, valamint családi életre nevelés. Valamennyi szakkör jelentőségét elismerve, az énekkart és a bábozó szakkört emelem ki. Az énekkart Magassy Katalin az 1965/66. tanévben alapította. Az énekkar minden iskolai rendezvényen részt vállal, sőt iskolán kívüli kapcsolatai is figyelemre méltóak: vendégszereplés a város egyik iskolájában, valamint a győri kiségitő iskolában. A bábozás 1968 óta folyik.

7. Erdei iskola (1917-ben dr. Marminger Vilmos egy. tanár alapította, atyja, dr. Manninger Adolf soproni orvos emlékére)

A Győr-Sopron megyei Tanács VB. döntése alapján 1969. szeptember 1-vel az Erdei Iskola is intézetünk kötelékébe tartozik. Ezáltal 36 férőhellyel növekszik iskolánk befogadó képessége, ugyanakkor kettéosztottsága háromra nő.

Az átvétel után (1969. szept. 1) három imbecillis csoport működött. Az intézményrészleg vezetője *Horváth Andorné* volt. Az előírt tananyagot kívül szőnyegszövésre tanította meg a gyerekeket. Mivel munkaórán belül konyhai munkák végzésére nem volt lehetőség helyhiány miatt, olyan foglalkozásra volt szükség, amely a tanteremben is végezhető. A szőnyegszövés bevezetését vita előzte meg, mivel a tanulók kezébe ollót kellett adni, tehát bizonyos fokig balesetveszélyt jelentett. Olyan munkával igyekezett lekötni a gyerekek figyelmét, ami szervezett formában, tervszerűen folyhat, s amellyel gondolkodtató. Ez a szövés volt. A szövés koncentráltásra nevelt, mert ahhoz, hogy a munka hibátlan legyen, figyelni kellett. Ha egy szálat kihagyott a gyerek, már hibás munka jött létre. Erre a tanuló magától is rájött, s ha hibázott, felbontotta, újra kezdte a munkát. Tehát pontosságra, emellett szépérzékre is nevelt. A szépérzék a színék megjelenése alakította, fejlesztette. Ez még érdekesebbé, valóban „színessé” tette a munkát. Egyben buzdította a tanulót, hogy csomózással foglalkozzék.

Az ügyesebbek a későbbiekben már a nevelő által összeállított mintáról végezték önállóan a csomózást. 50×35-ös szőnyeget készítettek.

Az Erdei Iskolában jelenleg (1977) két osztály és egy imbecillis csoport van. Valamennyi bentlakó növendék állami gondozott.

8. Az intézmény az 1976/77. tanévben

Az 1976/77. tanévben intézményünkben tulajdonképpen két iskolatípus, foglalkoztató, illetve kiségitő iskola, valamint nevelőotthon található. Mindez együttesen alakítja ki címet is: Soproni Foglalkoztató Kiségitő Iskola és Nevelő Otthon. A foglalkoztató részleg A. tagozatában hat csoport van, a B. tagozatban egy csoport működik. Gyermeklétszám összesen: 76 (65+11). A kiségitő iskolában 13 osztály működik. A gyermeklétszám 168 fő.

Már az intézet megalakulásának kezdeti időszakában felmerül az igény a logopédiai foglalkozások megszervezésére. Ennek alapján elmondható, hogy ez a tevékenység az intézet fennállása óta folyik iskolánkban. A nevelők száma is – akik logopédiával foglalkoznak – a beszédhibás gyermekek létszámától függően változik. A debilisek és imbecillisek szétválasztásával fokozott szükségletként jelentkezik a logopédiai foglalkozások beállítása intézetben belül. Ekkor a tanulók 65%-a beszédhibás. A közelmúltban azonban városszerte megnőtt az igény a beszédhibás gyermekekkel való foglalkozásra, ami szükségessé

tette logopédiai csoportok működését a városban. Mivel a város más iskolájában nem tudtak helyet biztosítani a nevelő számára, így került egy logopédiai csoport a mi intézetünkbe.

A csoport 1975/76-ban kezdte meg működését. A körzetesítés 1976-ban történt meg a városban, így két helyen folyik ilyen irányú tevékenység. (Lásd: A Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona Évkönyve. Sopron, 1978, 26). A gyermekek vizsgálatának befejeztével csoportjuk létszáma megnő, összlétszám 83, ebből iskolás 39, 248 óvodás 44. A tanulók korhatára 4–14 évesig terjed. Hárman foglalkoznak beszédhiba javítással.

Intézetünk jelentőségét mutatja az a tény, hogy 1975/76 óta kihelyezett osztályok is tartoznak az iskolához. Hat helyen van kihelyezett osztály. Az osztályok többségében képesítés nélküli nevelő tanít, vagy szerencsésebb esetben tanítói végzettséggel rendelkező. Nehezíti a helyzetet, hogy ezen osztályokban 3-as, 4-es összevonást kell alkalmazni, ami a várható eredményt kétségessé teszi, különösen az imbecilliseket véve figyelembe. Ugyancsak nehézséget jelent, hogy a tanulók egy része más községekből jár be az osztályba.

9. A jövő tervei

Az országos átlaghoz viszonyítva nálunk magasabb az értelmi fogyatékosok száma, illetve százaléka és kevesebb lehetőség van intézeti elhelyezésükre, még mindig kevés kiegészítő iskolai létesítmény van. Ilyen jellegű intézmény Győrött és Mosonmagyaróvárott működik a megyében.

A bentlakásos intézmények tekintetében javult a helyzet, mert a közelmúltban kezdte meg működését egy foglalkoztató iskola Győrött. Ez részben megoldja az imbecillis tanulók teljes különválasztását, egyúttal a bentlakásos intézetek száma kettőre növekedett.

A soproni tervekben a következők szerepelnek:

A jelenlegi iskola csak a bejáró tanulók képzését szolgálná. A fővényvermi internátus megszűnne, helyébe az Erdei Iskola területén új, bentlakásos intézmény létesülne, kb. 150–200 fővel.

Másik terve a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának, hogy 2–3 óvodai csoportot indít intézetünknel.

Iskolánk vezetői részéről lépések történtek az irányban is, hogy a tanulmányaikat befejező, vagy kimaradó gyerekek számára védőmunkahelyet létesítsünk. Ez a terv soproni viszonylatban azonban rendkívül sok nehézségbe ütközik. Ugyan ebben a tárgyban tartott értekezletet a Győr-Sopron megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, hogy rendezni, illetőleg megoldani segítse a kiegészítő iskolában végzetek munkába állítását, szakmunkásképzését.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hárs József: Soproni Fotóklub (1902)

Hárs József: Soproni Fotóklub (1902)

Régóta tartják magukat azok az elképzelések, hogy Magyarországon, vagy legalábbis vidéken, Sopron volt az első, ahol fényképképzést rendeztek, hogy Sopronban működött az első magyar amatőr fotós egyesület,

és hogy ez az egyesület 1906-ban alakult.

Dr. Bencs Zoltán miniszteri tanácsos, a Magyar Amatőrfényképezők Országos Egyesületének, a MAOSZ-nak akkori elnöke mondotta az 1934. évi soproni seregszemle megnyitójának vezérszónokaként: „Nekem nagyon drága város Sopron, mely 1906-ban rendezett első kiállításával Budapestet is megelőzte.”¹⁽⁹¹⁾ A virágjában lévő egyesület tagjai annyira nem tiltakoztak a megállapítás ellen, hogy az évforduló megünneplésére 1936-ban, sőt 1946-ban és 1956-ban is kiállítást rendeztek, nem beszélve arról, hogy pecsétjükön és alapszabályaikban a „Soproni Fotoklub 1906” szerepelt.²⁽⁹²⁾

249Az egyetlen ellenvélemény, mert azért ilyen is volt, visszhangtalan maradt. Thirring Gusztáv a Soproni Hírlap 1936. június 14-i számában az első magyar amatőrfényképkiállításról a Magyarországi Kárpát Egyesület budapesti osztályának azt az 1890. évi rendezvényét jelöli meg, amelynek egyik szervezője éppen ő volt.³⁽⁹³⁾

Talán azért nem fogadták el a híres tudós érvelését, mert az akkori soproniak inkább hittek a még 1930-ban megjelent újságcikknek, amely 1890-re a neves soproni amatőrnek, Röttig Odonak a fényképkiállítását teszi. (Sopronvármegye, 1930. V. 15.) Ez azonban aligha lehetett több, mint reklám-kirakat a Röttig-nyomda számára. (Ilyen volt egy évtizeddel korábban a Chromophotographie címmel hirdetett bemutató Thirring Lajos litográfus műtermében.)⁴⁽⁹⁴⁾

Következő kérdésünk: valóban Sopronban volt az első magyar amatőr egyesület? Miért is kételkednénk ebben, hiszen ezt maguk a fővárosiak mondják, a Soproni Hírlap cikkírója szerint, 1935-ben. – Sopron a legértékesebb vidéki csoport, hiszen régebbiek vagytok, mint a MAOSZ! – kiált fel valaki a budapesti Nemzeti Szalonban.⁵⁽⁹⁵⁾

A folyamatosság hitét támasztja alá a levéltárban őrzött 1938. évi jegyzőkönyv, amelyben az olvasható, hogy az 1906-ban alapított fotoklub sohasem szűnt meg, sőt most képes magába olvasztani az országos szövetségből kivált százas létszámú csoportot.

Ennyit a közkeletű elképzelésekről. A lehetséges bizonyosságok megszerzése végett felvázolom, hogy mi történt Sopron fényképezői körében 1897-től 1906-ig, s ezt kiegészítem egy kis körképpel, melyben Budapesten és Bécsen kívül a vidék is helyet kap.

Már 1897 végén a nagy bécsi egyesületeknek, mint a Photographische Gessellschaftnak 506, a Camera Clubnak 328, az Amateur Photographenclubnak 82 tagja volt, s virágzó egyesületi élet folyt Grazban, Klagenfurtban és szinte valamennyi nagyobb vidéki városban. Már 1865 óta van folyóiratuk, a kiállítások egymást követik, néha sokallják is a számukat, s bár a német gyáriparhoz képest gyenge az osztrák, mégiscsak van néhány üzeme, mint például a Lechner-féle, ahol egészen jó kamerákat és tartozékokat gyártanak. A szak- és nem szakfotósok utánpótlását pedig az 1887 óta fennálló k.k. Graphische Lehr- und Versuchsanstalt in Wien I. szekciója, a Lehranstalt für Photographie und Reproductionsverfahren biztosítja.⁶⁽⁹⁶⁾ Ennek az intézetnek soproni növendéke is volt: pl. a harmincas években ismertté vált Pálovich Sári.

Ami a tartalmat illeti: a fényképezésben a bécsi iskola ekkor világhírű. Az alapvetésben a magyar Petzváltól az előbb említett iskola igazgatójáig, Josef Maria Ederig, a gyakorlatban Hennebergig és Watzek professzorig, stílusban, ill. technikában pedig az egyre inkább eluralkodó ún. nemes eljárásokig, amelyek közül a guminyomat különösen érdekelte a soproniakat.⁷⁽⁹⁷⁾

Die Amateurphotographie als Sammelgegenstand!

Paganelli-Hummeler.

Die Freude, das Vergnügen, das uns heute die Amateurphotographie spendet, liegt fast ausschliesslich in der Thätigkeit, die sie erfordert! Wenn uns auch das gelungene Bild befriedigt, Stolz macht, so ist diese Wirkung nicht von grosser Dauer, sie wird vielleicht durch ein neueres, besseres Bild verdrängt, oder

A. Petrik, Brennberg.

erlischt, wenn wir uns selbst sattsam daran erfreut und unsere Bekannten schon alle ihre Bewunderung dafür gezollt haben. Dann verschwindet oft das Bild in irgend einer Schublade, oder wird als Wanddecoration den Sonnenstrahlen zum Vergilben überlassen, bis es endlich ganz der Vernichtung übergeben wird. Dass dies mit wenigen Ausnahmen das Schicksal unserer Bilder ist, wird mir wohl allgemein zugegeben werden. Der Grund davon ist der, dass wir mit dem Bilde nichts anzufangen wissen, wir haben keine rechte Verwendung dafür. Für die Reproduction (Ansichtskarten, Illustration) haben wir keine Quellen, die unsere Bilder abnehmen würden, ebenso werden die Photos für Maler und Bildhauer ausschliesslich von Berufsphotographen geliefert.

A bécsi képzőművészeti élet, mint már annyiszor a történelemben, most is hatással volt Sopronra. Az ottani minták felhasználásával alakult meg képzőművészeti körünk 1897-ben. „Az egyesület célja a képzőművészet és iparművészet felkarolása, nemkülönben a műizlés fejlesztése és annak terjesztése.” – olvasható az alapszabályokban. Tagjai „... kik a képzőművészettel és iparművészettel hivatásszerűleg, nemkülönben azok, kik a képzőművészeti alkotások sokszorosításával és terjesztésével, valamint azok, kik a képzőművészettel mint műkedvelők foglalkoznak.” Ez a gyakorlatban 251a kiállítások során úgy mutatkozott meg, hogy a színházi festőteremben a nyomdai sokszorosítástól a gyertyatartóig (igaz, idővel egyre fogyó számban) mindenféle látható volt, természetesen fénykép is. Szakfotósok alkotása és néhány amatőré úgyszintén.⁸⁽⁹⁸⁾ A Bécsben 1902 óta megjelenő „Gut Licht!” című folyóiratban, mindjárt a 12. lapon, majd később is, helyet kapnak Röttig Odo felvételei, Petrik Béla brennbergi pénztároséival együtt. Ez a „Gut Licht!”, melynek legelső cikke a „Der Gummidruck” címet viseli, éppen az itteni Röttig-nyomdában készült, s ha az első évfolyamai nem is különösen, a későbbiek feltétlen díszére válnak városunk nyomdaiparájának.⁹⁽⁹⁹⁾

1897 körül több soproni amatőr is akad már. Közülük Bünker tanítót és néprajzkutatót nevez meg Csatkai mint a műkedvelők összehívóját.¹⁰⁽¹⁰⁰⁾ 1903. február 28-i tanácskozásuk eredményeként március 9-én vette tudomásul a Képzőművészeti Kör vezetősége, hogy a fotósok alcsoportot alakítottak. Ennek jegyzőkönyveiről az 1947. február 7-én tartott jubileumi közgyűlésen Angyalfi Andor még tud.

Az Oedenburger Zeitung 1903. november 17-én megállapítja, hogy mint ismeretes, az itteni műkedvelő fényképészek, kb. harmincan, a helybeli képzőművészeti körbe „als Vereinigung” beléptek. Korábbi dátumot valószínűsít az Új Sopronvármegye 1942. május 20-i számában megjelent rövid közlemény Angyalfi, esetleg Mühl Aladár tollából (ezt egyéb hírlapi közlések megmaradt kéziratái analógiájára állíthatjuk). Jubileumi kiállításra készülnek, mert „... ősszel lesz 40 éve, hogy egy műkedvelőkből álló csoport megvetette a Fotoklub alapjait.” Ez pedig 1902 őszét jelentené.

A Lechner's Mittheilungen c. bécsi folyóirat 1904-ben 1903 februárjáról mint az alapítás hónapjáról ír. Ugyanezt teszi a „Gut Licht!” is, de ebben szerencsére 1903-ból is találunk megfelelő közleményeket. Június elején a májusi előadásokról. S hogy tovább haladjunk visszafelé: a negyedik füzetben – 1903. április elején – ez áll: „Die Oedenburger Amateurphotographen beschäftigen sich gegenwärtig mit der Gründung eines Klubs und findet in Kurze die konstituierende Generalversammlung statt.” Vajon milyen friss a híradás arról, hogy a soproni amatőr-fotósok jelenleg egy klub létrehozásán fáradoznak? Mennyi ideig tarthatott egy ilyen folyamat? – Két összehasonlításunk is akad.

A Fotográfia c. szombathelyi szaklap 1904-ben arról ír, hogy a Budai Camera Kör asztaltársaságként 4 taggal kezdte 1901. szeptember végén, de csak 1902. január 30-án alakult meg mint egyesület.¹¹⁽¹⁰¹⁾

A másik példát a Dunántúli Turista Egyesület (Sopron) 1903. évi titkári jelentése szolgáltatja. „Az egyesület eszméjét tulajdonképpen már 1902. év őszén megpendítene egy férfiakból álló baráti kör, majd az ún. Frankfurter asztaltársasággal is megismertették” az ötletet. Az első értekezlet 1903. január 17-én volt a Jäger-féle vendéglőben. A huszonegy megjelent közt volt Röttig Gusztáv, Odo apja is. Az alakuló közgyűlést csak április 5-én tartották meg.

Fotósaink a város turistáihoz hasonlóan járhattak el. Erre mutat az egyik fő mozgató visszaemlékezése is. Heinrich Románt a fekete-fehér művészet soproni úttörőjeként jellemzi Mühl Aladár 1942-ben írt riportjában. A városi útmester, később a Városi ²⁵²Mozi első igazgatója, elmondja, hogy negyven éve,

tehát 1902-ben, asztaltársaságot hozott össze a Rókalyuk vendéglőben. Ő készítette barátainak a kamerákat, folyóiratokat járattak, szakkönyveket olvastak. Itt vetődött fel a fotóegylet eszméje.¹²⁽¹⁰²⁾

Néhány hónap múlva, már a soproni képzőművészeti kör alcsoportjaként – a „Gut Licht!” nyilván Röttig Odótól származó közlése szerint –, lázas tempóban dolgoznak. Első előadójuk Roth Gusztáv cukrász és pékmester, aki saját felvételeit vetítette le. Őt a fáradhatatlan Heinrich Román követte a sorban. A különböző fotópapírokat ismertette. Kirándulásokat is szervezett az egyesület. Hangulatos tájképeket „dolgoztak fel” a falusi ifjúság nagy örömeire. Néhány ilyen tájkép cseréjét ajánlja fel Röttig Odo a „Gut Licht!”-ben, a gyűjtsünk fényképeket mozgalom keretében.¹³⁽¹⁰³⁾

Az egyesület a képzőművészeti kör helyiségeiben, a Gambrinus vendéglő emeletén talált otthonra, s már az első évben sötétkamarát rendezett be, nagyítógépet vásárolt, s egyéb szolgáltatásokkal is segítette tagjainak eredményes munkáját. Ez pedig nagy szó, s Heinrich Román lelkesedésének köszönhető, mert ilyesmit később, a két világháború közti évtizedekben már hiába akartak újra összehozni, nem sikerült. (Még ma sem.)¹⁴⁽¹⁰⁴⁾

Büszkén számolhattak be eredményeikről, a könyvtár és a pénztár kedvező állapotáról az 1904. január 20-án tartott első közgyűlésükön. Egyik tagjuk, Roth Gyula, ekkor már az iparkiállítás előkészítő bizottságának elnökeként egyengette a maga és társai útját az 1904. év nyár végére tervezett nagyszabású seregszemlén való részvételre.

A Soproni Képzőművészeti Kör Amatőrfényképezők kiállítása mint a soproni iparkiállítás egyik külön osztálya 1904. augusztus 20-án nyílt és szeptember 25-én zárult. Az Amatőr c. budapesti fényképezési folyóirattól a szombathelyiekig és persze a helyi sajtóig mindenki beszámol a nagy sikerről, s dicséri Röttig Odo, Erreth János droguista, Károlyi Lajos tisztviselő, Roth Gusztáv és Weisz Ernő ügyességét. A Soproni Napló csak azt kifogásolja, hogy sok képnek német a fölirata, a szombathelyi Kiss Zoltán pedig az elhelyezéssel nincs megelégedve. Egyébként szerinte ez a bemutató még a soproni hivatásos fényképezők itteni kiállítása mellett is számot tesz. A jutalom nem marad el: ezüstöt kap Erreth, Heinrich, Roth, Röttig és Weisz, bronzot Károlyi, Rác és Paukovits.¹⁵⁽¹⁰⁵⁾

A kör öt fényképezője a klub színeiben vesz részt a budapesti Photo-Club 1905-ben rendezett második nemzetközi kiállításán. A fővárosi kritikus véleménye: „Oly sok szép dolgot produkáltak a kis gyűjteménnyel, hogy méltán sorolhatjuk egyesületüket az ország legelső amatőr egyesületei közé.”¹⁶⁽¹⁰⁶⁾ A „legelső” nem időrendiséget jelent, hiszen Székesfehérvárott már 1901-ben megalakult az ottani amatőrök egyesülete, ²⁵³Szombathelyen 1903-ban, s az akkori Magyarország területén másfelé is megelőztek bennünket.¹⁷⁽¹⁰⁷⁾

A dicséret mindenesetre jólesett az akkoriaknak, s körülnéztek, hol lehetne külföldön is hasonló sikert aratni. Levél bizonyítja, hogy fotósaink érdeklődtek a halleiek kiállítása iránt.¹⁸⁽¹⁰⁸⁾

Az országban ekkor már – Szeghalmi Gyula gyomai szakíró szerint – mintegy 80–90 ezer amatőr fényképező dolgozik. Az egyesületi élet azonban gyermekcipőben jár. A Thirring által említett 1890-es megmozdulást csak évek múlva követte szervezkedés. 1899-ben alakult meg a budapesti Photo-Club, s alcímébe felvette: magyar amatőr fényképezők országos egyesülete. Hogy a helyes arányokról fogalmunk legyen: még 1906-ban is csak 163 tagja volt, közülük mindössze 15 vidéki.¹⁹⁽¹⁰⁹⁾

A soproni egyesület tagjainak névsorát és legtöbbjük foglalkozását az 1906-ra Budapesten megjelent évkönyv közli. A felsorolt 32 tag között akad vendéglős, banktisztviselő, orvos, ügyvéd, tanár,

gyógyszerész és fotóciikkárosító (egy személyben), sőt szobrász is, csak főnemes és egyházi ember nem. Pedig más városok hasonló egyesületeiben ezek játszották a prímet. A soproni összetétele inkább a bécsiekéhez hasonlít.²⁰⁽¹¹⁰⁾

A közleményben olvashatjuk még, hogy a tagok gyakran tartanak felolvasásokat, előadásokat és vetítéseket. Petrik Béla bányapénztáros még 1900-ban saját tájfelvételeit vetítette a képzőművészeknek és a nagyszámú érdeklődőnek, ötleteket adva a festők számára a titokzatos hajnali fények, esti szürkület, a tél, a Tómalom és Brennberg ábrázolásával.²¹⁽¹¹¹⁾ 1904-ben pedig már arról értekezik Röttig Odo, hogy melyek a színes fényképezés akkoriban korszerű eljárásai. Talán az érdeklődés, talán csak az anyag nagysága miatt három egymás utáni előadásban.²²⁽¹¹²⁾

Volt a vetítésnek egy különleges formája: „das Skioptikon als Lehrmittel an Schulen”.²³⁽¹¹³⁾ A vetítés mint szemléltető eszköz az iskolák részére. Már 1897-ben cikkeznek arról Bécsben, hogy a drága modellek helyett vetített képeken kellene bemutatni az ókor építészeti emlékeit, vagy akár más tantárgyak vetíthető anyagát, s megállapítják, hogy a kísérlet milyen nagy hatással volt a diákságra. A javaslatot Budapesten még 1905-ben is elgáncsolták,²⁴⁽¹¹⁴⁾ Sopronban viszont az év első hónapjaiban az egyesület a soproni közép- és elemi iskolákban „hazánk ezeréves történetéből” előadást rendezett, amelyhez Heinrich Román szertáros készítette a diapozitíveket és Paukovits írta a szöveget. Az akció nemcsak sikert, hanem 185 koronányi bevételt is hozott.²⁵⁽¹¹⁵⁾ Ezen ²⁵⁴felbuzdulva pályázatot hirdetnek: „Tisztelt Műtárs Urak! – írják 1904 első napjaiban – Bünker indítványa folytán a múlt év december 27-i ülésen elhatároztuk, amennyire lehet még az év első felében a városunk határán belül a mai napig még fenntartott régi stylszerű építészeti emlékeket és mű alkotmányokat fényképezési felvételek által megörökíteni.”

2. Illusztráció Faragó Géza könyvéhez (1908)

Templomok, kápolnák, keresztek, emlékoszlopok, sírkövek és régi magánépületek, sőt: ezek egyes részei (a kor diktálta sorrendben) kerülnének lencsevégre egészen a házi csengettyűkig.²⁶⁽¹¹⁶⁾ A némiképp délibábos ötlet a politikai helyzet és a növekvő személyi ellentétek, torzsalkodások miatt nem valósulhat meg.

A belső meghasonlás, amelyet nemzetiségi viták is táplálnak, 1906-ra nyílt szakadáshoz vezet. Színre lép az előzmények ismerete nélkül mindmáig pozitívan értékelt ²⁵⁵Soproni Fotóklub 1906. A néhány hetes előkészítés után megrendezett nagyszerű kiállítás csak fellángolás volt; a fényképezők társulásai felbomlottak, még hozzá annyira gyorsan, hogy elfeledkeztek arról, hogy jogilag pontot tegyenek az egyleti élet végére, így maradhatott fenn megszakítás nélkül a Soproni Fotóklub, legalább papíron – mind a mai napig.²⁷⁽¹¹⁷⁾

3. Heinrich Román

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Berecz Dezső: Bartók Béla és a soproni irodalmi kör

256 Berecz Dezső: Bartók Béla és a soproni irodalmi kör

Bartók Béla 1905. december 9-én szerepelt először Sopronban és pedig a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör estélyén, mint zongoraművész. 24 éves korában, nem sokkal a Kossuth-szimfónia budapesti és angliai sikere után, közvetlen zeneakadémiai tanársága előtt. E szereplés részleteit Csatkai Endre dolgozta fel Bartók Béla soproni szereplései c. összeállításában (SSz. 1955, B/119.), ismertette a pontos műsort, melyen Bartóknak egy saját szerzeménye található (Ábránd és scherzo), s a korabeli sajtó közleményeit. Ezek hangsúlyozzák, hogy a közönség lelkesen ünnepelte Bartókot, nem akarta leengedni a pódiumról, több ráadás következett. Sajnos nem tudjuk, hogy a ráadott darabok mik voltak, feltehető azonban, hogy Bartók

ráadásként saját szerzeményeit, esetleg improvizációkat játszott. Utóbbira következtethetünk Baboss Evelin nyilatkozatából, melyet Genthon István közöl.¹⁽¹¹⁸⁾ Baboss Evelin ugyanabban a műsorban énekszámokkal szerepelt s nyilatkozata szerint egyik énekszámának ritka, kevésbé ismert zenei motívumát Bartók nyomban beleszötte játékába. Csatkai cikkét érdekesen egészíti ki László Gyula írása (SSz. 1956, 280.), melyben közlésezi Bartók Bélának 1906. január 30-án Bécsben kelt és dr. Poszvék Lajoshoz intézett levelét.²⁽¹¹⁹⁾ Arra kéri Poszvékot, tegye lehetővé, hogy Sopronban önálló hangversenyt adhasson. Poszvék válaszát nem ismerjük, tény azonban, hogy az önálló hangverseny ezúttal nem valósult meg. László Gyula közléséből kiderül, hogy az eredeti levelet bizonyára Poszvék egy családtagjától szerezte s ettől tudhatta meg, hogy Bartók Béla első soproni szereplése alkalmával dr. Poszvék Lajos orvos vendége volt, nála lakott Kis u. (ma Pócsi u.) 3. sz. házában s nála is gyakorolt a zongorán.

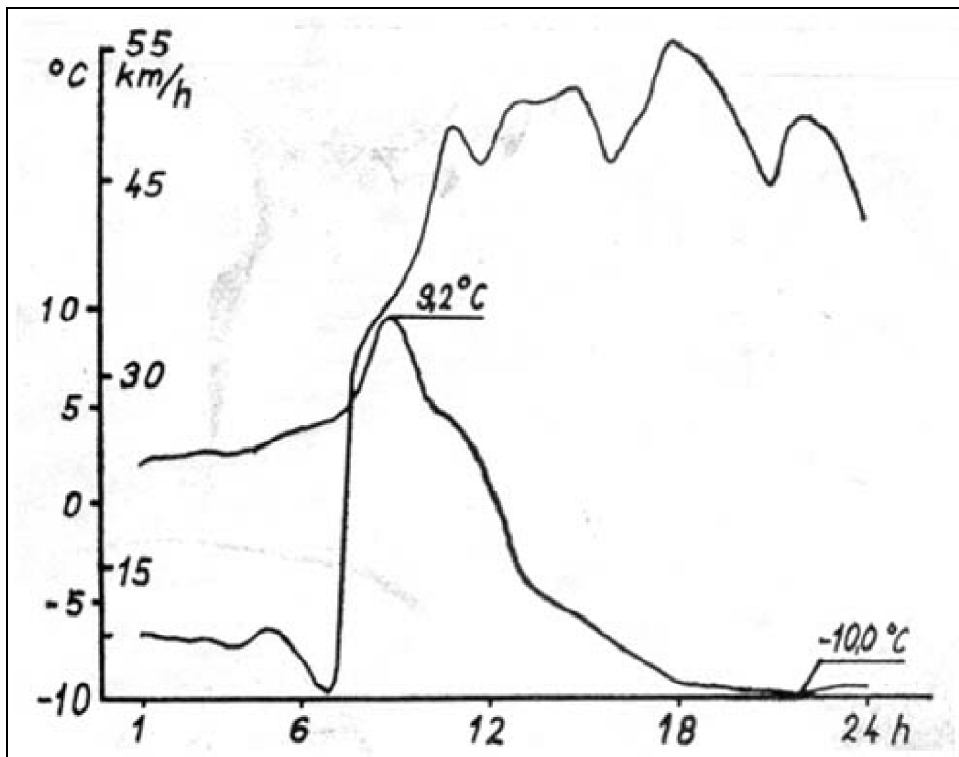
Mind e publikációk után is megválaszolatlan kérdés maradt, hogy személy szerint ki hívta meg Bartók Bélát Sopronba, ki volt az, aki soproni szereplését előkészítette? E kérdésre a következő, most először közölt adatok adnak egyértelmű választ, egyben rávilágítanak az irodalmi kör magatartására is.

Az irodalmi kör igazgatótanácsa 1905. november 30-án ülésezett. A jegyzőkönyv 8. pontja így szól: „A tanács elhatározza, hogy legközelebb vagyis december közepén felolvasó estélyt rendez, melyen Krug Lajos tanító fog felolvasást tartani a kitelepítés és nyári tanfolyam eredményéről,³⁽¹²⁰⁾ Baboss Evelin úrhölgy 2 énekszámával, Bartók Béla Európa-hírű zeneművész pedig 3 zongoraszámmal vesz részt.” A január 11-i ülésen, ismét idézem: Dr. Stodolni Gyula főtitkár bejelenti, hogy a december 9-én megtartott ünnepély programszerűen folyt le és pedig a közönség tomboló lelkesedése mellett túlszűfolt teremben.⁴⁽¹²¹⁾ Az ünnepély magas színvonala előtt a legkényesebb kritikusok is meghajoltak. Az oroszlanrész természetesen Bartók Béla zeneművészt illeti, ki művészi játékával a kört örök hálára kötelezte. „A főtitkár egyben javasolta, hogy az igazgatótanács a szereplőknek köszönetet szavazzon s azt írásban is közölje velük, továbbá: „köszönetet indítványoz dr. Poszvék Lajos alelnök úrnak, ki az ő ismert és fáradhatatlan közbenjárásával Bartók Béla szereplését a kör részére kieszközölte.” A főtitkár javaslatát az igazgatótanács egyhangúlag elfogadta. Ide tartozik még, hogy az igazgatótanács 1906. április 19-i ülésén dr. Poszvék bejelentette, hogy Bartók Béla ²⁵⁷zeneművész, „akit csak nemrégiben volt szerencsénk virtuóz zongorajátékáért bámulnunk”, magyar népdalgyűjteményére, melyet a kormány megbízásából végez és ad ki, előfizetési felhívást küldött a körnek. A tanács 10 példányra fizetett elő s a 30 korona előfizetési díjat átutalta.

Az irodalmi körnek két alelnöke volt s kezdettől fogva az a szokás alakult ki, hogy az egyik alelnök az irodalmi ügyekkel, a másik a zenei ügyekkel foglalkozik. Dr. Poszvék Lajos 1894 és 1911 között volt az irodalmi kör „zenei” alelnöke s pl. az ő alelnöksége alatt szerepelt az irodalmi körben Thomán István zongoraművész is, Bartók egyik mestere. Poszvék Lajos sok zenészt ismert és zenei körökben nagyon járatos volt. Magam is tanúsíthatom (hiszen Poszvék Lajos szüleimnek háziorsvosa lévén, gyakran megfordult nálunk), hogy látogatásai alkalmával gyakran esett szó az irodalmi körről, zenészekről, akiket ő hívott Sopronba s akik aztán nála vendégeskedtek. Művelt, mozgékony ember volt, aki az orvostársadalom ügyeiben is sokat tevékenykedett. 1913-ban Budapestre költözött s egyik minisztérium hivatali kötelékébe lépett. Emlékezetem szerint a 30-as évek folyamán Balatonfüreden halt meg. Bartók Béla első soproni szereplése neki köszönhető.

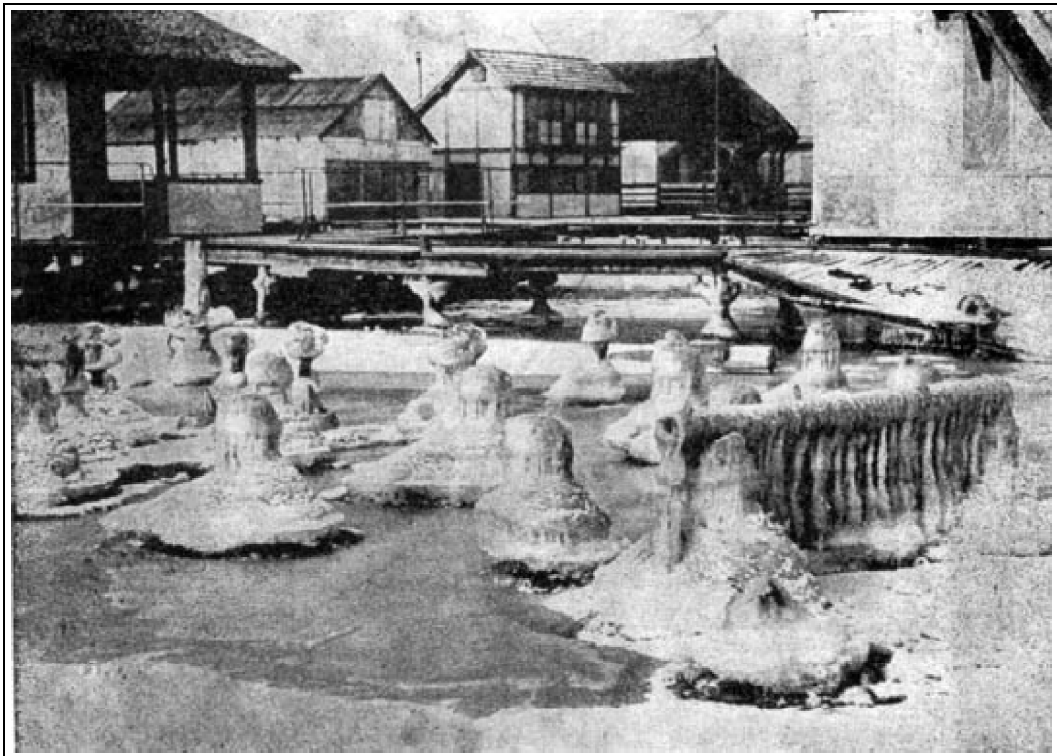
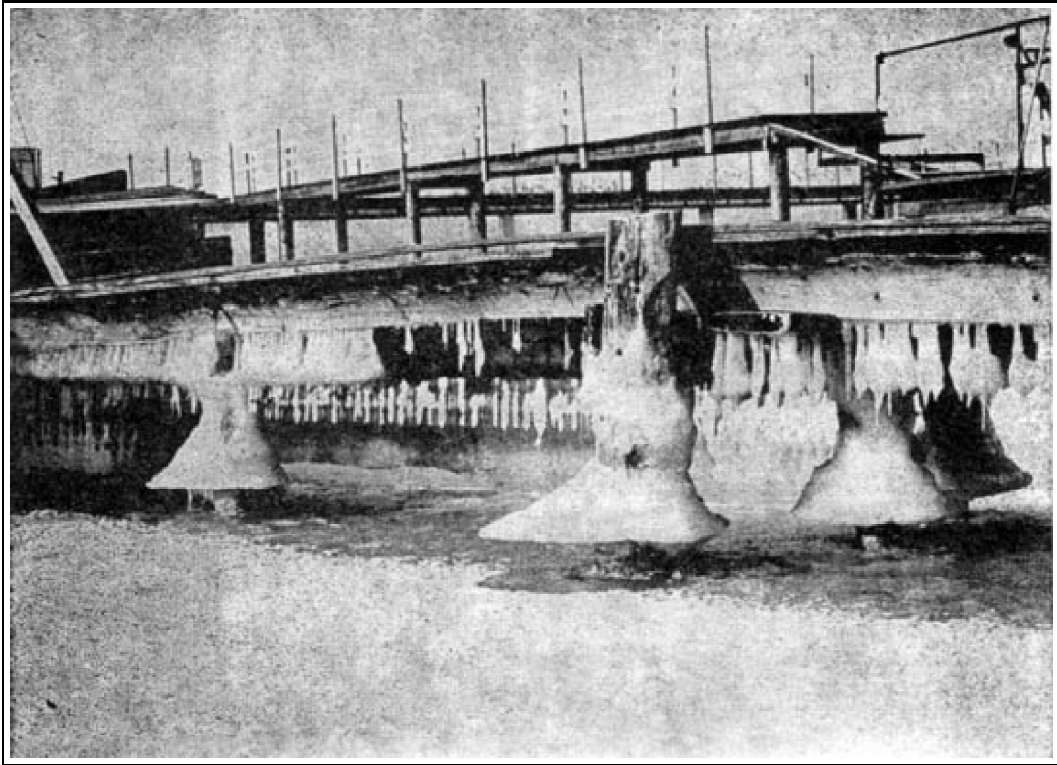
1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kárpáti B. László: Egy ritka tél a Fertőn

Kárpáti B. László: Egy ritka tél a Fertőn

1. A szél és a hőmérséklet napi menete 1979. jan. 1-én (Cserjési E.)

1979. január elseje vad viharral, faggal köszöntött be, országszerte megbénítva a közúti forgalmat. A rendkívül hideg ÉNy-i szél Sopron és a Fertő felől tört be hazánkba. Az Északdunántúli Vízügyi Igazgatóság Fertő tavi meteorológiai állomásának adatai szerint a hőmérséklet reggel 9-kor még $+9,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ volt, este 10-re már $-10\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ra süllyedt. A nagymérvű hőmérsékletcsökkenést csak tetézte, hogy a szellőkések elérték a 120 km óra sebességet. A szél olyan erős volt, hogy a rákosi üdülőtelep létesítményeit megrongálta, du. 6 órakor ledöntötte a Fertő tavi meteorológiai állomás hőmérőházát is.

259 Az előző hónapban kialakult 5–6 cm vastag jég réteg az erős hullámmás miatt összetöredezett és január másodikára a Fertőn szinte soha nem látott jégképződmények alakultak ki.

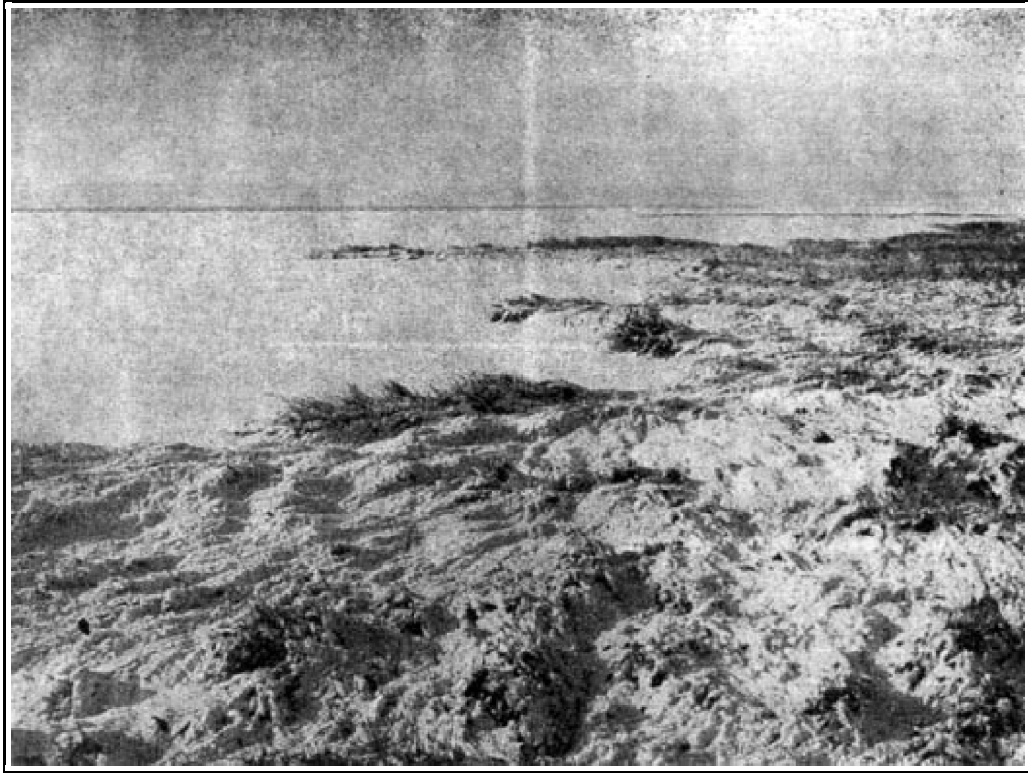
Már évek óta vártuk, hogy olyan erős jégpáncél legyen a Fertőn is, amely lehetővé teszi a tó magyar részének bejárását, ehhez azonban az elmúlt telek „erőssége” nem volt elég. A néhány fagyos nap legfeljebb csak a nyíltvizet szilárdította alig járhatóvá, a csatornákat továbbra is törékeny, kásás jég borította. Ez a sarkvidéki jellegű vihar azonban egy nap alatt olyan jégpáncélt teremtett, hogy a Fertő nyíltvize járhatóvá vált. A csatornák továbbra is megközelíthetetlenek maradtak, mert a szél a vizet néhol 50 cm-rel is megemelte, s elültével a visszamaradó jég alatt 30–40 cm-es légréteg keletkezett. A nádat elborító levegős jég – a fertői ember nyelvén orhággy – nemcsak a járás-kelést, de a nádarató munkát is nehezítette.

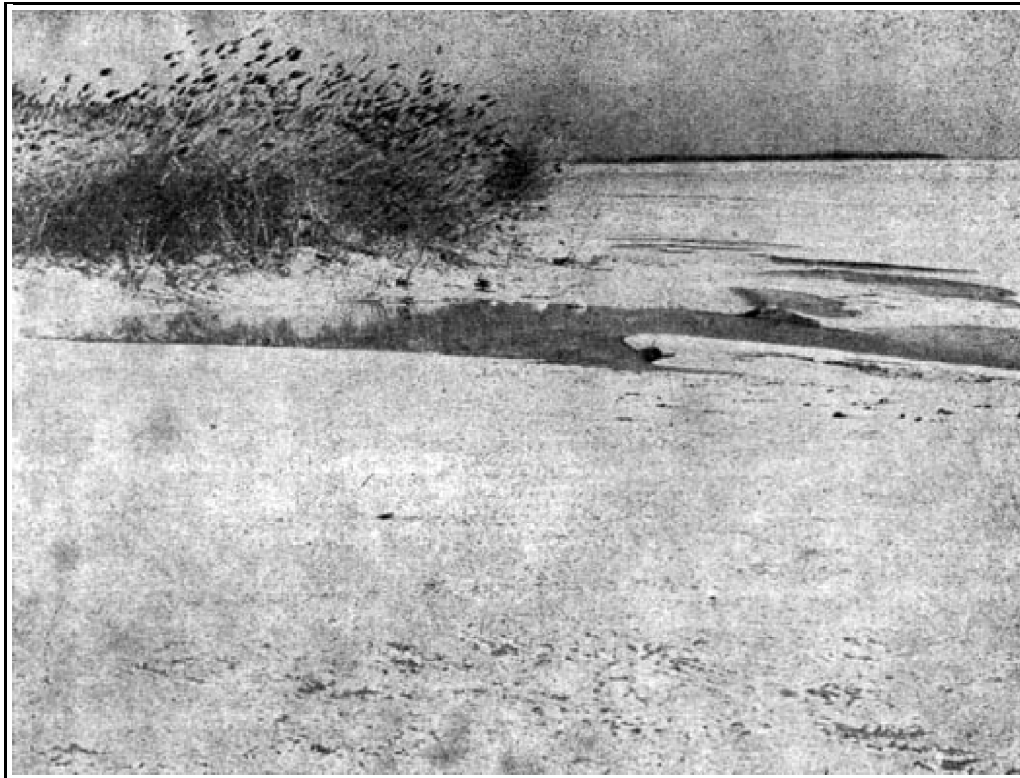
4. Jéghegy a Hegykői öbölben

Az egész január folyamán tartó rendkívüli hideg – max. 18-án volt $-16,5$ °C-kal – eredményeként a jég vastagsága a hónap közepére elérte az átlagos 30 cm-t. Január 20-i Fertő-bejárásunk alkalmával a Kládler saroknál Faludi Józseffel 32 cm-es jégvastagságot mértünk. A tó rejtélyes fenékforrásai azonban ekkor is éreztették hatásukat. Ugyanezen a napon felkerestük a sarródi és fertőszéplaki öregek által sokat emlegetett „heves helyeket” és csakugyan, a széplaki (Madárvárta öböl-beli) Kukoricás vagy más néven Hosszú bokor és a Bárka bokor közötti vízrészen több kásás jégfoltot és egy bugyogó forrást találtunk.

Január 11-én 17 cm hó hullott.¹⁽¹²²⁾ A puha, nedves hó a szélből amúgy is meggyötört, ledöntött nádat sok helyütt teljesen lehidarta, a nádaratót (pl. a Madárvárta öböl DK-i részén) lehetetlenné téve.

2605. Letarolt, hóborította nádas

6. Heves hely a Bárka bokor déli sarkán

261A január 28-i enyhülés folytán a hó nagy része elolvadt, a jégpáncél viszont csak február 26-án töredezett fel. 22-én és 23-án még száraz lábon jártuk be a Madárvárta öblöt Pillér Tibor és Rottenhoffer Attila erdőmérnökhallgatókkal, de március első napjaiban a csónakközlekedés már lehetővé vált. Jeget utoljára március 8-án láttam, amikor Lajber Antal természetvédelmi őrrrel a Herlakni tó felé igyekeztünk és a csatornán végig törni kellett az utat a csónak orra előtt. Hófoltok még március 14-én is voltak a Madárvárta öböl mentén.

Ez a rendkívüli időjárás érzékeny hatással volt a Fertő állatvilágára. A téli libák (*Anser fabalis* és *albifrons*) tízezrei pár százas csapatokra apadtak. Eltűntek az áttelelő nagy kócsagok (*Egretta alba*), szürke gémekek (*Ardea cinerea*) és bölömbikák (*Botaurus stellaris*), valamint a sirályfélék minden faja. Az apró énekesmadarak közül csak a nádi sármányok (*Emberiza schoeniclus*), barkós cinegék (*Panurus biarmicus*), kék cinegék (*Parus caeruleus*) és ökörszemek (*Troglodytes troglodytes*) voltak láthatók a nádasban, valamint a rájuk vadászó kis sólymok (*Falco columbarius*). Érdekes, hogy január 20-án a Fertőrákosi öböl jegén egy túzok kakast figyeltünk meg Faludi Józseffel, s ugyanekkor a látszólag teljesen kihalt, hóborította jégmezőn a parttól még 4–5 km-re is láttunk pézsmapocok (*Ondatra zibethicus*), vándorpatkány (*Rattus norvegicus*), róka (*Vulpes vulpes*) és görény (*Mustella putorius*) nyomokat.

Nagyobb testű ragadozómadarak közül egyedül néhány kékes rétihéját (*Circus cyaneus*) figyeltem meg, s a télre ittrepülő vonulók közül 4 nagypólingot (*Numenius arquata*). amint a Csempész csatorna felett D-i irányba repültek január 13-án, -12 °C hidegben.

A sokáig tartó, összefüggő jég a nádas és a csatornák amúgy is oxigénszegény vizében több helyen

halpusztulást okozott. Legerősebb volt a pusztulás a Hanság csatornában és a Polder árokban. Főként a fertői nyurgaponty (*Cyprinus carpio* var. *hungaricus*) tetemeit találtuk, de jócskán volt látható süllő (*Lucioperca lucioperca*) elhullása is.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pettenkoffer László: A Kékfrankos, a soproni borvidék uralkodó szőlőfajtája

Pettenkoffer László: A Kékfrankos, a soproni borvidék uralkodó szőlőfajtája

1. A vörös bortermo vidékeinken természetesen kék szőlőfajták dominálnak, amelyek önállóan, vagy egyéb kék fajtákkal – mint kiegészítőkként – képezik a borvidék fajtaösszetételét, így a szekszárdi és villány-siklói borvidéken a Kadarka. Oportó és a Kékfrankos, az egi borvidéken a Kadarka. Kékfrankos. Medoc noir, Cabernet frank és Sauvignon. a soproni borvidéken pedig önállóan a Kékfrankos, mely a borvidék uralkodó fajtáját képezi.

A Kékfrankos a nem vörös bortermő vidéken, így az Alföldön is megtalálható.

Határainkon túl Franciaországban. Ausztriában, Jugoszláviában, az NDK-ban és NSZK-ban. Romániában. Csehszlovákiában és a Szovjetunióban is sikerrel termesztik.

A soproni borvidék Kékfrankos ültetvényeinek zöme Sopron város szőlővel hasznosítható területeire esik. és híre. neve szinte összefonódott a város nevével. Amióta pedig a vörös borok iránti kereslet világszerte megnövekedett, a soproni Kékfrankos bor is az érdeklődés homlokterébe került.

2. Ampelografusok a Kékfrankos szőlőfajta eredetét közel egy évezredre vezetik vissza. Ez idő alatt a fajta természetes úton és emberi beavatkozással szelektálódott, nemesedett és terjedt mai megjelenéséig.

Feltételezett eredetével több forrásmunka is foglalkozik. Általában ausztriai eredetűnek tartották, annál is inkább, mert a francia Viala-Vermorel ampelográfiája szerint (1901–1910) 100 évvel ezelőtt még nem ismerték. Nálunk lassan terjedt el, tömeges telepítésére a filoxeravész (1872 körül) utáni időben került sor.

[262](#) Korábbi kutatók szerint¹ a Kékfrankos közép-európai és a földközi-tengeri fajták közötti hibrid lehetett (a *Vitis alemannica* és a *Vitis mediterranea* keresztezése).²⁽¹²³⁾ A legújabb természetes rendszerezés szerint *convar.* *orientalis subconvar.* *caspinga* eredetűnek tekinthető.³⁽¹²⁴⁾

A szőlőfajta eredetével, elterjedésével és nevének keletkezésével újabban az osztrák Helmuth Romé foglalkozott,⁴⁽¹²⁵⁾ aki a szőlőfajta eredetét Nagy Károly császár (768–814) uralkodásának idejében történt pozitív válogatásra vezette vissza. A frank birodalom megalapítója lelkesen foglalkozott a szőlőtermelés helyzetével. Új reformokat léptetett életbe. Kiselejtezte a rossz, ún. „hun” szőlőfajtákat, amelyek – nevükről ítélve – nyilván keleti országokból származtak. Ezeket frank fajtákkal pótolta és „*frankoknak*” nevezte el. A történelmi kutatások alapján feltehető, hogy Nagy Károly a frank szőlőfajtákat az avarok feletti győzelem és az Ostmark alapítása után hozta be a mai osztrák állam területére. Ez viszont arra utal, hogy a frank szőlőfajtákat az egész frank birodalomban termesztették.

Abban az időben franknak neveztek több pozitívan kiválogatott szőlőfajtát, és ez a név fennmaradt Ausztriában. Észak-Olaszországban. Magyarországon és Jugoszláviában, így Friaulban. „Frankoniá”-nak, Magyarországon „Kékfrankos”-nak nevezték. A német nyelvterületeken „*Blaufränkisch*” néven emlegették.

Dél-Stájerországban pedig „Mohrer Königin”-nek hívták, és a legjobb vörös borfajtának tartották.

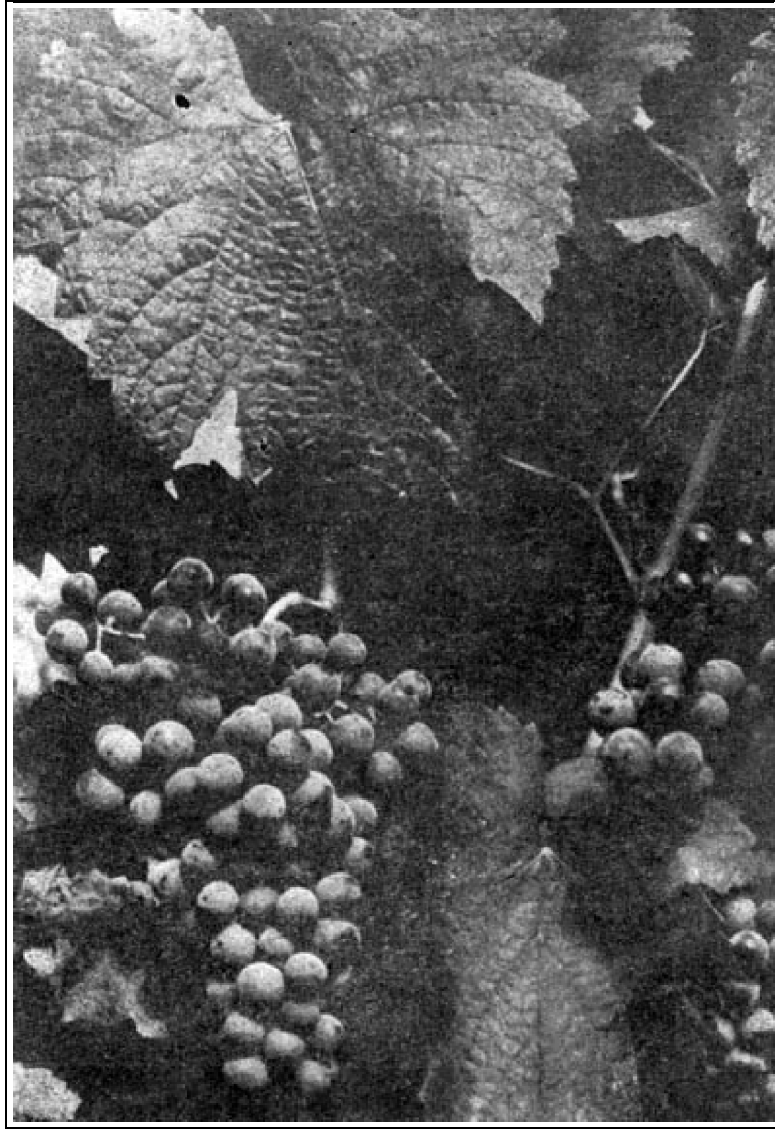
Alsó-Ausztriában már 1767-ben mint „Schwarze Gemeine”, illetve „Schwarze Fränkische” szőlőt neveztek. A Bécs környékén előforduló borszőlőfajták leírásában, mely 1777-ben jelent meg, ezt a szőlőfajtát „Frankische” néven, azaz mint frank fajtát említik. Az osztrák szakirodalom megemlékezik Lotharingiai Károly szőlőfajtáiról is, s a Kékfrankos-t Catonia burgundicanak nevezi és utal arra, hogy Ausztriában különböző néven ismerik. Klosterneuburgban „Fränkische”, „Frühschwarze”, „Schwarzgrobe” néven, Baden környékén „Mährische” elnevezéssel illetik. A német nyelvterületeken pedig „Blauer Limberger”-nek hívják.

Ezeket az elnevezéseket valószínűleg a kereskedelemben használták és a borfajta származását jelölték meg így. A „Blauer Limberger” bizonyára Limberg-ből, az alsóausztriai Retz körüli borvidék deli részéről származhatott. Ez a borvidék a filoxeravész előtt jelentős vörösbortermő hely volt. Ferdinánd osztrák császár és magyar király (1835–1848) udvari asztala részére gyakran Limbergből hozatott Kékfrankos bort, amelyet limberginek neveztek. Ugyanígy régebben a soproni borokat is „Seeweine” néven hozták forgalomba. Ez pedig a fertői termelőhelyről való elnevezést jelentette.

Annyi bizonyos, hogy Sopron és környéken, de az ország más borvidékén előforduló Kékfrankos eredetileg Franciaországból származott. Onnan került a környező államokba és hozzánk Sopronba is.⁴⁽¹²⁶⁾

3. A Kékfrankos kiegyenlített állományú szőlőfajtaként ismeretes. Erősen fejlődő tőkéje kevés számú, inkább felálló hajtásokat nevel. Vastag vesszői barnásszürkék, sötétebb csíkozásúak. Hosszú ízközű vesszőin sötétebb bütykök képződnek. Rügyei középnyagok, hegyesedők és csupaszok. Vitorlája majdnem teljesen csupasz, barnásbronzos színeződésű. Vitorlalevelei barnásbronzosak és visszahajló szélűek. Levelei nagyok, majdnem teljesen épek. A levél csúcsa kiemelkedő. Vállöblei keskeny V-alakúak. A levél széle fűrészcsipkés, mélyen és ritkán bemetszett. Színe sötétzöld, tompafényű. Felülete alig hólyagos. Fonákja jellegzetesen serteszörös. Levéllemeze kiterített. Szöveve vastag bőrszerű. Levélerei barnáspirosak. A levél nyele hosszú, barnáspiros. Virágja hímnős. Fürtje középnyag, vállas, olykor ágas, közepesen tömött. Fürtnyele rövid. A fürt átlagsúlya 10 dkg, de jó termőerőben lévő, fiatal tőkék nagy, vagy igen nagy (15–20–25 dkg-os) fürtök kifejlesztésére is képesek. Bogyói középnyagok, **263**gömbölyűek, vastag héjúak, sötétkekek, hamvasak. Lédúsak, kellemes ízűek, nem rothadnak.⁵⁽¹²⁷⁾

A Kékfrankos bőven terem. Szeptember végén, október elején érik. A szüret idejére nem ér el túl magas cukorfokot, de évről-évre egyenletes minőséget biztosít. Kedvező évjáratokban eléri a 19–20 cukorfokot. Általában hosszú metszést igénylő fajta. Fagyűrő képessége kielégítő. Erős, felfelétörő, félmerek hajtásainál fogva magasművelésre alkalmasnak mondható.

Kékfrankos szőlőfajta

Számos jó tulajdonságánál fogva elismert fajta, mégis vannak gyengéi is. Virágzása idején kissé érzékeny. Nem szereti a túl meleg és száraz napokat. Legjobban termékenyül akkor, ha a virágkötés idején kissé borult, párás, de nem esős, mérsékelt meleg és csendes időjárás uralkodik. Peronoszpóra- és lisztharmat-betegségekkel szemben érzékeny.

264Bora nem túl sötét, kellemes zamatú, szederre emlékeztető finom gyümölcs illattal bír, mely kellő ászkolás után jut kifejezésre. A bor érésének tetőpontjában ibolyaszínű tükröződése teszi kívánatosá. Kiegyenlített a csersav és savtartalma, de a többi hazai vörösborvidék borainál kissé savasabb. Kedvező évjárat mellett kitűnő peccenyeborként kerül az asztalra. Kitűnő volt az 1947-es évjárat termése, amikor bő termés mellett magas cukorfokot is mértek a gazdák. Hasonló volt az 1956-os év is, amikor a szüretelők meglelégedéssel fejezték be szüretelésüket.

Régebben szívesen fogyasztották a gyorsan préselt („gleichgepresst”) bort. Ha a szőlőcefrét azonnal kipréselték, vagy csak egy-két napig hagyták állni a törkölyön, úgy egészen világos, az akkori ízlésnek megfelelő, fehér bor jellegű piros (siller) bort nyertek. Készítettek sötétebb borokat is, de az ún. „mélyvörös” színűeket a felszabadulás utáni időben kezdték tömegesen előállítani. Keresettek lettek az Állami Gazdaság és a Borforgalmi Vállalat Kékfrankos borai. Az 50-es évek elején osztrák, svájci és nyugatnémet cégek szívesen vásároltak fojtott mustot és úborokat. A minőségi borok pedig a MONIMPEX külkereskedelmi vállalat útján szereztek jó hírnevet a soproni boroknak.

A múltban a soproni borok, – a házi bormérésekben elfogyasztott mennyiségen kívül –, hordós áruként kerültek értékesítésre. Tudomásom szerint palackozva 1923-ban, a népszavazás idején történt intervenció borvásárlásból eredő borokat Kékfrankos elnevezéssel hoztak forgalomba, amelyet Budafokon töltöttek. A 30-as évek táján pedig Jäger Mihály soproni borkereskedő palackozott Kékfrankos bora nyerte meg a fogyasztók tetszését. Tömeges palackozásra 1952-ben került sor, amikor az Állami Gazdaság „Különleges minőség” megjelöléssel hozta forgalomba. Ma az Állami Gazdaság és a Borforgalmi Vállalat korszerű palackozó üzeméből minden igényt kielégítő borok kerülnek a kereskedelembe, és hirdetik a nagyüzemi szőlő- és borgazdálkodás fölényét.

A Kékfrankos nem igényes szőlőfajta. Jól érzi magát a nehezebb agyagos, meszes és köves talajokon is. A borvidék éghajlati viszonyai a szőlőművelésre kedvezőek. Az egyes dűlők lejtői minden égtáj felé néző fekvéseket szolgáltatnak, így az ezzel kapcsolatos szűkebb helyi viszonyok természetesen különbségeket mutatnak, amelyek a szőlő érésében és a termés minőségében mutatkoznak meg. A legjobb minőséget a melegebb talajú, védett helyeken éri el, ahol a vörös borokra jellemző testesebb, teltebb, inkább lágy, mint savanyú, elég erős, de nem túl szeszes, mérsékelten fanyar, simább bor terem, amelyben a bor alkatrészei is kellő összhangban találhatóak. Ezt a minőséget azonban nem minden soproni és sopronkörnyéki termőhelyen lehet elérni. Üdvös lenne évenként elbírálni a jobb minőséget ígérő területeket, termésüket külön szüretelve és feldolgozva tárolni és értékesíteni, mert a Kékfrankos bor megszerzett jó hírnevét csak minőségi áruval lehet megtartani.

4. A felszabadulás előtt Sopronban és környékén, – de az ország más borvidékein is –, a Kékfrankos szőlőfajta helytelenül Nagyburgundinak, vagy egyszerűen Burgundinak nevezték. Ampelografusaink általában külön emlékeznek meg a két szőlőfajtról, melyek között nagy a hasonlóság, mégis eléggé elütnek egymástól. Előfordult, hogy maga a leíró is tévedett. Volt aki leírta a Burgundi nagy – Gamay noir szőlőfajta és megjegyezte, hogy ezt a fajta egyesek Kékfrankosnak nevezik, de nem terjedt ki figyelme arra, hogy nem a Nagyburgundit nevezték Kékfrankosnak, hanem fordítva.⁶⁽¹²⁸⁾ Ugyanis borvidékeinken a Kékfrankos szőlőfajta van elterjedve és csak elszórtan, itt-ott található Nagyburgundi tőke. A régi soproni szőlőkben még találtam ilyen tőkét, ma azonban hiába keresném, mert a felújítások során szinte teljesen kivesztek. A jelen időben már kevesebb szó esik a Nagyburgundiról, mert a németajkú gazdapolgárok kitelepítése után betelepült új gazdák helyesen Kékfrankos néven ismerték meg.

²⁶⁵A kereskedelemben azonban ma is kapható palackos áruként Burgundi bor, ez pedig nem más, mint olyan gyengébb minőségű Kékfrankos, amely nem üti meg a Kékfrankos által követelt mértéket.

A soproni borvidék Kékfrankos ültetvénye az 1978. évi felmérés alapján 1153 ha-t tesz ki, amely az összes szőlőterületnek 70%-át képezi. Egyéb kék szőlőfajta is akadnak, de ezek csak kísérleteknek vehetők, így a Kékfrankos uralkodó szőlőfajtának számít. Ez a szőlőfajta tartalmazza mindazokat az alkatrészeket, amelyek a jó vörös bor alapanyagát szolgáltatják. Mégis kiegészítő fajtákra szükség van, mert az 1985. évi előirányzott 2200 ha-ra bővülő termőfelület 70%-ának optimális időben történő szüretelését és

feldolgozását a rendelkezésre álló gépi és kézi kapacitást számítva, nem tudnák idejében végrehajtani. Ezért indokoltnak látszik más kék szőlőfajtának telepítése is.

Ilyen fajta lehet az Oportó, mely bőtermő, korán érő. Kielégítő színanyag- és cukortermelő fajta. Közepesen fagyálló. Magasművelésre alkalmasnak mondható. Rothadásra való érzékenysége miatt eddig nem terjedt el. A ma alkalmazott korszerűbb művelési mód mellett azonban, amikor jobb a levegő és fénykihasználás lehetősége, hatásosabb a növényvédelem, biztonsággal termesztethető, és kiegészítő fajtaként szerepelhet anélkül, hogy a Kékfrankos szerzett jó hírnevét bármily mértékben csorbítaná.

Az utóbbi időben több szó hangzott el a nálunk még minősítés alatt álló Kék Zweigelt szőlőfajtaról, amelyet dr. Fritz Zweigelt, a klosterneuburgi szőlészeti iskola volt igazgatója a Szent Lőrinc és a Kékfrankos szőlőfajta keresztezéséből állított elő. Ausztriában ezideig több mint 2000 ha-t telepítettek ebből az új szőlőfajtából. Ismereteink szerint a Kék Zweigelt több jó tulajdonsággal rendelkezik: korán érő, bőtermő, jó cukor- és színanyagképző, magasművelésre alkalmas stb. Így osztrák szomszédaink jobb minősítést adtak róla, mint a Kékfrankosról. Lehet, mert jótulajdonságait a Kékfrankostól örökölte. Nálunk kipróbálás alatt áll, kiegészítő fajtaként remélhetőleg nálunk is megfelel.

Kutatóink egyre állítanak elő újabb és újabb kék szőlőfajtákat. Van Biborkadarka, Magyar frankos és Kurucvér szőlőfajtánk, de Kékfrankosnál jobb, amely a soproni borvidéken is megállná a helyét, eddig még nem akadt. Legyen tehát továbbra is a borvidék uralkodó fajtája a Kékfrankos, mely minőségével megszerezte a borvidék jó hírnevét.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Barbalics Imre János: Adatok Sopron város pénztörténetéhez

Barbalics Imre János: Adatok Sopron város pénztörténetéhez

A Népszavazás (1921. dec. 14.) után a magyar közigazgatás 1922. január 1-én indult meg Sopronban. Sopron kereskedelmi, illetve gazdasági életében addig az Osztrák–Magyar Bank egykori kiadásainak osztrák felülbélyegzésű koronái voltak forgalomban a városi kibocsátású szükségpénzek mellett.¹⁽¹²⁹⁾ 1922. jan. 1-e után a Pénzügyminisztérium 1920. január 1-én kibocsátott magyar korona pénzjegyei kerültek forgalomba. A határ közelsége s az eltelt idő rövidege miatt még az osztrák papírpénzek is forgalomban maradtak. Ennek egyik dokumentumát mutatom be gyűjteményemből.

Az Osztrák–Magyar Bank bécsi főintézete 1922. január 2-án Bécsben 1, 2, 10, 100, 1000, 5000, 50 000 és 100 000 korona címletű papírpénzt bocsátott ki. A kibocsátás után a kiscímletű, 1 és 2 koronás egylapú nyomataiból jelentősebb mennyiség kerülhetett forgalomba Sopron városában, feltehetőleg az átmeneti aprópénzhiány pótlására. A hátlapi nyomtat hiánya kitűnő helyet biztosíthatott a különféle nyomatok, itt elsősorban a reklámnymatok elhelyezésére. Ilyen reklámnymattal ellátott példányok vannak ^{266a} gyűjteményemben. A keret nélküli nyomtat mérete 36×12 mm, színe fekete, nyomdai úton történt a nyomás. A szöveg:

Első soproni bérautó-vállalat	(a betűk nagysága 1,5 mm.)
KOPSTEIN BÉLA	(a betűk nagysága 2 mm.)
SOPRON, Várkerület 103 és 89.	(a betűk nagysága 1,5 mm.)

Az 1 koronás üres hátlapjának bal alsó sarkában található a nyomat, a 2 koronás üres hátlapjának jobb alsó sarkában helyezkedik el a nyomat.

A korona pénzjegyeinek nyomása és az infláció csak 1926-ban állt meg az új pénznem, a pengő bevezetésével. Az árak növekedése csillagászati összegeket ért el. Az alábbi „Belépőjegy” is ezt bizonyítja:

A 108×68 mm-es fehér kartonlap közepén kézírással *Személy jegy*, a kartonlap alján szintén kézírással *á: 20,000 K és vigalmi adó* felirat van. A „Személy jegy” felíratra kékeslila pecsét került, amelyen külső, csipkés szélű, ovális, majd sima ovális, ezen belül 2 mm-es betűkből kialakított szöveg: felül *SOPRON SZ. KIR. VÁROS*, alul *VIGALMI ADOJA*, a két felirat között egy-egy csillag részben elmosódott nyomata látható. A belső körben Sopron város címere.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Varga Ferenc: Még egyszer a pusztacsaládi kehelyről

Varga Ferenc: Még egyszer a pusztacsaládi kehelyről

1. A Soproni Szemle XXXI. évfolyamának 1. számában Katona Imre tollából „A pusztacsaládi kehely” címen rövidebb tanulmány jelent meg. Ugyanennek az évfolyamnak 4. számában Varga Gyula tette közzé észrevételeit a cikkel kapcsolatban „A pusztacsaládi kehely” címen.

Katona Imre cikkében írja, hogy Pusztacsaládon már 1631-ben volt templom. Az általa idézett püspöklátogatási jegyzőkönyv azonban meg sem említi Pusztacsalád nevét.¹⁽¹³⁰⁾ Ekkor valójában Csapod egyházlátogatását végezték el. A falu ebben az időben egyházilag Ivánhoz tartozott. A község birtokosairól írtakat is módosítani szeretnénk. Varga Gyula is tévesen írja említett írásában a földesurakról közöltek, sőt Egyházas- és Pusztapakodot összecsereéli Pusztacsaláddal.²⁽¹³¹⁾

2. Először a község templomáról, annak értékes kelyhéről és végül a falu földbirtokosairól szólnak.

Egy 1597-ben kelt urbárium írja: „Szentegyházuk nincsen.”³⁽¹³²⁾ Az 1639. február 11-én keltezett pedig így ír: „Szent Egyházok nincs, fárások Ivánban.”⁴⁽¹³³⁾ Tehát egyházilag Ivánhoz tartoztak. Az 1677-es Urbárium a következő tényről rögzíti: „Szentegyházok nincsen, az előtt Ivánhoz voltak fárások, most Csapodra járnak méltóságos kalocsai érsek urunk eo Nagysága dispositiojából.”⁵⁽¹³⁴⁾ Az érsek Széchenyi György volt.

Az Urbáriumok után vizsgáljuk meg, hogy az egyházlátogatási jegyzőkönyvek mit mondanak. A Pusztacsaláddal szomszédos falvakban az evangélikus egyház 1631-ben végzett látogatást. Előbb írtuk, hogy Pusztacsaládot ez a látogatási jegyzőkönyv nem is említi.

A XVII. századi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek közül az első, amely megemlékezik Pusztacsaládról, 1697. október 3-án kelt.⁶⁽¹³⁵⁾ Beszél a községről, de templomról nincs szó benne. Csapod leányegyháza, ezért a csapodi plébánosnak fizettek. Ugyanez a jegyzőkönyv, ha a leányegyházakban van templom, külön megemlíti őket védőszentjükkel együtt.

267A XVII. század másik püspöklátogatási jegyzőkönyve 1699-ben kelt, amely szerint Sárkány János, a község földesura halála előtt meghagyta a feleségének, hogy Pusztacsaládon templomot építtessen.⁷⁽¹³⁶⁾ Most az a kérdés, mikor épült a templom, és ki építette? Festetics Pál építette Sárkány János hagyatékából. Ezt a tényt az 1714. március 19-én keltezett püspöki látogatási jegyzőkönyv világosan megmondja.⁸⁽¹³⁷⁾ Erre utal az is, hogy a templom védőszentje Keresztelő szent János. Igaz, hogy Festetics Pál 1720. február 23-án kelt végrendeletében a következőket mondja: „Édes Fiam Pusztacsaládi templomot ex fundo saját költséggel építettem, senki egy garast sem adott hozzá.”⁹⁽¹³⁸⁾ A fentieket bizonyára azért jelentette ki, mert egy templom fölépítése nem kevés pénzt emészt föl. Így valószínű az, hogy a saját pénzéből kellett pótolnia az építkezés költségeiből hiányzó összeget.

A templom építésének idejét 1700–1704 közé tehetjük. Az új templomnak misekönyvet adományozott Telekessy István egri püspök, akit 1699-ben neveztek ki egri püspökké.¹⁰⁽¹³⁹⁾ Festetics Pál 1720-ban készült végrendeletében említi, hogy „Pusztacsaládi harangot a múlt háborúban a Rácok elvitték.” A kuruc háborúk idején a rácok Sopron megyében az 1704. esztendőben fosztogattak.¹¹⁽¹⁴⁰⁾

Láttuk, hogy a templom építésének gondolata Sárkány Jánosé volt. Nincs adatunk rá, de a kehely monogramja arra enged következtetni, hogy az építendő templom felszerelésére Sárkány János édesanyja, Sárkány Miklósné Sándor Zsuzsanna tett kegyes adományt. A kehelyt ugyan Festetics Kristóf Pál fia készítette, de ha Sárkányné nem hagyott volna rá pénzt, akkor érthetetlen előttünk, hogy miért van a kehelyen az ő monogramja és címere. Az S. S. betűkben az alapítványt tevő Sárkányné leánykori nevének kezdőbetűi rejtőznek. Latinul Susanna Sándor, magyarul Sándor Zsuzsanna.

3. A falu a középkorban a Galgóczi, vagyis Szolgagyőri várhoz tartozott. Birtokos volt itt a Nagymartoni család.¹²⁽¹⁴¹⁾ Házasság útján az Osl nemzetségbeli Ostffy, ill. a Vezekény nemzetségbeli Cziráky család is birtokhoz jutott.¹³⁽¹⁴²⁾ Az újkorban már az Osl nemzetségbeli Kanizsay család kezén volt az egész falu.¹⁴⁽¹⁴³⁾ Házasság útján került a Nádasdy család tulajdonába.¹⁵⁽¹⁴⁴⁾

A falut a Nádasdy család kezdte inscriptioba adni különböző személyeknek. A Nádasdy család adósságai fejében lekötötte egyik-másik birtokát. Az inscriptiósra a XVII. század elejéről van adatunk. Az első inscriptióval rendelkező birtokos Szempchei Ferenc iváni prédikátor, akinek két ház jobbágya volt Pusztacsaládon.¹⁶⁽¹⁴⁵⁾ Ugyancsak két ház jobbággal rendelkezett Hagymássy Miklós is.¹⁷⁽¹⁴⁶⁾ Nádasdy Pál a használatában levő pusztacsaládi birtok többi részét zálogba adta 1615. február 6-án Viczay Sándornak, feleségének Hagymássy Orsolyának és ezek gyermekeinek.¹⁸⁽¹⁴⁷⁾ Később, 1621-ben az ő kezükbe bocsátotta Hagymássy Miklós a pusztacsaládi két jobbágyházat is.¹⁹⁽¹⁴⁸⁾ Így az egész falu a Viczay család kezébe került zálogjogon. Ezt bizonyítja az, hogy özvegy Viczay Sándorné Hagymássy Orsolya és gyermekei Nádasdy Pál beleegyezésével 1627. május 26-án egész Pusztacsaládott Ákosházi Sárkány István kiskomáromi főkapitánynak elzálogosították.²⁰⁽¹⁴⁹⁾ Ettől kezdve az Ákosházi Sárkány család birtokolta a falut. ²⁶⁸Utolsó férfi tagjának özvegyét, Fitter Erzsébetet vette feleségül Festetics Pál, aki a két Sárkány leánytól 1697-ben és 1698-ban a zálogjogot megvásárolta.²¹⁽¹⁵⁰⁾ Az öröktulajdon joga 1671-ig a Nádasdy családé volt. 1671-től a kincstár kezelte a Wesselényi-féle összeesküvésben résztvevő Nádasdy birtokait.

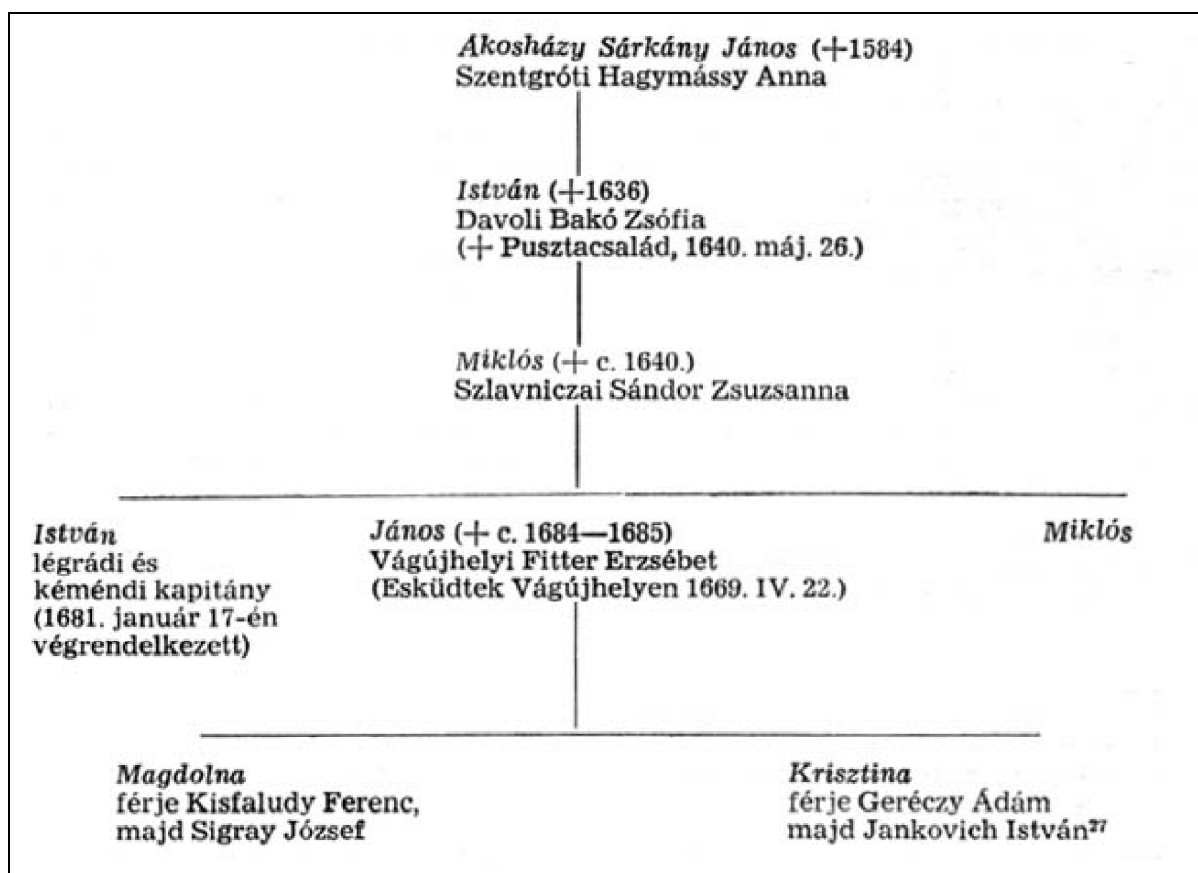
A kincstártól 1677-ben Draskovich Miklós és felesége Nádasdy Krisztina vásárolta meg Sárvár várát és uradalmát. A megvásárolt birtokhoz tartozott Pusztacsalád is. 1687-ben Széchenyi György kalocsai érsek a Draskovich birtokok nagy részét zálogba vette. Pusztacsalád azonban zálogjogon a Sárkány család kezén maradt. A zálogoslevél megemlíti, hogy Pusztacsaládott nem adták át.²²⁽¹⁵¹⁾ Így a Sárkányok és Festeticsek

továbbra is zavartalan zálogos urai maradtak a falunak.

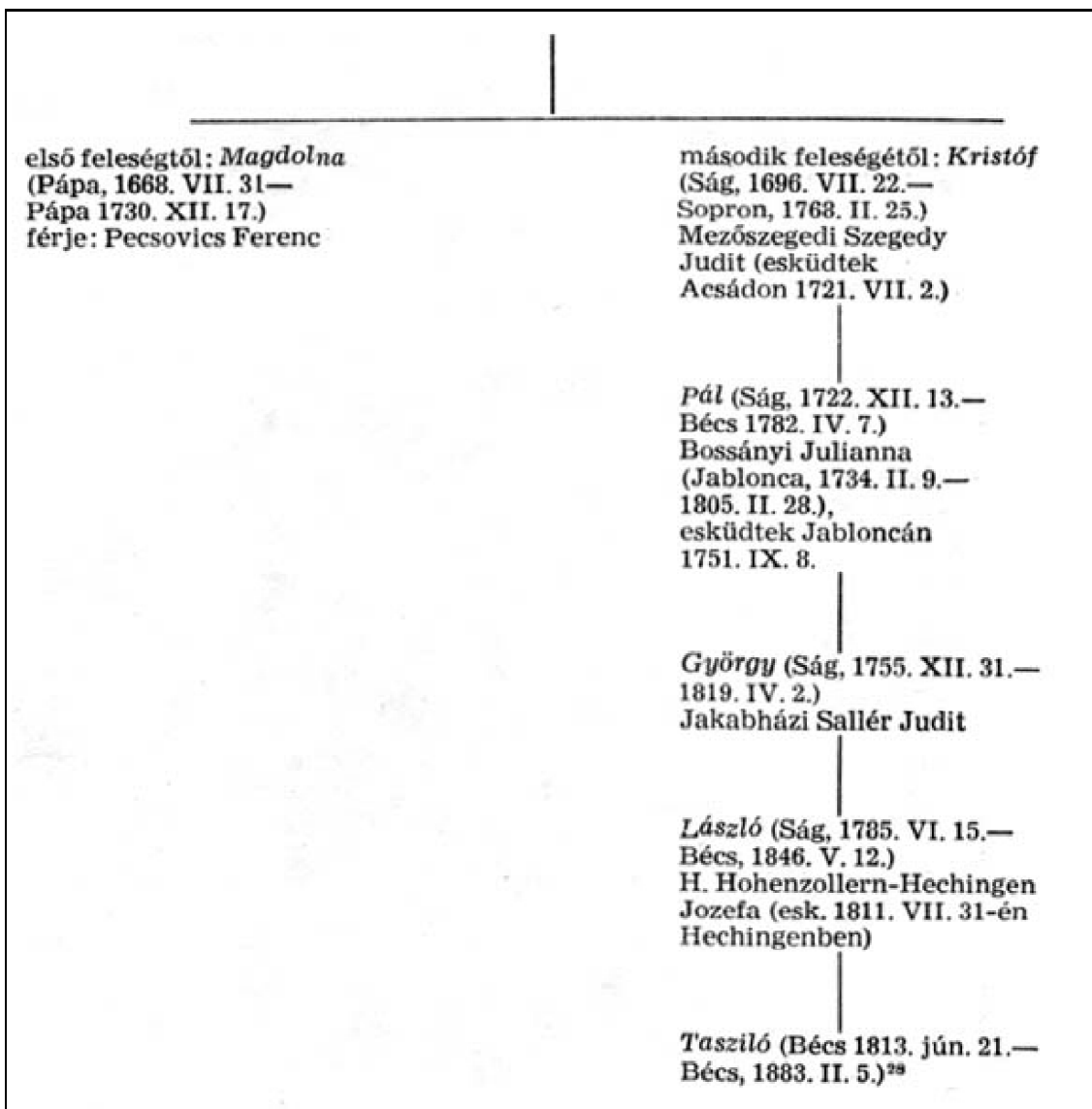
Festetics Pál 1713. január 15-én vette meg örökáron Pusztacsaládöt Draskovich Ádámától.²³⁽¹⁵²⁾ Haláláig, 1720-ig meg is maradt a Festetics család tulajdonában. Végrendeletében Festetics Pál leányának, Magdolnának, özvegy Pecsovics Ferencnének hagyta a falut,²⁴⁽¹⁵³⁾ Pecsovicsné pedig végrendeletileg féltestvérének, Festetics Kristófnak adta.²⁵⁽¹⁵⁴⁾ Az ő utódai bírták a falut a XIX. század közepéig. Tehát nem Kristóf bátyjának Józsefnek az utódai, mint ahogyan azt Varga Gyula írta tanulmányában.

Pusztacsaládöt Festetics Tasziló adta el több Sopron megyei birtokával együtt. A vevő Széchenyi István özvegye volt, aki fiának, Ödönnek vásárolta meg a birtokot. Az adás-vételi szerződés Bécsben kelt 1858. augusztus 3-án. Mivel ekkor Széchenyi Ödön kiskorú volt, csak 1864. december 20-án vehette végleg át Pusztacsaládöt.²⁶⁽¹⁵⁵⁾

4. A pusztacsaládi földbirtokosok:

Ákosházy Sárkány János († 1584) Szentgróti Hagymássy Anna; István († 1636) Davoli Bakó Zsófia († Pusztacsalád, 1640. máj. 26.); Miklós († c. 1640.) Szlavniczai Sándor Zsuzsanna; István légvári és kéménci kapitány (1681. január 17-én végrendekezett); János († c. 1684–1685) Vágújhelyi Fitter Erzsébet (Esküdtek Vágújhelyen 1669. IV. 22.); Miklós; Magdolna férje Kisfaludy Ferenc, majd Sigray József; Krisztina férje Geréczy Ádám majd Jankovich István²⁷⁽¹⁵⁶⁾

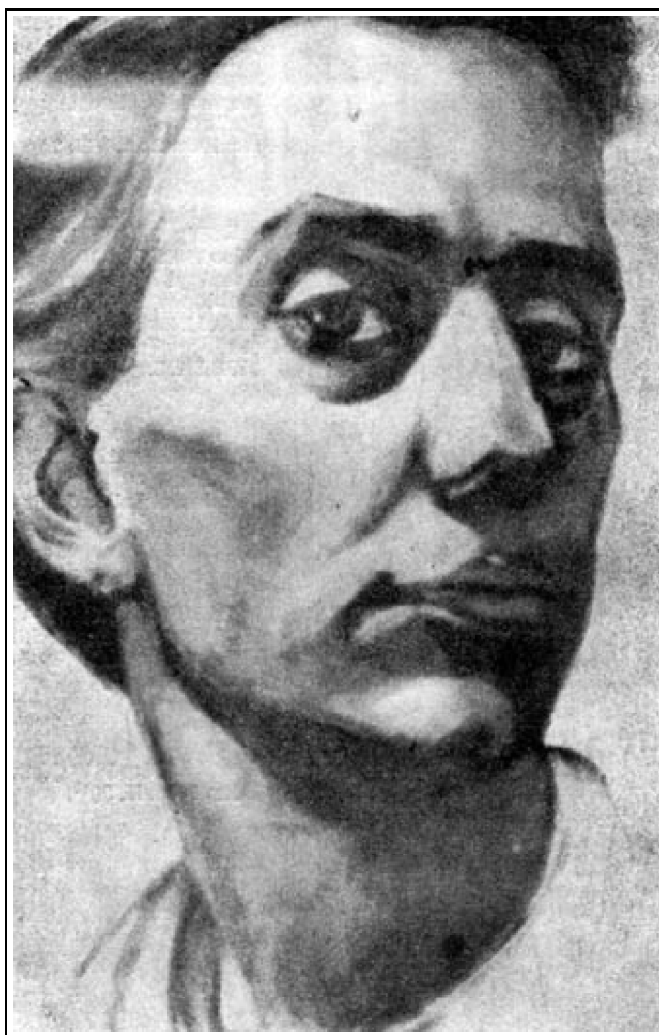

269 *Festetics Pál* (Szombathely, 1639. jún. 23—Ság, Sopron megye, 1720. aug. 20.) első felesége: Toldy Anna (esk. Bődön 1665. febr. 16; † Bőd, 1684. okt. 31.) második felesége: Vágújhelyi Fitter Erzsébet (esk. Vágújhelyen 1687. febr. 2; † Bécs, 1711. márc. 4.); első feleségtől: *Magdolna* (Pápa, 1668. VII. 31—Pápa 1730. XII. 17.) férje: Pecsovics Ferenc; második feleségétől: *Kristóf* (Ság, 1696. VII. 22.—Sopron, 1768. II. 25.) Mezőszegedi Szegedy Judit (esküdtek Acsádon 1721. VII. 2.); *Pál* (Ság, 1722. XII. 13.—Bécs 1782. IV. 7.) Bossányi Julianna (Jablonca, 1734. II. 9.—1805. II. 28.), esküdtek Jabloncán 1751. IX. 8.; *György* (Ság, 1755. XII. 31.—1819. IV. 2.) Jakabházi Sallér Judit; *László* (Ság, 1785. VI. 15.—Bécs, 1846. V. 12.) H. Hohenzollern-Hechingen Jozefa (esk. 1811. VII. 31-én Hechingenben); *Tasziló* (Bécs 1813. jún. 21.—Bécs, 1883. II. 5.)²⁸⁽¹⁵⁷⁾

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

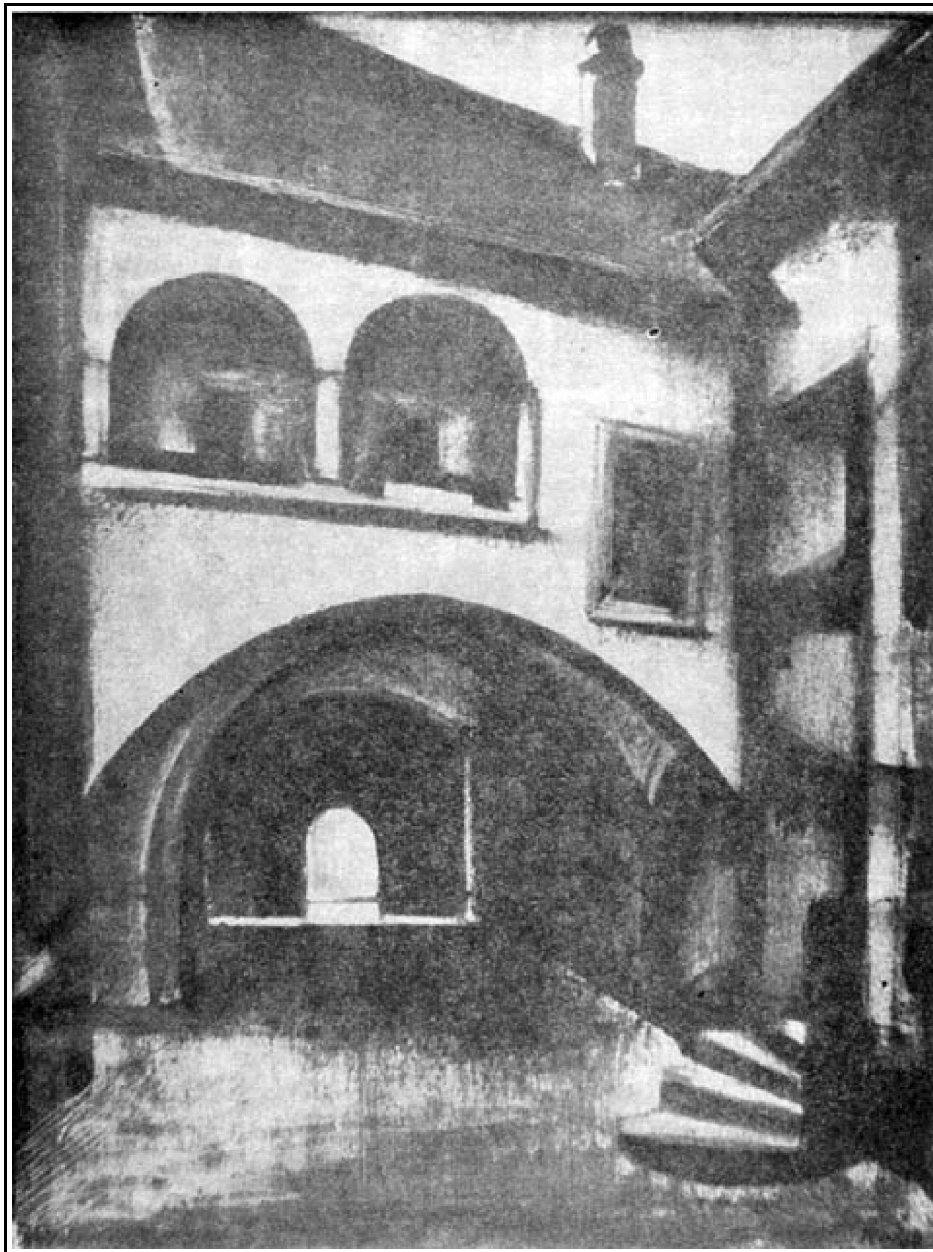
1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Mollay Károly: Roisz Vilmos festművész, az ötvenéves Soproni Művésztelep egyik alapító tagja

Mollay Károly: Roisz Vilmos festművész, az ötvenéves Soproni Művésztelep egyik alapító tagja

1. Fiatalkori önarckép (1947), 47x32 cm pasztell

A budapesti Szondy utca 84. számú ház ötödik emeleti műterem-lakásában él, dolgozik, alkot Roisz Vilmos. A Sopronnal ismerős látogatónak a képek és szobrok között rögtön feltűnnek a soproni udvarok és házak nem szokványos, nem naturalista ábrázolásai, majd a hozzájuk sokban hasonló szentendrei udvarok, házak képei, s így kap kedvet, hogy szétnézzzen az önarcképek, kompozíciók között, végiglapozza a művész grafikáinak albumát.

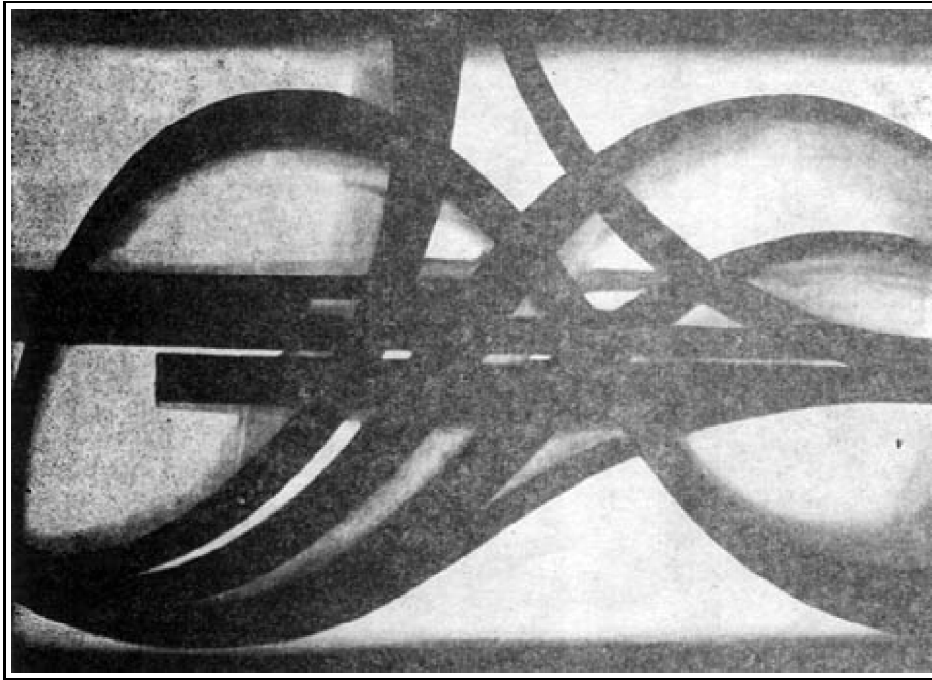
2712. Sopron, Új u. 21. (1979), 80x60 cm (olaj)

2723. Sopron, Balfi u. 9. (1979), 80x60 cm. Dr. Mollay Károly tulajdona

273Roisz Vilmos soproninak vallja magát, bár nem Sopronban született. Az egykori Moson vármegyei Boldogasszonyon (ma Frauenkirchen Burgenlandban) született 1906. máj. 23-án, de már hároméves kora óta Sopronban nevelkedett. 1924 tavaszán a Széchenyi István főreáliskolában érettségizett, ahol többek között Seemann Kálmán (1859–1933) és Janesitz Henrik (1889–1947) festőművész-rajztanárok tanították. Az érettségi után egy évet a soproni Erdőmérnöki Főiskolán töltött, aztán művészeti hajlamait követve Budapestre, az Iparművészeti Iskola Grafikai Osztályára, Helbing Ferenc (1870–1958) keze alá került. Itt ugyan csak egy esztendő telt el, mégis a grafika egész további munkásságára hatással volt. Ezután Révész Imre (1859–1945) felvette tanítványának a Képzőművészeti Főiskola kecskeméti művésztelepére s az itt

töltött újabb termékeny év után nyert felvételt a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, ahol mint Réti István (1872–1945) tanítványa 1933-ban rajztanári oklevelet szerzett.

4. Ritmusvonalak (70×100 cm, olaj). A győri Xantus János Múzeum tulajdona

Közben pályatársaival (Erdődy György, László Gyula stb.) a Glatz Oszkár (1872–1958) által 1930-ban alapított Soproni Művésztelep egyik első tagja és mesterének, Réti Istvánnak hatása alatt az ún. nagybányai iskola stílusában posztimpresszionista tájképeket festett, de hamarosan áttért a figurális képekre, az önálló kompozíciókra és visszatért a grafikához is.

Kiállításaira nemcsak a helyi, hanem a fővárosi sajtó is felfigyelt, mégis először meg kellett valamiből élnie. Ezért rajztanári oklevelének megszerzése után a Főiskola ajánlatára azonnal rajztanári állást vállalt Budapesten, szabad idejében azonban művészi tervein dolgozott, hogy saját stílusát és helyét a művészet világában megtalálja. Zsúrizett képei bekerültek színvonalas kiállításokra (Budai Szépművészeti Társulat, Szinyei Társaság, Tavaszi Szalon, Múcsarnok, Országos Képzőművészeti Kiállítás, Ernst Múzeum).

2745. Zenét hallgatók (90×210 cm, olaj)

275 A háború az ő munkásságában is változást hozott. Műterme belövést kapott, több freskókartonja, mint a 2×10 m-es „Munkás hétköznapi”, a 2×5 m-es „Martin-kemence”, a 2×1,20 m-es „Magvető” és „Kötő” elpusztult. A felszabadulás után ugyan azonnal igazolták, mégis sokat ingadozott, hogy rajztanárként csak időközönként vagy szabad művészként állandóan a művészetének éljen-e. Többszöri újratekzés után 1970-ben mégis rajztanárként ment nyugdíjba és azóta mint a Képzőművészeti Alap tagja csak művészetének él.

6. Részlet a soproni kiállításról (1979. febr. 27–márc. 10.)

Ezekben az években figyelme mindinkább az absztrakt festészet felé fordul és az 1960-as évektől kezdve már határozottan konstruktivista festőnek vallja magát. A konstruktivizmus az orosz ikonfestészet hatása alatt 1920-ban a Szovjetunióból (Pevszner, Gabo) indult el, nyugat-európai elterjesztésében magyar művészek (Moholy-Nagy, Péri) is résztvettek. A valóság ábrázolásában két tényezőnek, a térnek és időnek jut a döntő szerep. A tér nemcsak a térfogattal, a tömeggel, hanem új formákkal, az idő ritmusokkal is kifejezhető.

Roisz Vilmos konstruktivizmusának grafikus mivolta a nagy előnye. Soproni és szentendrei udvarrészei, háztetőtávlatai, gyárkompozíciói a szerkezetet, a tömeget hangsúlyozzák, elhagyva e hangsúlyozáshoz nem szükséges, nem illő apró részleteket, tehát stilizálnak az absztrakció kedvéért, önarcképei, portréi, alakos kompozíciói is az arc, a test felépítését emelik ki. Mindamellet ezek a témák az absztrakció bizonyos megkööttségét is jelentették, ugyanakkor az egyszínű, monochrom (fekete, barna) festés is a konstruktív törekvést erősítette. A művész színvilágának, fantáziájának, ezzel együtt az absztrakció lehetőségeinek teljes kihasználása, „kiélése” két nagy sorozatban valósult meg. Az egyik egy elképzelt kultúrpalota művészi tervei, dekorációi, a másik az ún. Kosmosz-sorozat képei. Az előbbiben olyan fal- és üvegfestmények tervei vannak, amelyek a művészetek, különösen pedig a zene rendeltetését [276](#)fejezik ki, az utóbbi a világűr végtelen térségét, ugyanakkor az abban végbemenő dinamikus mozgásokat érzékelteti. Míg monochrom képein elsősorban a fény és árnyék ellentéte a festői hatás egyik eszköze, addig e sorozatokban a színek és vonalak együttese kíván a nézőre hatni. E nonfiguratív képek élvezete a nézőtől is a figuratív festészettől elütő látásmódot, beleélést kíván.

Roisz Vilmos eddig 9 önálló és közel 40 csoportkiállításon mutatta be képeit, közte Sopronban is (1979. febr. 27–márc. 10.). Egy képe látható a szentendrei Ferenczy Károly Múzeumban, kettő a Várpalotai Képtárban, négy a győri Megyei Képtárban; „A 700 éves Sopron” című képe a soproni Városi Tanács tulajdona, „Hangszerek” című kompozíciója a Liszt Ferenc Művelődési Központ előcsarnokában, másik képe a Központi Bányászati Múzeumban látható. Roisz Vilmos műtermében még 40 soproni tárgyú kép van, amelyet a művész szívesen felajánlana egy leendő Soproni Képtár számára, további kb. 150 db képe valószínűleg Győrbe kerül.

Roisz Vilmos egyik példája annak az indíttatásnak, amelyet a soproni Széchenyi István reáliskola művészeti nevelése nyújtott. Ez értéke volt az iskolának, ha csak a látáskultúrát fejlesztette növendékeiben, de egyeseket, mint még pl. Ágoston Ernőt, Sebestény (Sebeszta) Ferencet, Ákos (Jäger) Ernőt, Reinecker Jánost, Richly Emilt, Szarka Árpádot is művészi pályájukon indított el.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Kecskés Sándor: A XXIV. Soproni Nyári Egyetem a környezet- és természetvédelem szolgálatában

Kecskés Sándor: A XXIV. Soproni Nyári Egyetem a környezet- és természetvédelem szolgálatában¹⁽¹⁵⁸⁾

Szerte Európában igen nagy múltja van a nyári egyetemeknek, de napjainkban is nő irántuk az érdeklődés.

Természetesnek is tűnik ez a jelenség, hiszen a tudomány fejlődése évről-évre hatalmas lépésekkel halad előre. Az újabb eredmények már nemcsak a szakembereket érdeklik, hanem a nagyközönség is élénk figyelemmel kíséri az érdekesebb fejlődési mozzanatokat az egyes tudományágak területén.

De amilyen szívesen hallanak az emberek a technika, a tudomány egyre növekvő haladásáról, olyan érdeklődéssel fordulnak más tájak, városok, országok kultúrája felé is. Szívesen utaznak, sorra keresik fel azokat a helyeket, amelyek új mondanivalóval, szép látnivalóval ragadják meg érdeklődésüket.

A nyári egyetemek együtt kínálják, mindezeket a hozzájuk ellátogatóknak. Szórakoztatva tanítanak, sokirányú érdeklődést elégítenek ki, a hazai és a külföldi érdeklődők felsőfokú továbbképzését szolgálják.

Nálunk Magyarországon ebben az esztendőben 18 nyári egyetem várja az érdeklődőket. A soproni Nyári Egyetem ez évben a huszonnegyedik alkalommal nyitja meg kapuit a jelentkezők előtt. Mindegyik nyári egyetem más és más tematikával foglalkozik; a soproni korunk egyik legizgalmasabb mondanivalójával, a környezet- és természetvédelemmel. Mi sem természetesebb, mint hogy ez így van, hiszen mögötte az Erdészeti és Faipari Egyetem áll, ugyanakkor az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is erkölcsi és anyagi segítségével támogatja és biztosítja munkájának sikerét, lehetővé teszi, hogy kiváló szakemberek, az ide vonatkozó tudományágak magas szintű művelői ismertessék meg a hallgatókkal mindazokat az eredményeket, amelyek biztosítják, illetőleg biztosítani kívánják a környezetünk, a körülöttünk lévő, ezer veszéllyel fenyegetett természet világát.

²⁷⁷Az előző évek nyári egyetemlein a természet szépségeit, annak védelmét tekintettük elsődleges feladatunknak.

A gazdaság gyors fejlődése, annak fellendülése az utóbbi évtizedekben kedvezőtlenül is hat környezetünkre.

A termelőerők fejlődésében új irányzatok alakultak ki a tudományos és technikai forradalom hatására. Ennek következményei a korábbi gazdasági fejlődéstől eltérőek, helyben és időben is.

Megjelenésük kiterjedtebb és tartósabban van jelen az emberi környezetben. Ezek a hatások károsítják az ember egészséget, testi épségét, s veszélyeztetik az anyagi termelés természeti és társadalmi feltételeit (víz, nyersanyagok, munkaeszközök stb.) is. Ugyanakkor az ártalmak mellett a gazdaság és a technika megteremti a védekezés lehetőségét is.

A környezetvédelem az iránta támasztott társadalmi igények kielégítésére való törekvéseken keresztül minden országnak és embernek az érdeke, így világméretű tényező lett. A tudományos és technikai forradalom kedvezőtlen mellékhatásainak leküzdésére, megelőzésére is irányul e munka. A társadalom és a természet kapcsolatában a jelen és jövő érdekeinek, a gazdasági és társadalmi érdekeknek egyeztetését, védelmét jelenti e tevékenység.

Az ember és a természet kölcsönhatásban van és marad. Az ember kiemelkedett a természetből, de része maradt, alakítsa hát azt a saját igényeihez. Megvan a függőség és a függetlenség a javak igénybevételével a szennyvíz, a hulladék, az ártalmas gázok és az energia által. Így kapcsolódnak össze a társadalom és a természet közötti kölcsönhatás gazdasági és ökológiai problémái.

Az ember a természetben élve tevékenykedik, azt megismerve, következtéseket von le a káros hatásokból. A társadalom környezeti igénye a saját jövőjéért, a tudományos előrehaladás jegyében történik.

Mint ahogy a tudatot a lét határozza meg, ezért is döntő jelentőségű lesz a gazdaság és a környezetvédelem kapcsolata. Tevékenységünkben tehát nélkülözhetetlenné vált a kedvező és kedvezőtlen hatások vizsgálata, megismerése, azok egyensúlyozása.

A legnagyobb ártalmat környezetünkre az ipar jelenti, de a mezőgazdaság is egyre jobban érezteti kedvezőtlen hatását a vegyszerek használatával. Ezek a hatások a természeti környezet károsodása mellett az emberek egészségi állapotát is kedvezőtlenül befolyásolhatják. Az is természetes, hogy a gondos, elővigyázatos munka a hatások és ellenhatások optimuma mindnyájunk hasznát, gazdasági fejlődésünket, a jobb létet szolgálja.

A természetben kiemelkedő a víz és a levegő szennyeződése, amely mindenre kedvezőtlen hatással van, különböző formákban, a talajban és a vízfolyásokban, a levegőben, az élő növényekben. Hatásuk tehát emberre, állatra és növényzetre egyaránt érzékelhető.

Ezekről a kérdésekről adunk tájékoztatást a természetkedvelőknek, az abban élőknek, s a környezetünk védelmét jelentő lehetőségekről beszámolót. Reméljük, hogy a tudomány mai állása alapján megoldásokat is tudunk javasolni, azok megvalósításához érvekkel, jó elgondolásokkal segítséget nyújtani. Ezért is tűztük az előadások zászlajára az egész világ lakosságát foglalkoztató környezetvédelmi kérdések tárgyalását, amelyet a jövőben az Önök javaslatai és véleménye alapján is fokozni kívánunk, – védve jelen és jövő nemzedékeink egészségét, az életet adó levegőt és vizet, a természetet, amely létünk alapját jelenti.

Ez évben két tagozatban, egy nemzetköziben és egy magyar nyelvűben fogadjuk a hozzánk érkező érdeklődőket. Nyári egyetemünket a jövőben még tovább kívánjuk fejleszteni, a munkát tartalmasabbá tenni.

Szeretnénk remélni, hogy ebben az évben is eredményes lesz munkánk, amely több cél megvalósítására vállalkozik, amikor a környezet- és természetvédelem időszerű kérdéseiről, eredményeiről tájékoztatást

adunk egyrészt, másrészt pedig a város idegenforgalmi adottságainak, a település háromezer éves kultúrájának bemutatására vállalkozunk, szűkebb hazánk: Északnyugat-Dunántúl szellemi és anyagi kultúráját tárva – arborétumaival, termálfürdőivel és természeti kincseivel együtt – hallgatónk 278elé, akik több nemzet fiai. Éppen emiatt is szeretnénk, ha két hét végeztével tapasztalataikkal, kellemes benyomásaik emlékével együtt, magukkal vinnék a népek közötti barátság gondolatát is.

Ahogy a tudománynak a békét kell szolgálnia, e kéthetes együttlét is legyen egymás kölcsönös megértésének, a nemzetek barátságának fóruma.

Sopron város címerében nyitott kapu áll. Mi ezt a szimbólumot valóra váltva, huszonnegyedszer nyitjuk meg kapuinkat vendégeink előtt, örömmel és szívesen fogadjuk a hozzánk érkezőket. Őszintén kívánjuk, érezzék jól magukat nálunk, nézzék meg több ezer év sok szép emlékét, mai életünk, átalakuló világunk sok reménységgel eltöltő alkotásait; nyitott szemmel és érdeklődő füllel járják körül Északnyugat-Dunántúl tájait, és majdan Sopron barátaiként térjenek ide vissza, amikor körülményeik erre lehetőséget adnak és kedvük kívánja.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat nevében tisztelettel és szeretettel köszöntöm a XXIV. Soproni Környezet- és Természetvédelmi Egyetem minden kedves résztvevőjét, érdemes és tudós előadóit. A Nyári Egyetemet megnyitom.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A Soproni Hegység turistatérképe. Kartográfiai Vállalat. A szerkesztőbizottság vezetője: Radó Sándor. Méret: 1:20 000, ill. 1:10 000. Második, javított kiadás. Budapest, 1979.

A Soproni Hegység turistatérképe. Kartográfiai Vállalat. A szerkesztőbizottság vezetője: Radó Sándor. Méret: 1:20 000, ill. 1:10 000. Második, javított kiadás. Budapest, 1979.

Örvendetes, hogy második kiadásban is megjelent a Soproni hegység turistatérképe, amit az egyre emelkedő turistaforgalom is indokol. Az első kiadásról Hárs József (SSz. 1979, 190–191.) írt.

A második kiadásnál sajnos nem vették figyelembe e recenzió jogos észrevételeit. Kívánatos, hogy a következő kiadás valóban „javított” legyen.

A térképen igen gondosan feltüntették a tájvédelmi körzetek határait. Kimaradt viszont a Kistóalmi lápterület védett területének bejelölése: ez is a tájvédelmi körzethez tartozik, sőt ezen belül szigorúan védett

természetvédelmi területnek minősül.

A térkép hátoldali szövegével szemben illuzórikus lenne bármiféle teljességi igényrel fellépni. Az egyébként olvasmányos szöveget azonban egy-egy közbeiktatott szó, félmondat vagy mondat segítségével ki lehetne egészíteni anélkül, hogy terjedelme számottevően növekednék, néhány tevényt adat helyesbítésre szorul.

A botanikai részbe beleférne még a Bécsidombon található szívlevelű gubóvirág, mint egyedüli magyarországi előfordulás, a Szárhalmi erdőnél pedig a kökőrcsinek és a törpe nőszirm, mint elég nagy számban előforduló jellegzetes fajok. A Hidegvízvölgyben említett narancsfű hivatalos neve narancsvirágú aggófű, a strucccharaszt és struccpáfrány pedig egy és ugyanazon növény. Az avarvirág után vessző következne, mert jelen formájában úgy olvasható, hogy az „avarvirág” az utána következő „körtikék” jelzője. A gyöngyvirág nem tisztásokon fordul elő, hanem az erdőben és erdőszélen.

Ha a zoológiai szövegrészben a szerző felsorolja a „város és környező falvak lakói” közt a fecskéket és kacagó gerléket (országosan mindenütt el vannak terjedve), akkor említést érdemelne a sarlós fecskék, a fertőrákosi gólyák, valamint a Kistómalom vízimadarai is. A Fertő gazdag madárvilágából számos faj (pl. sirályok) kivándorol a szomszédos területre is. A siketfajd ma már Magyarországon sajnos sehol sem fordul elő, így a Soproni-hegységben sem. A Soproni-hegységben réti sas sincs, helyette viszont meg lehetne említeni a királykát, a búbos pacsirtát és a fekete gólyát. Egyébként a szövegíró is beleesik abba az általános hibába, hogy faj helyett fajtát ír. A „fajta” kizárólag fajon belüli kultúrváltozatok esetén használható. Az élővilág rendszertani alapegysége a „faj”.

Hasznosnak tartanám, ha a tájvédelmi körzetekről röviden a szövegben is szó esne, kezdve a tájvédelmi körzetek fogalmától és az ott található természetvédelmi értékektől a turisták helyes magatartásáig. Mivel a természeti értékekkel közvetlenül a kirándulók találkoznak, elsősorban őket kell megnevelnünk. A szó igazi, nemes értelmében vett turista pedig a természetvédelem első számú segítőtje kell, hogy legyen, ezért őket tevényt természetvédelemre kell serkentnünk. Ezáltal a sok kézben megforduló turistatérkép a természetvédelmi tudatformálás egyik hatékony eszköze lehetne.

A történeti részben túl kategorikusnak tűnik az a mondat, hogy 1848-ban Sopronnak semmi szerep sem jutott. Hisz Széchenyi István nem szakítható el Soprontól, róla pedig a szövegben említés sem történik. 1848 forradalmi vívmányait a város magyar és nem magyar nemzetiségű polgárainak többsége egyaránt üdvözölte. A szabadságharc idején Bécs közelsége eleve lehetetlenné tett minden megmozdulást. Az 1867 utáni gazdasági visszaesés is megkérdőjelezhető, hisz Sopron nagy kiterjedésű, virágzó megye székhelye volt, mely a mai Burgenland északi felét is magába foglalta és ebben az időszakban számos ipari üzem, középület, közlekedési létesítmény épült. Meg kellene említeni, a három koronázást, hogy a térképen megjelölt Koronázó dombot az idegen tudja mihez kötni. Lackner Kristóf említése talán túlzott követelmény lenne, de Sopron gazdag színház-történeti múltjáról, az ország 1769-ben épült első kőszínházáról, valamint az 1841-ben épült és 1909-ben átalakított színházépületről röviden szólni kellene.

Néhány kisebb hibát is meg kell említeni. A műemlékekről szóló részben olvashatjuk, hogy az Új utcában áll a második középkori zsinagóga épülete. A tájékozatlan olvasó számára nem világos, mire vonatkozik a „második” jelző? A Fabricius-ház nagytermében nem „képző- és iparművészeti kiállításokkal találkozunk”, hanem a Fabricius-házban történeti és XVII–XVIII. századi polgári lakáskiállítás van. A Kolostor utcában a „Stahremberg” palota sajtóhiba, de a Szent György utcában az Eggenberg palotát, a Templom utcában pedig az evangélikus templomot mint jelentős műemlékeket meg kellene említeni.

Ágfalvával kapcsolatban helyesebb lenne a „határszéli község” megjelölés. A kevésbé tájékozott olvasó

ugyanis nem tudja, mit jelent a „határörközség” kitüntető jelző, tehát ha ezt írják, meg kellene magyarázni.

Az első kiadás óta bekövetkezett utcánévváltozásokat figyelembe kellene venni. A Beloiannisz tér ismét Fő tér lett, a Poncichter ház pedig a Pozsonyi utcában van és nem a Kellner Sándor utcában. Utóbbi félrevezethető is lehet az idegen számára, mivel a város más részén neveztek el utcát Kellner Sándorról. Ha már a térképen megjelölték a Soproni Horváth József múzeum helyét, akkor a múzeumok felsorolásánál is meg kellene említeni.

A város ipari üzemének felsorolásánál nem szabadna kihagyni az AFIT-ot, mint a város egyik legnagyobb üzemét, valamint a Selyemgyárat és Sörgyárat.

Az ismertetés után az idegenforgalmi szempontból fontos címek is megtalálhatók, így az Idegenforgalmi Hivatal, a Volán Utazási Iroda címei, de hiányzik az IBUSZ, Lokomotív, Coopturist, Expressz Utazási Iroda címe, a GYSEV és Déli pályaudvar telefonszáma, ami pedig a turista számára fontos lehet. Célszerű lenne az idegenforgalomban jelentős részt képező SZOT üdülők külön felsorolása is (KPVDSZ, Csepel, Pedagógus stb. üdülők).

A kitűnő térkép egyébként nagy segítséget jelent mind a soproni, mind az idelátogató turisták és kirándulók számára és reméljük, hogy a jövőben még számos kiadást fog megérni.

Metzl János

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Aujeszky László–Schilling Ferenc–Somogyi Sándor (szerk.): A Fertő-táj bioszféra-készleteinek hasznosítása. Budapest, 1976, 175 lap (A Fertő-táj Monográfiáját előkészítő adatgyűjtemény 4. kötet.)

280 Aujeszky László–Schilling Ferenc–Somogyi Sándor (szerk.): A Fertő-táj bioszféra-készleteinek hasznosítása. Budapest, 1976, 175 lap (A Fertő-táj Monográfiáját előkészítő adatgyűjtemény 4. kötet.)

Az általános tájékoztatón kívül, – amellyel az első kötet ismertetésében (SSz. 1976, 186) már foglalkoztunk – a negyedik kötet az alábbi fejezeteket tartalmazza: Talajviszonyok a Fertő tó környékén (Szabolcs István, Várallyai György); Mezőgazdaság (Varga János); Erdőgazdálkodás (Dobos Tibor); Nádtermelés (Veszprémi Béla); Halászat (Tóth János); összefoglaló értékelés (Kárpáti István).

Az első fejezet szerzői vázlatos áttekintést nyújtanak a tágabb értelemben vett Fertő-táj talajviszonyaira vonatkozó eddigi felmérésekről, vizsgálatokról és bemutatják a táj különböző talajait, ezek hasznosítási lehetőségeit, a termékenység fenntartásának és fokozásának módszereit.

A Fertő környék rendezésének problémája a XVIII. század legvégéig nyúlik vissza. Azóta igen sok terv és elgondolás született, de a komplex vízgazdálkodás igényével fellépő általános rendezés mindmáig megoldatlan. Az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet (OMMI) Mosonmagyaróvári Talajtani Osztálya 1958–59-ben elkészítette a Fertő tó környékének 1:75 000 méretarányú genetikai talajtérképét, amelynek vázlatát Szabolcs és Várallyay közli 1969-ben. Saját és irodalmi adatokkal kiegészítve, ez a térkép szolgált alapul a jelen munkához mellékelt három térkép szerkesztéséhez is.

1968-ban az OMMI Talajtani Osztályán készült közel 50 talajszelvény alapján 1:1000 méretarányú

genetikus talajtérkép a Fertő tó déli partvidékéről, Balf és Hegykő közti területre vonatkozóan. 1969-ben Szabolcs és Várallyay foglalja össze a Fertő tó környékének talajviszonyaira vonatkozó addigi kutatási eredményeket. 1970-ben Baditz készített diplomamunkát a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen a fertőmenti mezőgazdaságilag hasznosítatlan terület termelésbe vonásának lehetőségeiről.

A szűkebb értelemben vett Fertő-medence talajviszonyaira vonatkozóan viszonylag sok vizsgálat áll rendelkezésre. Nem mondható el ugyanez a tágabb értelemben vett Fertő-táj dombvidéki területeiről, a Soproni hegység és az Ikva sík területéről. Jelenleg talajtani kutatás a Fertő tó környékének magyarországi részén nem folyik. A Fertő-táj általános rendezési tervének kidolgozásához feltétlenül szükséges és indokolt volna a talajtani vizsgálatok folytatása.

A tágabb értelemben vett Fertő-táj Pécsi és Somogyi legújabb tájbeosztása alapján két nagytáj területére esik. A Fertő és Hanság medence süllyedéke a Kisalföld nagytájhoz, míg az ettől nyugatra és délre elhelyezkedő területek a nyugat-magyarországi peremvidék nagytájhoz, Alpokalja középtájhoz, illetve a Sopron-Vasi síksághoz, az úgynevezett Ikva-sík kistájhoz tartoznak. A Hanság medence nagyobb része Magyarországon, a szorosan vett Fertő-medence nagyobb része viszont Ausztriában helyezkedik el. A Fertő-medencében a talajképződés döntő tényezői a talajképző kőzetek, felszíni és talajvizek és a természetes növények. A Fertő süllyedékét kialakulása óta tölti a beömlő patakok hordaléka, eróziós lejtőhordalék, deflációs homok és kotuanyag. A Fertő-medencében érvényesülő talajképződési folyamatok közül a legfontosabb az üledéklerakódás, láposodás, réti talajképződés, sófelhalmozódás és szikesedés. A tó medencéjének átlagosan 36%-át iszap és egyéb üledék tölti ki. Ez az arány északról dél felé haladva 25%-ról 55%-ra nő. A sekélyvízű részeken a láposodási talajképződés az uralkodó. A dús lápi növényzet nagy szervesanyag termelése nagy szervesanyag-felhalmozódást eredményez. A láposodási folyamat uralkodó a Hanság-medencében, a Fertő-medencében mérsékeltébb jelentőségű. A Fertő-medence azon részein, ahol az ismételt üledékborítás megszűnt és a felszíni vízborítás is csak ritkán és rövidebb időszakokra érvényesült, a réti talajképződés az uralkodó. A Fertő 281tő- és süllyedékterülete többé-kevésbé lefolyástalan medence, vizei pangó jellegűek, vízcsereje igen lassú. Ilyen körülmények között a sófelhalmozódás és szikesedés lehetősége és veszélye az egész Fertő-medencében fennáll. A területen a két fő sóforrás a Fertő tó vize és a felszínalatti vizek.

Az ismertetett talajképződési tényezők és talajképződési folyamatok eredményeképpen alakult ki a Fertő tó környékének változatos talajtakarója. Az előforduló talajtípusok: 1. Rendzina talajok; 2. Savanyú, nem podzolos barna erdőtalajok; 3. Agyagbemosódásos barna erdőtalajok; 4. Barnaföldek; 5. Csernozjom barna erdőtalajok; 6. Lejtőhordalék talajok; 7. Öntéstalajok; 8. Réti talajok; 9. Láptalajok; 10. Szikes talajok. A várható változások előrejelzéséhez értékes adatokat szolgáltatnak Baditz vizsgálatai. Véleménye szerint a jelenleginél magasabb tóvízszint esetén csak akkor nem következik be a déli part-menti mintegy 2500 ha-nyi mezőgazdasági terület elszikesedése, ha az övgáttal párhuzamosan övcsatorna is készül a belvizek és fakadó rétegvizek elvezetésére és a talajvízszint szabályozására. Ellenkező esetben az említett területeken másodlagos szikesedési folyamatok következnek be, a felemelkedő talajvízszint és a belvízelvezetési lehetőségek leromlása miatt.

A mezőgazdasággal foglalkozó 37 lapnyi tanulmányhoz talajhasznosítási térkép és 12 táblázat tartozik. A talajadottságok figyelembevételével készített talajhasznosítási térkép szerint a tópart közvetlen közelében gyepgazdálkodás folytatható. A gyepövezet után olyan szántóföldi termesztési körzetek alakultak ki, amelyekben a búza játssza a főszerepet még akkor is, ha a talajminőség a rozstermesztésre ad lehetőséget. A búza a nagyobb termőképességével és jobb lisztminőségével egyre inkább háttérbe szorítja a rozst. Az ipari növények közül a cukorrépa termesztésére a talajok jó része alkalmas. A kukoricatermesztés a tájon

rövid tenyészidejű hibridekkel valósítható meg. A zöldségnövények termesztésének van különösen nagy jelentősége a fertőmenti termelőszövetkezetekben. Annak ellenére, hogy a burgonya is termesztendő volna, a termelőszövetkezetek e növényvel nem foglalkoznak. A szántóföldi szalastakarányok széles skáláját találjuk a talajhasznosítási térképen, de csak lucerna és vöröshere termesztésével lehet számolni. A zab és a kender termesztését kizárólag csak lapos területen lehet megvalósítani. Szőlőtermesztésre a Balftól északnyugatra, valamint Soprontól északra és délre elterülő területek alkalmasak. A bogyós gyümölcsök termelését a fertői és sarródi termelőszövetkezetek területén érdemes fejleszteni, tekintettel arra, hogy a Fertői Állami Gazdaság konzervüzeme a termést helyben átveszi. Fel kell hívni a figyelmet a szőlő és dió nagyobb területen történő termesztésére.

A táj szántóföldi növénytermesztésének struktúrája nagyjából kialakultnak tekinthető és a területen gazdálkodó hat termelőszövetkezet fejlesztési terveiben sem található lényeges eltérés. Az összes közös terület 1972-ben 15 879 ha volt. Az említett területen négy termelőszövetkezetben folyik öntözéses gazdálkodás. Jelentős mértékű öntözött területnövekedés a Sarródi „Haladás” Tsz tervében szerepel. Mint figyelemre méltó kezdeményezést kell megemlíteni a Hegykői Termelőszövetkezet gépesített zöldségtermesztését. A Fertő tó környékén két állami gazdaság működik. A Fertői Állami Gazdaságnak közel 800 ha-ral nagyobb a szántóterülete, mint a Soproni Állami Gazdaságé. A Soproni Á. G. ugyanakkor 510 ha szőlővel rendelkezik, ami az egész gazdaság jellegét is mutatja. A Fertői Á. G.-nak szőlője nincs. A gyümölcsös és gyepterületek között is jelentős eltérés mutatkozik a Soproni Á. G. javára. Szarvasmarha-tenyésztés tekintetében a Fertői Á. G. kétszer akkora állománnyal rendelkezik, mint a soproni. Hasonló a helyzet a sertésenyésztés terén is. A tájon működő kutatóintézetek intenzíven bekapcsolódtak a mezőgazdaságban tapasztalható általános fejlesztési munkába. A Fertői Kertészeti Kutatóállomáson kidolgozták a különféle bogyós gyümölcsű növények termesztési rendszerét. Korábban az intézet fő feladatai közé tartozott a szántóföldi növények nemesítése is. Ugyancsak a táj körzetébe tartozik a Sopronhorpácsi Répakutató Intézet is (vö. SSz. 1979, 129, 209). A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem munkássága más fejezetben kerül tárgyalásra. Kiterjedt mezőgazdasági természetfejlesztő munkát folytat a Mosonmagyaróvári Egyetemi Kar is, amelynek különösen a szarvasmarha-tenyésztés fejlesztésében és az ezzel kapcsolatos [282](#) takarmánybázis megteremtésében lesz a jövőben nagy szerepe. Célszerű lenne a mezőgazdaság fejlesztésével foglalkozó intézmények munkáját jobban összehangolni.

Az erdőgazdálkodás, különös tekintettel az erdő közjóléti funkciójára című tanulmány terjedelme 27 lap. A Fertő-táj erdei Sopron, Fertőrákos, Fertőboz, Hidegség és Nagycenk határában fekszenek.

A Fertő tó környékén lévő erdők a Szárhalmi erdőkre és a síkvidéki parkerdőkre tagolódnak. Mindkettő a 48. Soproni Dombvidék erdőgazdaság tájba tartozik. A szárhalmi rész a Sopron–Fertőrákosi tájrészletbe (48/a), a síkvidéki rész pedig az Ikva-menti kavicsteraszt tájrészletbe sorolható (48/b).

A soproni dombvidéket a magyar flóratartomány (Pannonicum) átmeneti flóravidéke (Praenoricum) lajtai flórajárásába soroljuk (Laitaicum). A 48/b tájrészlet növényföldrajzi szempontból jellegtelen és kevésbé érdekes rész. A magyar flóraállomány (Pannonicum) átmeneti flóravidéke (Praenoricum) alpokaljai flórajárásának (Castriferreicum) keleti szegélyén helyezkedik el. Az erdők üdülési értékének kiszámítása Scamoni-Hofman féle eljárással történik. A soproni és fertőrákosi erdőrészek a parkerdők szempontjából egységes területnek tekinthetők. Az együttes közjóléti értéke 190,5 pontot tesz ki. A kiértékelés a táj természeti adottsága, a vidék kiépítettsége alapján történik, a zavaró tényezők figyelembe vételével (levegőszennyezettség, zaj, rovar okozta zavaró tényező, esztétikai értékcsökkentő tényező).

Scamoni három értékcsoportot képezett az elért pontok alapján: 1. 125 pont alatt, csekély értékű

üdülőerdők; 2. 125–250 pont között, jól alkalmas üdülőerdők; 3. 250 pont felett, nagyon jó táji adottságok üdülési célokra. A fenti értékelés szerint a 48/a tájrészlet a „jól alkalmas üdülőerdők” kategóriájába tartozik. A számszerű üdülési érték meghatározása jelenlegi formájában még nem tökéletes és nem fogadható el kritika nélkül a mi viszonyainkra.

Az erdők elsősorban fatermesztési célokat szolgálnak, de a közjóléti érdekeket figyelembe véve számos terület védelem alatt van. A természetvédelmi körzeteket négy csoportba lehet sorolni a területen:

- a. tájvédelmi célokat szolgáló területek (Pihenőkereszt és környéke, fertőbozi Gloriette és környéke, Szárhalmi sztyepperét, Kis-tóalmi láprét);
- b. Geológiai emlékek védelme (Szarhalmi kőfejtő, Zsiványbarlang és környéke);
- c. növényi ritkaságok védelme: összefüggő területek (Szarhalmi erdő, Kecsehegy egyes részei); öreg fák és fasorok (Nagycenki hársfasor, Kis-Tómalom feletti molyhos tölgyek); védett lágyszárú növények a parkerdőkben (15 különféle növény);
- d. védett állatfajok (14 madárféle, siklók, gyíkok). Vö. SSz. 1978, 153.

Az erdős terület turisztikai erdővé történő átalakítása erdőművelés és fahasználat tekintetében fejlesztést igényel. Állományátalakításokat csak olyan helyen szabad végezni, ahol nem védett a terület. A fával borított rész 50–80% legyen, a többin tisztást kell alakítani. A feltártság az első, amit megkívánunk a turisztikai erdőben. Egy lényeges szabályt be kell tartani, hogy a parkerdőben kerüljük a tarvágást, de ha mégis elengedhetetlenül szükséges, akkor ne haladja meg az egy hektárt az összefüggő tarolt terület. A jelenlegi rendelkezés öt hektárt szab meg felső határként. Új erdő telepítésénél az őshonos fafajok kerüljenek előtérbe, díszítőként alkalmazhatunk kis mennyiségben exótákat is.

A Fertő tó menti erdőkben erdei melléktermékek termelése is folyik. Építőkövet bányásznak a kópházi erdőben. A mészegetés megszűnt 1952-ben. Említést érdemel a gyógynövény, erdei gyümölcs, virág, gomba gyűjtése, a cserkéregtermelés, nyiladékokban a fűkaszás. Az alomszedés és erdei legeltetés tilos. A mellékhasználatokhoz tartozik a vadászat, amely egyben közjóléti szempontból is jelentős mértékben növeli a terület értékét.

A nádtermelésről szóló tanulmányt három grafikon egészíti ki. A nádállománnyal, a víz analízisével és a nádtermeléssel kapcsolatos adatokat a szerző 22 táblázatban ismerteti. Hazánk legnagyobb összefüggő nádasterületét a Fertő tavon találjuk. Hasznosítását a Fertői Nádgazdasági Vállalat végzi. A tó nádborításának mértéke 54%-os. összehasonlításként a Velencei tóé 59%-os, a Balaton nádborítása csak 1,3%-os.

283Az 1960-as évek elején légifelvételek alapján a nádövezetről 1:100 000 méretarányú pontos térkép készült, amely a 240 km hosszú csatornahálózatot is tartalmazza. A tó nádasterülete változó, lényegesen befolyásolja a tó vízállása.

A magyar területre eső nádasállomány döntően ún. partmenti nádas, amelynek szélessége igen különböző. Fertőboztnál eléri a 10 km-t.

A nádaratás az 1950-es évek közepéig kézi erővel történt. A gépesített aratás 1955-ben kezdődött. Az 1962–1963. aratási idényben először sikerült a teljes nádtermés betakarítása RS 09-es gépek segítségével. A Fertő tavon az ún. teljes aratottság 90–100% közötti kitermelést jelent. A learatott és kékbe kötött nád

kiszállítása csónakokkal történik. A kiszállított nádat a Vállalat fertőszentmiklósi telepén dolgozzák fel.

A Fertő tó magyar szakaszán és a hozzá tartozó mellékvizeken 34 halfaj található, amelyek közül egyik-másik csak elvétve fordul elő. Ezek többnyire a Duna, vagy a beömlő patak felől érkeznek és a tó részükre nem biztosít megfelelő élőhelyet, így csak átmenetileg tartózkodnak itt, nem szaporodnak és állományt nem alkotnak. 1957–1969 között az átlagos évi pontyfogás 3606 kg, átlagos évi csukafogás 4887 kg, átlagos évi összfogás 13 481 kg. A ponty halászata 1924 és 1939 között átlag 6469 kg volt. Az összfogás az 1930–1939. évek átlagában 30 200 kg.

Zádor Alfréd

**1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csanits, Emmerich:
Hianznsgschichtn. Rechnitz, Eigenverlag, 1980, 80 Seiten, mit Zeichnungen von Eduard Sauerzopf**

Csanits, Emmerich: Hianznsgschichtn. Rechnitz, Eigenverlag, 1980, 80 Seiten, mit Zeichnungen von Eduard Sauerzopf

A győri „Műhely” 1980/1. számában Klara Köttner-Benigni (Eisenstadt/Kismarton) általános beszámolót közölt Burgenland irodalmi életéről, nevek és művek említése nélkül szólva külön a német irodalmi nyelven és külön a helyi tájnyelven írt irodalomról. A burgenlandi irodalmi élethez persze hozzátartozik a magyar vonatkozások ápolása is, mint pl. a Németújvárott (Güssing) 1704-ben született és Rohoncon (Rechnitz) 1779-ben meghalt Faludi Ferenc költő, prózaíró és fordító emlékére 1979-ben rendezett osztrák–magyar ünnepek is.

A tájnyelvi irodalom a német irodalmon belül mindig nagyobb szerepet játszott, mint a magyarban, hiszen az egyes német nyelvjárások között is nagyobb különbségek voltak, nagyobb területen is élnek, mint a magyarok. A német tájnyelvi irodalom jelentőségét mutatja az is, hogy az 1958 óta megjelenő „Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte” (Berlin) 1960/61-ben külön címszó alatt közel 100 lapot szentelt neki. Igaz, a burgenlandinak ebben még szerény szerep jut (490), de éppen Ausztria, Magyarország és Románia irodalomtörténéseihez (Nemzetközi Lenau Társaság) hasonlóan a Németújvárott 1974 óta az ausztriai, magyarországi és romániai német nyelvjáráskutatók és tájnyelvi írók részvételével megrendezett találkozók bizonyítják, hogy az utóbbi két évtizedben a tudományos együttműködésre is, a bemutatkozó írók munkásságára is milyen jótékonyan hatott az egymással való személyes megismerkedés, a kritikai véleménycsere. A nyelvjáráskutatók, néprajzosok, történészek, irodalomkritikusok, irodalomtörténészek mellett mind nagyobb számban jelennek meg tájnyelvi írók, költők, nemcsak Burgenlandból, hanem más osztrák tartományokból is, Romániából (Bánát) is. A burgenlandiak közül a legismertebbek Josef Berghofer (Müllendorf/Száravzám), Bella Bodendorfer (Riedlingsdorf/Rödöny), Emmerich Csanits (Rohonc), Hanns Krenn (Donnerskirchen/Fertőféhéregyháza), Michael Andreas Lang (Mörbisch/Meggyes), Eugen Mayer (Kismarton), Herta Schreiner (Zemendorf/Zemenye), Gertrud Zelger-Alten (Neckenmarkt/Sopronnyék). A többségük pedagógus és lírikus, Csanits úgyszólván az egyetlen prózaíró.

A borkereskedő Csanits Imre születésénél (Rohonc, 1917. jan. 3) és családi kapcsolatainál fogva még őrzi Burgenland magyar hagyományait is. Már első kötetének, 284a „Józú nevetéshez való történetek” (*Zum Gsundlocha*. Wels, 1977) és első hanglemezének (*Es wird kundgemacht*, azaz „Közhírré tétetik”) megjelenése előtt ismertté vált rádiószerelvései és szerzői estjei révén. Kezdetől fogva a „Schwank”

művelője. E szó jelentését és a sajátosan német műfaj jelentését szótáraink 'tréfás elbeszélés'-e nagyon tökéletesen fordítja, ahogy a magyar „széphistória” is sokkal több, mint a szótárainkban szereplő német 'Versnovelle' fordítás. Hiszen a „Schwank” nem is mindig tréfás, de mindig cseles. Hiszen a szó eredetileg a vívás szókészletébe tartozik ('vágás, szúrás'), ennek megfelelően a meglepő csattanó a jellemzője a sokszor vidám történet életbölcseisége és társadalmi mondanivalója mellett. Ez a tartalom a műfaj eddigi története (legjobb összefoglalása 1976-ban az említett „Reallexikon”-ban) alapján a legkülönbözőbb irodalmi formákban (verses elbeszélés, regény, mese, fabula, anekdota stb.) jelenhet meg.

Csanits második kötete, miként a címe is mutatja, a hiencek, azaz a burgenlandi német parasztság köréből menti történeteit. A szerző foglalkozásánál fogva sokat forgolódik falusi mesélők közt, a népeletből lesi el történeteinek magvát, csattanóját, amelyet aztán írói képzeletével kerekít ki egészszé. Első kötete, miként a címlapja is mutatja, némiképpen Till Eulenspiegel történeteivel rokonítja elbeszéléseit, a másodikban már nem csúfolódik a kárvallottakon, hanem azonosul a paraszti elbeszélővel, vele mondatja ki a csattanó után az amerikás hazatérővel, a sírásóval, a koporsókészítővel, a falusi plébánossal, a tanítóval, a füves asszonnyal stb. esett történet tanulságát. A részletek realiztikus ábrázolása nemcsak a helyzet hitelességét biztosítja, hanem a paraszti életforma számos, ma már tűnedező elemét őrzi meg a néprajz számára. Ezt segítik elő az egyes történetek alján közölt szöszedetek is.

A tájnyelvi irodalomnak nehéz kérdése az átírás. Nem használhatja természetesen a nyelvjáráskutatásban használatos, ún. finom fonetikai átírást, hanem meg kell elégednie az irodalmi helyesírás nyújtotta lehetőségekkel. A tájnyelvi irodalom ezért igazában csak azok számára élvezhető, akik valamely nyelvjárást tudnak, értenek. Népművelési szempontból mégis megvan a jelentősége. Csanits Imre két kötetének rövid elbeszélései összességükben azt sugallják, hogy szerzőjük megpróbálkozhatna hosszabb lélegzetű elbeszélés szerkesztésével is.

Mollay Károly

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Akademie-Verlag Budapest und Verlag Hermann Böhlhaus Nachf. GmbH., Wien–Köln–Graz, 1979, 416 Seiten

Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Akademie-Verlag Budapest und Verlag Hermann Böhlhaus Nachf. GmbH., Wien–Köln–Graz, 1979, 416 Seiten

Kerekes Lajos, akinek a nevét a nagyközönség elsősorban „Ausztia története 1918–1955” c. könyve alapján ismeri és több más, az Osztrák Köztársaság történetének egyes szakaszaival foglalkozó művet publikált, ezúttal a „Saint Germaintól Genfig, Ausztia és szomszédai 1918–1922” c. értekezésének német fordításával jelentkezett a könyvpiacra. A Tudományos Minősítő Bizottság e sikeresen megvédett értekezés alapján ítélte oda a szerzőnek a történettudományok doktora fokozatot. Habár az előtanulmányt ismerjük a „Századok”-ból, fölteszük a kérdést, nem lett volna jó, előbb magyarul megjelentetni, mert a fölhasznált rengeteg idegen (főleg német) nyelvű irodalom kevésbé hozzáférhető és nem jelent meg magyarul. Ami a levéltári anyagot illeti, Kerekes elsősorban bécsi és bonni archívumok aktáit használta, magyarországi anyagból csak harmadsorban merített. Feltehetőleg azért, mert Soós Katalin, akire szintén hivatkozik, a Magyar Országos Levéltár iratait feldolgozta. A szerzőnek nagy segítséget jelentett, hogy bécsi működése

idején hozzájutott Gratz Gusztáv egykori magyar 285külgügyminiszter németnyelvű memoárjaihoz és „Magyarország a két világháború között” c. kéziratához.

A tizennyolc fejezetre oszló könyv nyolc fejezete közvetlenül vagy közvetve a nyugat-magyarországi kérdéssel foglalkozik, tehát Sopron város és a történelmi Sopron vármegye újabkori történetére vonatkozólag igen fontos. Még akkor is, ha a szerző nem merült el a helyi részletkérdésekbe. Ezek a fejezetek: Ausztria és Magyarország. A burgenlandi kérdés 1919–1920; Renner kancellár Csehszlovákiával és Olaszországgal kötött szerződésai; München és Budapest tervei a Renner kormány megbuktatására; az osztrák–magyar kapcsolatok és a burgenlandi kérdés 1921 tavaszáig; a húsvéti restaurációs kísérlet tárgyaló szakasz; a burgenlandi kérdés 1921 tavaszától a velencei egyezményig; a második restaurációs kísérlet és a soproni népszavazás; a Schober kormány külpolitikája a velencei egyezmény után. Az Ausztria diplomáciai történetével foglalkozó többi fejezetek Ausztria külügyi, gazdasági és belügyi helyzetét taglalják az olasz, francia, német, csehszlovák, jugoszláv és svájci kapcsolatok ismertetésével. A Seipel kormány megalakulásával és a politikai-gazdasági konszolidáció kezdetét jelentő genfi egyezménnyel zárul le a könyv. A soproni kérdéssel éppen nem függ össze, de összehasonlítás végett igen ajánlatos a karintiai kérdéssel foglalkozó két fejezet, főleg az ottani népszavazás történetének gondos áttanulmányozása. A szerző csak soproni tevékenysége kapcsán említi dr. Victor Miltschinskyt, aki pedig előzőleg a karintiai népszavazásnál is élénk tevékenységet folytatott. Legyen szabad óvást emelnem a szerző azon véleménye ellen, hogy Miltschinsky „Das Verbrechen von Ödenburg” c. kiadványának a megállapításait a későbbi feldolgozások általában kritikátlanul („ohne neue Angaben oder Gesichtspunkte”) átvették. Hiszen e sorok írója nemcsak a Soproni Szemlében (1971) bírálta Miltschinskyt, hanem német történelmi évkönyvben is hangoztatta elutasító álláspontját (Südostforschungen 1976.). A nyugat-magyarországi felkelők létszámának megállapításánál sem az annakidején a német külügyi hivatal által szerzett hamis és megtévesztő hírt, hanem e sorok írójának közlését is mérlegelnie kellett volna (SSz. 1972, 115–129), amely magyar levéltári anyagra épült.

A bécsi Staatsarchiv, Neues Politisches Archiv és a bonni Archiv des Auswärtigen Amtes idevágó aktáit Kerekes előtt magyar történész nem kutatta. Ezek közül külön figyelmet érdemel Briand nyilatkozata Eichhof párizsi osztrák követ előtt, amely szerint a nagyhatalmak arra készültek, hogy Csehszlovákiát és Romániát fölhatalmazzák az intervencióra abban az esetben, ha a velencei közvetítés nem járt volna eredménnyel.

A szerzőnek régebbi munkái révén olyan szakmai presztízst sikerült elérnie, hogy művének kiadására egy német–osztrák cég az Akadémiai Kiadóval együtt vállalkozott. A német fordításhoz annyit, hogy „Az Újság” napilap nevének „Die Zeitung” és nem „Die Neuigkeit” a helyes fordítása, a Fehérkönyvben említett 6 gyalogszázadot nem „Infanteriecompagnie”-nek fordította, hanem „Infanterieregimenter”-nek (319. l.), ami gyalogezredeket jelent. Ugyancsak óvatosan kell kezelni a kronológiai jegyzéket és névmutatót. Ennek megokolására csak néhány példát: így Lehár Antal nem volt csendőrtiszt, hanem katonatiszt, az olasz külügyminiszter neve nem Toretta, hanem Torretta Kövess Hermann nem volt osztrák tábornok (General), hanem osztrák–magyar tábornagy (Feldmarschall), a pápai nuncius neve nem Sioppa, hanem Schioppa. Benes és Bánffy nem 1921. szeptember 30-án találkoztak Marienbadban (394. l.), hanem ugyanazon év június 23–24-én. Volt viszont szeptember 26-án találkoztuk Brünnben. Nem mehetek el szó nélkül e botlások mellett, mert a könyv megérdemli, hogy nemcsak magyar eredetiben, hanem angol és francia fordításban is kiadják. Azonban függetlenül a disszertáció megvitatásának eredményeitől, hasonló témakörben dolgozó történésszel kell újra lektoráltatni!

286 LEVÉLSZEKRÉNY

Nagy Alpár írja: „Kodály Zoltán és Sopron” (SSz. 1971, 41–51) c. cikkéből kimaradt Kodály 1947. évi soproni látogatása. Kodály a Soproni Újság júl. 26-i híradásával ellentétben nem ősszel, hanem aug. 23-án érkezett Sopronba, ahol a vármegyeház nagytermében soproni és megyei pedagógusok előtt több mint két és félórás előadásban vázolta a magyar népi zene és az ebből kialakult magyar muzsika jelentőségét, végigkísérte hallgatóit a népi zene születésétől napjainkig (Soproni Újság, 1947. aug. 24; Sopronmegye, 1947. aug. 24). Aug. 24-én a Szabadművelődési Tanács rendezésében megtartott „Falunapon” a petőházi cukorgyár férfikara népdalokat, a kapuvári Bokréta népi táncokat, a harkai vegyeskar Péter József és Bárdos Lajos népdalátíratából Szekendi I. vezetése mellett népdalokat adott elő. A hegykői vegyeskar Kodály Esti dal, Bárdos Tisza partja és Hej, igazítsad c. műveit énekelte nagy sikerrel; H. Desseffy Bella Kodály népdalfeldolgozásaiból énekelt (Zöld erdőben, A csitári hegyek alatt, Csillagom, révészem, Szőlőhegyen keresztül), zongorán V. Simon Atala kísérte. Az est második felében Kodály Zoltán a népi hagyományokról és a népdalokról tartott előadást (Sopronmegye, 1947. aug. 25; Soproni Világosság, 1947. aug. 25.)

Fogarassy László (Pozsony) írja:

Németh Gyula „Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből” (I. rész: SSz. 1980, 14) c. tanulmányához megjegyzem, hogy a herceg Odescalchi család tagjai nem írták és nem írják vezetéknevüket ipszilonnal. A szerző nyilván átvette az általa használt forrás téves írásmódját. Megjegyzem még, dr. Ruzstek Lajos „A fegyencek is sírtak” címen is megírta emlékezéseit a soproni fegyintézet és a törvényszéki fogház evakuálásáról, amely 1921. augusztus 20-án történt meg. Erre mint soproni királyi ügyész kapott megbízást. Az említett napon 30 vagon ingóságot szállított el Sopronból, további 16 vagonban pedig 400 foglyot, 80 fő csendőr-katona-fegyőr karhatalom kíséretében, azonkívül néhány tisztviselőt is. Amikor este 8 órakor a fegyenceket szállító vonat kigördült Sopronból, valamelyik rab elkezdte énekelni a Himnuszt, a többi négyszáz pedig pillanatok alatt átvette és folytatta. Ez kilenc nappal a város tervezett átadása előtt történt. Még az elítélteknek sem volt közömbös Sopron sorsa! (Váci Könyv. A Váci Hírlap jubileumára írták a váciak. Pestvidéki Nyomda, Vác, 1938, 526. lap; az emlékezés a 133–135. lapon). – Különben a nyugat-magyarországi kérdéstről még Dél-Amerikában is publikált a soproni származású Heckenast Dezső „A nyugatmagyarországi kérdés” címen (A Dél-Amerikái Magyar Hírlap Évkönyve, Sao Paolo, 1958, 63–92). Nem sok újat mond.

A SSz. 1980. 2. sz.-ban Dr. Nikolics Károly kandidátusként került a munkatársak közé, holott helyesen: a tudományok doktora.

Németh Gyula, a Sopronkőhidai fegyház parancsnokhelyettese. Sopronkőhida, Lakótelep.

Dr. Mikó Sándor főiskolai docens, 1161. Bp., Ida u. 2.

Dr. Hiller István az EFE Közp. Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Taschner Frigyes tanár, Sopron, Lackner Kristóf u. 38.

Nagy Miklós, 9168 Acsalag, Kossuth u. 50.

Hárs József statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8.

Kárpáti B. László tud. segédmunkatárs, Sopron, EFE.

Pettenkoffer László Sopron, Bolyai u. 6.

Varga Ferenc, plébános, Simaság.

Barbalics Imre János, Vasvár, Pf. 27.

Dr. Mollay Károly egy. tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Kecskés Sándor egy. tanár, a soproni EFE rektora.

Dr. Metzl János kórházi főorvos, Sopron Városi Tanács VB. kórháza.

Dr. Fogarassy László könyvtáros, 811 00 Bratislava-Petržalka, Iskerniková ul. 17.

Zádor Alfréd, ny. főmérnök, Sopron, Szt. György u. 12.

1980. XXXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Die Redaktion: An unsere Leser!

Németh, Gyula: Aus der Geschichte der Strafanstalt Steinambrückl bei Ödenburg III. Teil

Mika, Alexander: Agrarverhältnisse und Produktion in Losen I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Hiller, Stefan: Antwort auf Beiträge und Bemerkungen

Nagy, Nikolaus: Beiträge zur Geschichte der Gemeinde Acsalag I. Teil

Kleine Mitteilungen

Taschner, Friedrich: Geschichte der Schule und des Erziehungsheimes für debile und imbezille Kinder in Ödenburg

Hárs, Josef: Der Ödenburger Fotoklub (1902)

Berecz, Desider: Béla Bartók und der Literarische Verein in Ödenburg

Kárpáti, B. Ladislaus: Ein seltener Winter am Neusiedlersee

Pettenkoffer, Ladislaus: Blaufränkisch, die dominierende Weintraube des Ödenburg Weingebirges

Barbalics, Emmerich Johann: Beiträge zur Geschichte der Geld in Stadt Sopron

Varga, Franz: Noch einmal über dem Kelch von Pusztacsalád

Kulturelles Leben in Ödenburg

Mollay, Karl: Der Kunstmaler Wilhelm Roisz, Gründungsmitglied des 50jährigen Ödenburger Künstlerkolonie

Kecskés, Alexander: Die XXIV. Ödenburger Sommeruniversität im Dienst des Umwelt- und Naturschutzes

Bücherschau

Metzl, Johann: Touristenkarte des Ödenburger Gebirges. Kartographisches Unternehmen. Budapest 1979² (ung.)

Zádor, Alfred: Aujeszky, Ladislaus–Schilling, Franz–Somogyi, Alexander (red.): Die Verwertung des Bestandes der Biosphäre des Gebietes um den Neusiedlersee (ung.)

Mollay, Karl: Csanits Emmerich: Hianzngschichtn. Rechnitz, 1980, 80 Seiten, mit Zeichnungen von Eduard Sauerzopf

Fogarassy, Ladislaus: Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Akademie-Verlag Budapest und Verlag Hermann Böhlau Nachfolger GmbH. Wien–Köln–Graz, 1979

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1903. július 31.

2 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1886. szeptember 22.

3 (Megjegyzés - Popup)

Megyery i. m. 323.

4 (Megjegyzés - Popup)

Balogh i. m. 80.

5 (Megjegyzés - Popup)

IK. 1930. 2. szám.

6 (Megjegyzés - Popup)

BK. 1886. szeptember 22; Sopron, 1886. szeptember 25.

7 (Megjegyzés - Popup)

BK. 1886. október 19. 239. szám.

8 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1886. november 3.

9 (Megjegyzés - Popup)

BK. 1887. július 6; Sopron, 1887. július 9.

10 (Megjegyzés - Popup)

BK. 1886. szeptember 15; Sopron 1886. szeptember 25.

11 (Megjegyzés - Popup)

BK. 1886. szeptember 22; 216. szám, Sopron 1886. szeptember 25.

12 (Megjegyzés - Popup)

Balogh i. m. 26.

13 (Megjegyzés - Popup)

SFI. 1. Személyi táblázat.

14 (Megjegyzés - Popup)

IK. 1920. január 4.

15 (Megjegyzés - Popup)

Teleki i. m. 272. A nyilaskeresztes aktivisták egy csoportjának értekezletén készült jegyzőkönyvből idéz. A jegyzőkönyvet lásd: Országos Levéltár Filmtára 16 721. doboz.

16 (Megjegyzés - Popup)

Teleki i. m. 286; Országos Levéltár Filmtára 16 720. doboz.

17 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1845. június 2.

18 (Megjegyzés - Popup)

SFI. 17. Személyi táblázat. (I. sz. Igazoló Bizottság határozata 1945. június 20-án.)

19 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. május 22.

20 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. július 23.

21 (Megjegyzés - Popup)

SFI. 77, 55. és 73. Személyi táblázatok.

22 (Megjegyzés - Popup)

871/1946. IM. VI. sz. és 21 256/1946. IME. sz. rendeletek.

23 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936. 52.

24 (Megjegyzés - Popup)

Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár: Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1934. Sopron, 1935, 114–115.

25 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap 1896. július 3.

26 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Sopron és Mosony Vármegye történelmi földrajzához. Századok, 1900, 17. A község *Nagylózs* néven 1906-tól szerepel.

27 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei Levéltár, 2. sz. (továbbiakban GySmL. 2. sz.): Böngészet Sopron Megye ismeretéhez. Drinóczy György Csornai kánonok által. 1830–1837, 84: tévesen hivatkozik egy 1264. évi (helyesen: 1265. évi) oklevélre, mivel ez nem Lózsra, hanem Pusztacsaládra vonatkozik (vö. Wagner, Hans: Urkundenbuch des Burgenlandes. Graz–Köln, 1955, 312, az oklevelet a XV. sz. elején hamisították).

28 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye története, I. k. Sopron, 1889, 636–641.

29 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (továbbiakban: OL.) P. 623, II. k. 26. sz. I. cs. 30. C. Vö. Mikó Sándor: Iván a XVIII. század végén. SSz. 1973, 326. Napjainkban a nagylózsi és az iváni határ közé több község határa ékelődik.

30 (Megjegyzés - Popup)

Mohl Adolf: Lövő története. Győr, 1930, 21.

31 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Acta iuridica magnatum. Viczay. Tom. 3. fasc. 3. No. 58.

32 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

33 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Conscriptio 1717. A XVIII. században Sopron megyében 2 köblös föld = 1 holddal.

34 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Regnicolaris összeírás 1828. 2 pozsonyi mérő = 1 holddal.

35 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózsi körjegyzőség iratai: c (Közig. külön kezelt csomók) 91.

36 (Megjegyzés - Popup)

A határ régi földrajzi viszonyai minden bizonnyal lehetővé tették már a honfoglaló magyarok számára is a földművelést, az állattenyésztést és a szőlőművelést. A szántóföldi és szőlőkultúra keletkezésének pontos idejét Lózsra nem tudjuk. Az biztos, hogy a XV. század elején e két művelési ág már virágzott.

37 (Megjegyzés - Popup)

Szabó István: A középkori magyar falu, Budapest, 1969, 16.

38 (Megjegyzés - Popup)

Canonica Visitatio 1659. (Győr egyházmegye)

39 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Conscriptio 1727. 1 kaszás = egy ember által egy nap alatt lekaszált rét. A XVIII. században kb. egy hold.

40 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi Sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1941, 63.

41 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. II; Soós i. m. 46 kk.

42 (Megjegyzés - Popup)

Néhai dr. Solymossy László (1909–1975) volt földbirtokos közlése a család megmaradt irattárának adatai alapján. Vö. még Csaba József: SSz. 1975, 367–368.

43 (Megjegyzés - Popup)

Soós i. m. 216–217.

44 (Megjegyzés - Popup)

Sóos i. m. 216. GySmL. 2. sz. Conscriptio 1696., 1717., 1727., 1767., 1828. A *kisholdat* 1200 négyszögölével Mária Terézia 1767. évi úrbérrendezése alkalmazta először hivatalos, minden országrészben kötelező mértékegységként. A *katasztrális holdat* viszont a múlt század ötvenes éveiben végrehajtott kataszteri földmérések alkalmával honosították meg. *Kapás*: eredetileg az 1 kapás által 1 nap alatt megkapálható szőlőterület, a XVIII. században általában 94 négyszögöl.

45 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Solymossy László közlése.

46 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

47 (Megjegyzés - Popup)

OL. E. 159. 152. cs. 1559. Lózs; Mohl i. m. 26; Mikó Sándor: Lózs 1559. évi bordézsmajegyzéke. SSz. 1978, 69–77.

48 (Megjegyzés - Popup)

GySmL 2. sz. Bőngészet Sopron Megye ismeretéhez... 84.

49 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

50 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Budapest 1958, 455. Szerkesztette Varga Endre.

51 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

52 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 1. d. I.

53 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. I.

54 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

55 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

56 (Megjegyzés - Popup)

A községi tanács irattárából. A továbbiakban nem jelzem sem a községi tanács (1950–1969), sem a „Búzakalász” tsz. (1959–1969) irattárából vett adatokat. A házmögötti kertek területéhez sorolják a tsz. megalakulása után a község határában kialakított 22 kh zártkertet, amely terület nem közös, hanem magánhasználatban van.

57 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. I. d. – GySmL. 2. sz. Conscriptio 1715.

58 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

59 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. I. d. Vö. Mikó Sándor: A Mária Terézia féle úrbérrendezés előzményei és következményei Sopron vármegyében. SSz. 1972. 216.

60 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

61 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. Vö. Csatkai–Bercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 44.

62 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Conscriptio 1717.

63 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. m. 68.

64 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

65 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Regnicolaris összeírás 1828.

66 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

67 (Megjegyzés - Popup)

Döry Ferenc: Lózs város úrbéri szerződése 1635-ből. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1901, 164.

68 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék ... 440.

69 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Conscriptio 1752. 1775. 1828. A nagylózi körjegyzőség ... c/91.

70 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Solymossy László közlése.

71 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

72 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

73 (Megjegyzés - Popup)

Barbarits Lajos: Munkaszervezési kérdések a gabonaaratás gépi formáinak magyarországi kialakulása során. Agrártörténeti Szemle, 1974, 426–427.

74 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Solymossy László közlése.

75 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i. m. I, 637–640.

76 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Conscriptio 1715., 1717., 1720., 1727.

77 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV.

78 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Regnicolaris összeírás 1828.

79 (Megjegyzés - Popup)

Canonica Visitatio 1893.

80 (Megjegyzés - Popup)

Dica-jegyzékek, Comitatus Soproniensis 1696, Országos Levéltár (Budapest).

81 (Megjegyzés - Popup)

A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1659 (Győri püspöki levéltár).

82 (Megjegyzés - Popup)

A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–97-ből. Fordította és összeszedte Varga Imre. Különlenyomat az ARRABONA 1972. évi 14. kötetéből.

83 (Megjegyzés - Popup)

Varga Imre fordítása az acsalagi plébánián a győri püspöki levéltár eredetije alapján.

84 (Megjegyzés - Popup)

1715. évi országos összeírás. Sopron megye: Acsalag. Országos Levéltár (3131. doboz, 156. oldal, 304 pagina).

Magyarázat a régi mértékegységek megértéséhez: 1 pozsonyi mérő föld = 600 □-öl; 1 pozsonyi mérő súly

= 62,5 liter gabona; 1 köböl = 89,6 liter gabona = 64 pint (1 pint = 1,4 liter) 1 kaszás rét egyenlő akkora területtel, amelyet egy ember egy nap alatt le tudott kaszálni, ez körülbelül 1600 □-öl terület volt. 1759-ben 1 köböl búza ára 1 forint volt, a rozs ára 75 krajcár köbölönként, az árpa 60 krajcár, a zab 50 krajcár.

85 (Megjegyzés - Popup)

Varga Imre fordítása az acsalagi plébánián a győri püspöki levéltár eredetije alapján.

86 (Megjegyzés - Popup)

Varga Imre fordítása az acsalagi plébánián a győri püspöki levéltár eredetije alapján.

87 (Megjegyzés - Popup)

1715. évi országos összeírás. Sopron megye: Acsalag. Országos Levéltár (3131. doboz, 156. oldal, 304 pagina).

Magyarázat a régi mértékegységek megértéséhez: 1 pozsonyi mérő föld = 600 □-öl; 1 pozsonyi mérő súly = 62,5 liter gabona; 1 köböl = 89,6 liter gabona = 64 pint (1 pint = 1,4 liter) 1 kaszás rét egyenlő akkora területtel, amelyet egy ember egy nap alatt le tudott kaszálni, ez körülbelül 1600 □-öl terület volt. 1759-ben 1 köböl búza ára 1 forint volt, a rozs ára 75 krajcár köbölönként, az árpa 60 krajcár, a zab 50 krajcár.

88 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1940.

89 (Megjegyzés - Popup)

Urbáriumi összeírások 1767. Sopron megye: Acsalag (E 156.). Országos Levéltár C szekció.

90 (Megjegyzés - Popup)

Urbáriumi összeírások 1767. Sopron megye: Acsalag (E 156.). Országos Levéltár C szekció.

91 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Fotóművészeti Hírek 1934, 10. szám. 227–228.

92 (Megjegyzés - Popup)

Lényegében ez a mondandója Őrszigethy Frigyesnek az Ötven éves a Soproni Fotoklub c. írásában. Foto, 1956. 4. szám, 2–3.

93 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a Műkedvelő fotografiai kiállítás tárgymutatója. Bp., 1890. c. kiadványban foglalt rendezői névsorral.

94 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung, 1880. X. 10.

95 (Megjegyzés - Popup)

Soproni fényképezők a budapesti Nemzeti Szalonban. Soproni Hirlap, 1935. XII. 10.

96 (Megjegyzés - Popup)

Az összefoglaló munkákon kívül adatok találhatóak a Lechner's Mittheilungen 1901, 160. lapon és a Gut Licht! 1903, 113. és 145. lapon is.

97 (Megjegyzés - Popup)

Ennek az amatőr számára túlságosan időigényes eljárásnak és érdekes soproni vonatkozásainak tárgyalása nem tartozik mostani vizsgálódásaink körébe.

98 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Képzőművészeti Kör alapszabályai 1897-ből, kiállításainak tárgymutatói (1897, 1900, 1905), kiállítási szabályzata 1898-ból elszórta a soproni nyilvános könyvtárakban is megtalálható.

99 (Megjegyzés - Popup)

Ez a havi folyóirat kis füzetként indult 1902 januárjában, Hugo Sartorius (Wien) szerkesztésében, s a Röttig-nyomda (Sopron) nyomásában. 1905-től nagyobb formátumra és színes nyomásra váltott át. utolsó füzet 1912 novemberében jelent meg (az Österreichische Nationalbibliothek 1975. VI. 10. tájékoztatója szerint). Valamennyi megvan az OSzK-ban.

100 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopronvármegye 1942. VII. 17. Vö. Csatkai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948. Sopron, 1962, 19–20. (Itt csak Roth Gusztávot és Heinrich Románt említi.) Bunkerre vö. Tompos Ernő: SSz. 1979, 357–361.

101 (Megjegyzés - Popup)

Fotografia (Szombathelyi lap, szerk. Kiss Zoltán) 1904, VII, 12.

102 (Megjegyzés - Popup)

Mühl Aladár: A fekete-fehér művészet soproni úttörője. Új Sopronvármegye 1942. VIII. 1. – Jó bizonyíték volna még az asztaltársaság itt említett egyik tagjának év nélkül megjelent Fényképezési zsebkönyve (Röttig-ny.), amely az OSzK katalógusában 251.402 számon található [1902] évszám megjelöléssel. Ez azonban téves, a Soproni Napló ír „a vaskos kis könyv” megjelenéséről 1908. XII. 13-án. A szerző nem tévesztendő össze az ugyanakkor az ország keleti felében működő azonos nevű amatőr fényképezéssel, s bizonyára nem azonos az első világháború végén Sopronban szereplő Faragó Gézával sem.

103 (Megjegyzés - Popup)

Gut Licht! 1903. 61., 92. (ideigl. elnök Paukovits, jegyző Röttig Odo); a cseréről: 1903, 122., 142; az egyesületről: 1904, 53. l.

104 (Megjegyzés - Popup)

A nagyítóról ld. a Gut Licht! 1904, 53 és az Új Sopronvármegye 1942. VIII. 1-i számát, ill. az Oedenburger Zeitung 1903. XI. 17-én közölt részletes beszámolóját (csillag alatt, tehát az egyesülettől származó szöveggel), valamint az egyesület tájékoztató rölapját a Soproni Liszt Ferenc Múzeum kéziratárában, H 2503. sz. alatt.

105 (Megjegyzés - Popup)

Az Iparműkiállítás fényképeszeti részlegéről ír a Soproni Napló 1904. VIII. 25. és 1904. IX. 15. száma, előbbiben szóvá téve a német nyelvű feliratokat, utóbbiban idézve a Fotografia cikkét. Ld. még Az Amatőr 1904, 15; Sopron, 1904. IX. 16. A díjakról: Sopron. 1904. IX. 11. Az egyesület a meghívót 1904. jún. 8-án kapta, arról 13-án döntött. Ld. Múzeum H 2505.

106 (Megjegyzés - Popup)

A fővárosi szaklap kritikáját a Soproni Napló közli 1905. XII. 10. sz.

107 (Megjegyzés - Popup)

Egyesületi adatok – többek közt – A művészi fényképezés évkönyve 1906. c. kiadványban található (szerk.: Kovács Elemér–Purcell Béla–Sternád Gyula).

108 (Megjegyzés - Popup)

A Múzeum H 2514. leltári számú levele, amely Halleből érkezett válaszként 1904. szept. 26-án.

109 (Megjegyzés - Popup)

Szeghalmi Gyula: Amatőr fényképezés könyve. Gyoma 1906, 2: „Hazánkban mintegy 80–90 ezer tagja van ennek a nemes sportnak.”

110 (Megjegyzés - Popup)

A gyógyszerész és fotócikk árusító, vagy droguista és fényképész párosítás a fényképezés akkori műszaki és gazdasági állapotában magától értetődő jelenség. Sopronban több is volt akkoriban. Egyikük Jéhn Vilmos, akinek több felvételét őrzi a múzeum: „még a múlt század utolsó éveiben megtanult fényképezni. Teljes fotolabort rendezett be magának, ahol mindazokat, akik nála vásárolták a fényképezőgépet és fotócikkeket, díjmentesen megtanította fényképezni.” (Fiának, Jéhn Antalnak kéziratban lévő visszaemlékezése 1974. VI. 24.)

111 (Megjegyzés - Popup)

Petrik előadásáról: R. B.: Demonstrationen im Kunstverein. Oedenburger Zeitung 1900. II. 15.

112 (Megjegyzés - Popup)

Röttig Odonak a múzeum leltárában H 2513. sz. alatt őrzött levele az Oedenburger Zeitung szerkesztőségének szánva, amelyben híradást kér az előadásairól 1904. IV. 5-én.

113 (Megjegyzés - Popup)

Lechner's Mittheilungen 1897, V, 3. Egy a témáról szóló könyvet ismert az 1900. 167. l-on.

114 (Megjegyzés - Popup)

A javaslat budapesti sorsáról ld. Az Amatőr 1905. 19. sz. (júl. 1.) cikkét.

115 (Megjegyzés - Popup)

Múzeumi leltár H 2504. – Az egyesület vezetősége: alelnök Bünker; I. titkár: Paukovits János takarékpénztári tisztviselő; II. titkár és könyvtáros: Röttig Odo könyvnyomdatulajdonos; pénztáros: Károlyi Lajos magántisztviselő; szertáros: Heinrich Román városi útmester.

116 (Megjegyzés - Popup)

Múzeumi leltár H 2506.

117 (Megjegyzés - Popup)

Tárgyunk most csak annak megvilágítása volt, hogy a soproni amatőr fényképészek mikor kezdtek egyesületi életet élni, ezért az 1906-beli eseményeket itt most nem részletezzük. – A közölt Petrik-képről a Gut Licht! értékelése az 1902, 19. l-on: „Amateur-Aufnahme von A. Petrik, Brennborg. Capelle in Wandorf bei Oedenburg. Manches Object bietet weniger Interesse durch seine landschaftlichen Reize, als durch seine historische Bedeutung oder durch Alter und seine Architectur; so die romanische Capelle in Wandorf. – Solche Aufnahmen sollen bei hellem Sonnenschein aufgenommen und etwas härter entwickelt werden, damit sie mehr den Charakter einer Zeichnung haben. Also Momentaufnahme bei offener Blende mit Rapid-Entwickler behandelt.

118 (Megjegyzés - Popup)

Genthon István: Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez. SSz. 1959, 279.

119 (Megjegyzés - Popup)

A levél szerepel a Bartók Béla levelei c. kiadványban is (Budapest, 1971).

120 (Megjegyzés - Popup)

Az irodalmi kör ebben az időben magyar nyelvtanfolyamokat rendezett s a nyári hónapokban német ajkú gyerekeket telepítettek magyar ajkú falvakba.

121 (Megjegyzés - Popup)

Az estélyt a Kaszinó (ma: Művelődési Központ) nagytermében rendezték.

122 (Megjegyzés - Popup)

Az időjárás adatok Cserjesi Endre, az Északdunántúli Vízügyi Igazgatóság Fertő tavi Hidrometeorológiai állomásának meteorológusától származnak.

123 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi Pál–Zilai János: Szőlőfajtáink Bp., 1976.

124 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi Pál–Zilai János: Szőlőfajtáink Bp., 1955.

125 (Megjegyzés - Popup)

Németh Márton: Ampelografiai album Bp., 1967.

126 (Megjegyzés - Popup)

Rome, Helmuth: Österreichische grosse weine. Wien, 1979.

127 (Megjegyzés - Popup)

Csepregi Pál–Zilai János: Szőlőfajtáink Bp., 1976.

128 (Megjegyzés - Popup)

Herszényi László: 623 csemegeszőlő és gyümölcsfajta ismertetése Bp., 1934.

129 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Ambrus Béla–Kupa Mihály: Sopron papírszükségpénzei. SSz. 1958, 58–62.

130 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Protestáns Történeti Adattár VI, 1905, 68.

131 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (MOL) Festetics cs. lt. P 235. Majoratus 116. 105.

132 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Comitatus Soproniensis 82. cs. 42. sz.

133 (Megjegyzés - Popup)

MOL Széchenyi cs. lt. P 623. II. k. 107. cs. E.

134 (Megjegyzés - Popup)

Uo. X. k. 376. (k) 5. sz.

135 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki lt. Győr. Visitatio Canonica 1697, 90.

136 (Megjegyzés - Popup)

Egyetemi Könyvtár. Hevenessy: Tomus 66,359.

137 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki lt. Győr. Visitatio Canonica 1714, 38.

138 (Megjegyzés - Popup)

MOL Fesztetics cs. lt. P 235. Majorátus 116.36.

139 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki lt. Győr. Visitatio Canonica 1714, 30; Bedy Vince: A győri székeskáptalan története, Győr, 1938, 444.

140 (Megjegyzés - Popup)

MOL Fesztetics cs. lt. P 235. Majorátus 11636.

141 (Megjegyzés - Popup)

MOL DI. 459. Urkundenbuch des Burgenlandes I, 261. MOL DI. 47.754. Urkundenbuch des Burgenlandes I, 89.

142 (Megjegyzés - Popup)

MOL DI. 47.754. Urkundenbuch des Burgenlandes I, 89.

143 (Megjegyzés - Popup)

MOL DI. 26.162. Nagy Imre: Sopron vármegye Története Sopron, 1891, 618.

144 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei Levéltár Szombathely. Vasvár–Szombathelyi székeskáptalan levéltára. Statutoriae.

145 (Megjegyzés - Popup)

MOL Fesztetics cs. lt. P. 235. Comitatus Soproniensis 82. cs. 65. sz.

146 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 80. sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 66. sz.

148 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 80. sz.

149 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 93. sz.

150 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Majoratus 116.23.26.27.

151 (Megjegyzés - Popup)

MOL Széchenyi cs. lt. P 623. II. k. 1. sz.

152 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (GySmL. 2. sz.): Sopron város lt. Ladula LII. Fasc. 4.410.

153 (Megjegyzés - Popup)

MOL Festetics cs. lt. P 235. Majoratus 116.36.

154 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 116.84.

155 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Comitatus Soproniensis 88.711.912.

156 (Megjegyzés - Popup)

GySmL 2. Sopron város lt. Ladula LII. Fasc. 1–4.

157 (Megjegyzés - Popup)

MOL Festetics cs. lt. P 242. 1. cs. 1. Festecsics Pál feljegyzései; Sajtoskál Rk. Plébánia Anyakönyvei.

158 (Megjegyzés - Popup)

Megnyitó beszéd a Nyári egyetemen. Sopron, 1980. július 12.